

78
91

A. S. PUSKIN

KAPITAN
URUU

ВЪРЪНЕ

№226

СЪСТАВЪ КОМИТЕДИ

КБ261-19384

1931

10. +

(100 тубуликка.)

A. S. PUŞKIN.

А. С. Пушкин 17-9

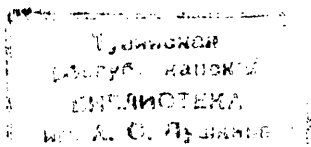
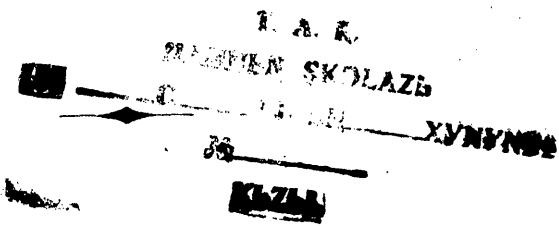
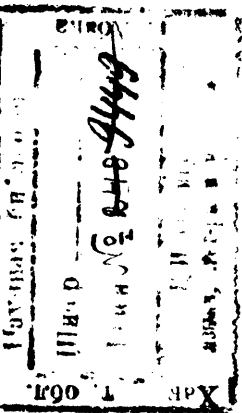
Коту, асиенас форма

Эдг. к 9 (тубуликка.)

Канна: 0938.

✓
9884

КАПИТАН УРУУ

COGAAL KOMITEDI

КЫЗЫЛ — 1938

Пушкинның согааткан тоозун тьва ты
кьыга Согаал комитединиң азыдаксыларь
occuldurган.

Сазар шуьген полгаş yndyrerin хара-
галзаан *Сьтва.*

Суруктарьн кьыр куyssetкен *А. М. Макароf.*

АНЪЈААНДАН АДЫН КАМНА-
УЛЕГЕР СӨС.

Pir tugaar pölyk

GVARDI SERZANTЪЗЪ

Pir eves Gvardiniñ turgan polza,
ol ertteninde-le kapitan polur-ijik.

Ol-taa xerek cok tur: şeriq alwanьn
kьzьn. Koncuq xөj cugaalaan sөs
par! Onu ekki azydatsьn

Кьмыл ьncaş оон adazь?

Knjazin.

Meen accam Andrej Petrovic Grinef anьjaan-
da Minix graftьn (ьзьguur salgaan tyzymettin)
tuzunda alwan kьlp, şeriqniñ picce targazь tu-
zaaldьoј turgaş, 17... cьlda uk alwanьndan xal-
aşkaş, Simbirde kөdee suurungа canьp kelgeş,
podu ol cer curttuq, jadьb-taa polza, ьзьguurttan
kiziniñ uruu Avdotja Vasiljevna Ju tep kьstь algaş,
oon peer-le ьnda curttap olurar kizi cybe. Pis ugun-
da er, xereezen tos aльşkь turgan ulus-pis.
Аккьларьм, иqvаларьм tөozazь cazьnda-la өlgy-
lep kalgan.

Meni ijemnin iştinġe corumda-la pistin cook t relibis poor gvardi řerionin targazъ B. nojannъ avъralъ-pile Semenof polkazъnъ serzantъzъnġa pizidip kaan coraan. Pir eves avam xaj poorkъs uruq t rypken polza, parvajъn pargař, serzantъ  lgen tep accam coguur cer-ce medeelepter, oon uk xerek  ncaar. ystyp kaar ijik. Meni eritemner  renip t gergize ř leeleen tep kaan turgan. Ol yjede pisti cybee  oredip, kizizidip turganъ amġy yjedegi  řkař eves poldur-ijin. Savelic tep pir calcavъs ařřak araga-tarġzъ iřpes řъmbaj kizi po-orga meni peř xarlъmdan tura-la oon xoluġa azъradъp kaan. Ol ařřakka xajgaaradъp karaktadъp turgasъ, on iji xarlъmda orus pizikke-taa  oreni pergen-men, cygyryk  ttъn uzur pajdalъn-taa řoru pillir appargan-men. Ol  jde accam meni  oredir teeř, Moskvadan Bopre tep pir franzъ kizini x lezilep, cylda izer ciir aragazъ, ciir tuskaj yzy-pile kattaj cagъdъp ekkelgen. Ol kizi cedip keerge, Savelic „purgan-na  rřseezin-am, kizi k erge ekti pydyn, xъrnъ todunq, xircam cok ool-la tur po. Am xej arttъk akřa yndyryp kizi x lezileen xeree cer-le cyu coor, podunun uluzu cok eves“ tep, iřtinde ximirenip koncuq-la tura cok turgan.

Bopre podunun curttinga paaş tygy cazaar kizi turgaş, səolynde Prussij curttinga şeriqlge pargaş, oon soonda Orus curttinga „paşkь polurmen“ teeş kelze-taa, ol səstyn utkazьn pezin ekki pilbes kelgen. Podunun setkili ekki-taa polza, oon ugaan cok samььn-sadargaj tep cybezi emin erttir kizi cybe. Oon kol-la cetpes aazьзь polza, xereezen uluska turalaar tep cybezi тьгьңaj covalaңньoј kizi polgaj-aan, ol xereezen ulus-pile kozoаңnazьr teeş, caa-la şaptьгьp algan, kaaş-taa xonukta oozundan covurttaan suq coruur kizi. Oon kьгьndan podunun cugaazьnda, araga şilinin tajьнь ebес kizi-men—teer, şьньnda-la taşka tyvynge cybe artтыгvas onu izer turalьoј kizi cybe. Ыncaarga pistin pazьньвьs işti uluska araganь cyq-le тыştekki cem-pile peer, ol perze-taa cyq-le caңгьs-caңгьs-la pak iştin peer polgaş paşkьнь paza-la ojuspas pireeni peer caңньoј ulus cybe. Ыndьoј poorga meeң Boprem udatkan cok-la Orustun azьoј aragazьngа өөreni pergen, xarьn uluq xьгьngа şьmbaj tuzalьoј araga tur po tep, podunun curtтunun aragazьndan artтыk turalap izer appargan. Pis iji toraan-na eptiivis koncuoј appargan, cogum kereezinde meni franзь, nemes səsterge өөredir polgaş pygy-le erttemnerge өөredir xyleelgelioј polza-taa, xarьn kizim udur men-

den orustap pakka-sokka cybe culcurup øørenip-
 aлыгн-na kicceej pergen,—oon soonda pistiñ kaj-
 ывыs-taa pot-podubustuñ-na cybevis кыль corup
 coruur polu pergen-pis. Pis iji ištiviske kirzip ta-
 arзыгвыs-taa koncuq, oon øske paşкынь-taa ky-
 zevejñ turgan-men. Ындыq-taa polza udatpajñ
 pis iji carлыг uzur tavarьşkan, cyl tize мындыq
 cybe polgan: Pistiñ cybevis cuur, podu coon, ar-
 нь şokkar Palaşka tep uruibus-pile ineevis көөр
 kydygyr Akulka tep uruibus olar ijelee koncuq-
 la paak samьñ cybe кыльртвыs, cybe pilves ul-
 ustu pisti Bopre көgydypkeş ыncар paardь tep,
 caryldazыль tep symelezip algaş avamньñ tis-
 keenge tejlep, cangыs uqda caryldazьp cede pe-
 erde, avam oon-pile ыncар ojnar turar eves, ac-
 camga paгьp sөqleerge, accam cyu poor-ijik, to-
 raan-na tyrzok franzынь ekkeliñer teerge, Bopre
 meni øøredip olur tidirtken. Oon accam meen
 tazыlgamga kirip keerge, ol yjede Bopre orun
 кыгьnda uzur kalgan сыtkan. Men cybe кыльp
 olurgan-men. Oon murnunda Moskvadan meñee-
 telegej curuu cagьдыp ekkelgen cybe poldur-ijin,
 onu azыqlaanda-taa cok anaa-la xanada azьp ka-
 an turar cybe, харьñ saazынь kalbak-taa, ekki-taa
 poorga onu pir cybe кыльp tep şaqda-la sagьş-
 тыq turgan kizi-men. Ындыq eves moon-pile sal-

gьngа uzudar cybe kьльр алыр tur tep padaaş, Bopre uduj peer ortta азыldaj-la pergen-men. Accam kirip keerde temgi cybemniң uzun kuduruun şыба-pile curukta Ekki Idegel tep şenekke ulap olurumda kirip kelgeni ol. Geograf talazь-pile kьльр olurar cybemni көргеş, accam kulaamdan aartтыр тырттыркаş, ооң soonda Boprege cygyryp cede pergeş, koncuq-la kam-cok pajdal-pile ot-turup алгаş, koncuq-la pergen. Bopre mөгedep tura хальыр teeş, cadap kaan: franzьnyң хөөккыj-nyң ezirik tep cybezi харьк-таа cok polgan. Cedi puruu, caңгыс харьь teen cybe teen, accam kizimni mojuduruundan tutkaş, orundan turguzur şelgeş, ezikten yndyr idipken, ьncangaş ol-la хун сьвььыр corudupkan, Saveliciniң амьраан tep cy-bezin кансаар poor onu. Meeң kizizir coruum ооң-pile-le poor kalgan.

Oon men көк pugalar сьвььыр, calca ulustарьвььстың оoldарь-pile рааş-раазьвььс аза халььыр оjнар, er şaam cetpeen coraan-men. Ыncар cor-umda харьм on алдь аза pergen. Oon songaar-la салымьт өскерlip pargan..

Pir kattap kyzyn авам аалсылар өreelingе арь cigiri-pile тартық сем хажьндырьыр турган cybe, men ооң хажьыр турарьн сьлганьр-сьлганьр көр-yp турган kizi-men. Accam songa караанда tur-

ur algan, сьдѣн-na ар турар Pridvornыj kalendar tep setkyuyn nomcup turgan cybe. Ol nom accamga kazan-taa koncuq saldarьoq nom cybe. Oozun kattap nomcuq pergende cer-le pir-le onza cybe кьвајьп parvas, cer-le kancaar-taa aaj-cok xora-dap азынтајьп parvas eldep kizi polgaj-aan. Av-am oon pygy-le aazy caьп pilir polgaş ol covalaцьoq nomnu tangaar-la pir-le cer-ce cidir suptарьп kicceer kizi, ьncangaş Pridvornыj kalendar tep setkyul camdьkta accamньп караага кааş-taa ajda көзылвејин paar суq turgan. Ыncalza-taa accam oozun канcap туş роортър алганда кааş-taa şakta xolundan cer-le салър еves. Ыncangaş, accam Pridvornыj kalendarнъ nomcup tur-la, көөр-ымге ьнда kajda ektin-taa кьскылааş, „Cансьп-порucik!... meen rot şeriimge serzantъ turgan cybele polgaj ol!... Orus ordennарнъп ijildirziniң kaval-eril!... A pis ьндьoq yrde turgan pis-pe?..“ tep тьпналдыр-тьпналдыр kattap-kattap cugaalattьпър-la турар poldu. Adak soonda accam kalendarнъп divan кьрп-се oktapkaş, podаньп turup aldь, şьr-aj pajdalьп көөрымге eldep-le cybe undyrer tej pergen ьşkaş poldu. Oon accam xenertten авам-пъ:

—Avdotja Vasiljevna, Petruşаньп харь кааş ijik?—tidi.

—Харън, ам он cedilep coruur-la kizi tur. Petruşanъң төreen съль Nastasja Gerasimovna kadajнъң pir karaa oskundurup kaar съл ol-la polgaj, paza temgi... tep авам харълар corda accam:

—Бндьој tur—tep yze şaar kaaş,—monu alwanън-ce corudar şaa kelgen tur. Monu ам ынсар uruqlar syrдыrup, көк-puga ujazън-ce yндыrup ojнадър turar cybe kajda poor,—tidi.

Oqlumdan ынсар uđabas carльгым ol tur tep podap kelgeş, mungaraanъңга авам тьгънај şor-pulaan cem хажьндьгьр турган savazън-ce oskunup kiiripken, karaanъң cazъ агън kudu харpadър tur-la. Харън meen амьрааньмнь teerge, ьндьој tep piziiri-taa perge. Alwan кьлр tep cybe polza, хостуој şöleen cybe ijenen, Peterburkka curttaardan artтык ekki cyu poor, gvardi şeriqnin targazъ polu pergenim ol-la tur tep podap, gvardi şeriqnin targazъ polur tep cybe polza kizi амьттанның curttalgazьнда оон artтык ekki cybe kajън turar tep podap koncuoј амьраp турганmen.

Accam pir-le кьлр teen cyvezin өskertpes-taa, songaarlatpas-taa caңньој kizi cybe. Meen coruur хунымны ajттър каан. Coruurnuң кьгьнда турумда accam meen targam polur kizee meen-pile

kađь cybe pizip corudajьn, cyq-pile saazyndan kajam—teen.

—Utpas-sen korem, Andrej Petrovic, B. nojanga meni paza amь-mendi cedirip cьдыr tep; Petruşaňь paza хajгаарap көрүр турар poor-sler tep ideгep olur-men tidir teer-sen,—tep авам тьндьq.

—Ol cyu tep tenip olurагь ol! B. nojanga cyge piziir kizi-men?—tep accam хаваан туур хагьылаан.

—Poduң cugaaladyң cop, Petruşaňь targazь kizee piziir kizi-men tep.

—Bncaarga, ьnda cyл ьncaş?

—Petruşaňь targazь B. nojan ьşkazьгај cop. Petruşa Semenof polkazьnda pizitken kizi ьşkazьгај.

—Pizidip kaan te! Ooң pizidip kaanь mende cyu хамаан cybel? Petruşa Peterburk parvas. Peterburkka алван кьлгаş cyну өөrenip альры ol? Анаа-la хej kalcaарap coruur teeş-pe? Bndьq ev-es: şeriqge paгьр turgaj-aan, kađьq pergege өөр-enzin, тагь cьды cьttazьn, kalcaa mal cybe polvajьn şeriq kizi polzun. Gvardi şeriinde pizidip kaan te! Kajdal moon passportu? Peer ekkelem.

Авам meeң passportumnu мeңee ар peerde-meni oraар турган хөјлең-pile kattaj хаарзаань.

iştinǵe şoǵzap kaan sýtkanǵn tǵp alǵaş, accam-
ga xolu siri-kajǵn paryp apparyp peerge, accam
tartyq pomcip kergeş, paarynǵa stol kǵnǵa
salyr alǵaş, cagaazǵn pizip egelej pergen.

Pir eves meni Peterburk-ce corutpas cyve pol-
za, am cogum kajnaar corudar cyve irgt tep ooz-
un pilvejin pat-la tur-men.

Kazan-na toozuptar poldu tep accamǵn cy-
ve pizip olurgan cyun-ce karak alvajǵn-na tur-
arymǵa ide-ide cer ap pervezi-taa koncuq. Adak
sonda accam tooskaş, cagaazǵn pasport-pile can-
ǵs xapka sup tuqlaaş, karaanǵn şilin uzulǵaş,
meni kel tep alǵaş: „Meeñ şaandakkǵ koncuq
eñnyk ezim Andrej Karlovic R-ga ceder cagaa
po tur ma. Sen Orenburk paryp, ol kiziniñ sa-
ǵyrgazyǵa alvan kǵlyr tur-sen“ tidi.

Cyу poor, meeñ xamǵk-la kyzer coraan cy-
vem cyge-taa setpejin parganǵ ol ыşказы. Ыncap
Peterburkka xoqler amǵdyravajǵn, pir-le xajǵ
ырак уş-tymvej cerge calgaarap olyrım ol ыşка-
зы. Амды сар саа ындық консуқ амьрар ро-
дар турган алваньмнь ам подаарьмга uluq-la
ajǵy xilincekke tavaryşkan ыşkaş kǵnnǵr kelgen.
Ыncalza-taa, margǵzar xarǵk kajda poor! Ooñ
taarttazynda ertten taştyñ ezik askynda ygektiñ
şanaktǵy aatty ekkep turguzupkan; oon ygektiñ

şanakka haarzak, şaj xerekseldioŭ cyvem polgaş ɵmge tenektenip coraanьmньң sɵelgy temdee kyдыr xileep polgaş iştinde eettioŭ porbak talgan cemni cyvee oraap şaraaş apparyp salьpkan. Avam, acsam meni amьr-mendi cor tep algap jɵreep turgannar. Accam meni: „Mendi caagaj, Petr. Taŭgraan peer kizinge şьncь cor; targalarьпньң cugaazьп тыңnar cor; olarga cassьdarьп kyспrajьп cor; alvan kyльjьп tep tilenmejн cor; alvan ky teerge cazam tivejin cor; xevинни caazьндan kamna, adьпньп anьjaandan kamna tep yleger sɵsty podap cor“ teen. Avam meni kadьп ky kamnar coruur-sen tep, Savelicini oqlumnu ekki kɵryp coruur-sen tep karaaньң cazь tɵkty pergen cagьp turgan. Menee iştinden kodan kezi, taştьндan tilgi kezi ton kedirttipken. Oon ygektioŭ şanakka Sevelic-pile olurupkaş, ьь-sььm-pile corupla ьtkan-men.

Ol-la tyne Simbirskijge cedip keldim, oon xerektioŭ cyu-xɵɵ sadьp alьr tur eeş, onu Savelicige taaskaş, anaа kaaş xonar tur teen kizi-men. Хорасса разьпньңga keep tyştym. Savelic ertten sadьqlar kezip corup kaan. Malgaş-mulgaştьoŭ cuttuŭ toora kudumcu-ce songa karaandan kɵryp olurarьmga calgaarancьoŭ poorga, pygy tazylgalar kezip corup kaŭдыm. Biliart ojnaar tazylgace

kire peerimge, podu uzun, yzen peş xire xarlıq, uzun kara saldıq, uzun tonnuq xolunda ыjaş tudup alğan, askında tanza ызььр алған pir varin* kizi pir marker**kizi-pile ojnaan turlar, ol markeri udupkanda pir pak araga izip kaap turar, utturupkanda biliart aldьn-ce tört tajaktap kirip kaap turar poldu. Men ol ulustuñ ojnaarьn көрүр turup aldьm. Ojun yrgylcylep yr połğan tudum-na temgi marker kizimniñ tört-tajaktaarь көvydep-le paardь, adak səölynde kizim biliart aldьnda mьrьñaj turup alğan. Ёncaarga varin kizizi өlgen kizi хөөrynge cybe cugaalaan janzь-pile temgi pireeziniñ көrьnga kaaş kyştyq səster cugaalaaş, meni pireeden ojnaptar pis-pe.tidi. Men ojnap pilbes kizi-men teeş ьnavadьm. Ёnca teerimge, eldepsingen kizi poor-oñ. Men-ce araj keergeen rajdaldьq көrdy oñ; ьncap coruj cugaalazь pergen-pis. Cugaalazьr keerimge, gusar polkazьnьñ rotmisteri***tuzaaldьq, Simbirskijde caa řeriqler хавьrьr ap turar, podu po xonacca pazьñьnda turar Ivan Ivanovic Zurin tep kizi poldu. Zurin meeñ-pile kadь paгьr řeriq jozuzu-pile cemneni-ilem teerge, men turalьm-pile cөpşeedim. Oon

* Varin teerge, cybe кьvas tamcьkьtьq raj kizi.

** Marker—biliart aзыдакcьзь.

*** Rotmister—Aattьq řeriqlin eskadron komandiri.

stolga olurup-lattъвъs, Zurin podu araganъ em-ge coku işpi-şaan, albanga өөrenir polgaj-aan tees, menee-taa съгар каар, şeriqlernin eldep-ezin kattърънсъq cugaalarъn keep cugaalarda oon oozun kattъrar tees mъръnaj cuqlup-la cыt-kan tur men-ijin. Oon stoldan turuptarъvъsta kon-cuq-la najъraldъq өnnykter appargan-pis. Kizim ындъq polza seni men biliart ojnaarъnga өөredip kaajъn tep mъндъq. „Po polza pis ыşkaş alban uluzungа erge-cok cigula cybe polgaj-aan. Cize-eleerge, caaga coraaş, pir cerge cedip kelgen tur-sen cuny kыr-sen am-ce? Yrgylcy-le zitter* sop coruur eves. Ъjaap-la хонасса разънъnga par-gaş, biliart ojnaar appaar-sen, ыncarga anaа oj-nar pilves polza хорзok poldur eves-pe“ tep mъндъq. Men oon surgaalъnga koncuq kirgeş, хөл-cok-la къзър өөrenip turup-la aldъm. Zurin meni харъn ol-la polgaj tep хөqledip ыт-aadъ-taa koncuq, koncuq-la tyrgen өөreni peer kizi turam po tep kajgar, ыncap kaaş kattap surgu-uldadър cöruj ындъq polza akşa salър ojnaalъ, iji-iji көppejekter, ol teerge utcur tees eves an-aa temgi ol хalas-la ojnavas tees ыncaar-pis, cy-ge teerge, хalas ojnaar tep cybe ең-ne paak can-cыl poldur-ijin tep kizim ындъq, ыncangaj-la-pis

* Zitter—Ol şaqda evrej ulustu zitter tep turgan.

teerimge, Zurin punşa tep aragalıoı cybe ekkeldirgeş, meni izip kör, kizi albanga öörenip alır polgaj-aan punşa cokka kandıoı alban kılır turmen teer poor onu tep surgaaş-la paarga, oon aajınga kire pergen-men. Ol arazında ojunıvus yrgylcylep pargan. Stakanımdan ottuktur izip turarım kövydeen tudum-na eres cyrekkirim tam pargan. şaarlarım* eriinden aza halıgylap-la turar appargan; kılım hajır-taa koncuoı ında cybe sanar mınganır pat olurgan markerni-taa koncuur-men, şak şag-pile ojnaarım kövyder-le pargan, cer-le aazılap turarım turazında salır kaan piccii ool-la-men. Ol arazında kajı xire yr polgan-taa pildirbeen. Zurin şagın-ce köргеş, ıjazın salır kaaş, ındıoı polza sen cys akşa alıskan tur-sen-tidi. İnce teerge picce sovaan-men aa. Akşam Savelicide cybe polgaj. Mındıoı puruuluoı-la poldum tep ıncar paarımga Zurin turgaş: „Pa! aıaa sovaaş coor-sen. Men manar-taa polgaj-la-men, am podunda Arınuşkaga paraalam-ce“ tidi.

Am kancaar teer-sler? Ol xynny egeleenim ıškaş ındıoı sapkaj pajdal-pile tındyrge-men. Kezeekki cemni Arınuşka suoıdan cidıbis. Zurin albanga öörenip alır polgaj-aan tibi-şaan meıee

* Şaarlar—billarttıd ojnaar porvak cybeleri.

kudup perip-le turgan. Oon turgaş, put kыrыnga araj-ter turup ызырныр turgan-men; tyn orttuzunda Zurin meni хонасса разыңыга җанактаp ce-dirip каан.

Cede peeriwiske Savelic taştyn ezik askыnda tur. Alwanьmга cytkylduymnyn ilden jorazьn көр-yp kaaş, Savelic, oј awajьmnar aaj-cok.

—Кансар pargan-sen мон, kyzyрым, кајьн тынсар хептер алган-sen? Oј, өрşseezin-am! Nazьda тындыој консуој cybeni кьм көрген poor!—тер ыт-аадыныр pagajь-taa консуој cugaalady.

—Ыттава, кырган сојлук! Ezirik kizi sen-pe, paғыр udu... meni paза cyттыгыр каој,—тер җала keldirlej aarak ына tidim.

Ertten ottup keeringe paazьm aагыр turar, tyungy cybenni podaarymга тең-tun. Ынсар podаныр cyдырымда Savelic ajakta җaj tudup алган kirip keldi.

—Ertte хөојлер egelej perip tur-senem, Petr Andrejic, ertte tur. Кьмны тынсар төzej pergen kizi poor-sen? Kizi podaarga, accaң-taa, кырган accaң-taa aragaccь corbaan ыҗкаş, awаның tu-gajьn cugaalaaş-taa кансаар: nazьda, kvastan аң-гыда, askьn-ce cybe cer-le uојлар көрween kizi polgaj. Po-la хатьк cybe temgi консуој хайыој Boprenin puruuzu tur-ijin. Kandьoј-ijik. Antipjevnaда

po-la cygyryp cede pergen: „aragadan perip kory-
ner kadam“ tep pargan turar cyve polgaj. Seni
paza aragadan perip koryneremneer kыp каань
ol ысказы. Cyny cugaalaarlan: ekki-le cyvee өөр-
edip kaan tur, koncuq ыт оқлу. Cer-le kizi kaj-
gaar cyve polgaj-aan, piccii uruq azьraar kizee
pir-le şagaaccь cyve хөleziler aлыр tep cer-le cyy
teen cyve-ijinen, varинньң podunуң, uluzu cok
appargan cyve ыскаш!—tep paazьн саjгар-таа
koncuq.

Men ыjadь pergen-men. Xaja korny pergeş:
—Уне перем, Savelic, şaj işpes men,—tidim.

Ыncalzьmza-таа, Savelic kizi surgaj pergende
ындьој pelen soksap peer teer eves.

—Kördyn-pe, Petr Andrejic, хөqler aragalaar
tep cyve ындьој cyve poldur-ijin. Ыncap paaş-таа
uqдunmas, cyve-таа izip cij alvas appaar coor
kөр. Araga izer kizi cyny-таа кыла alvas kizi po-
lur cyve... Агь cigiringe xolup kaan tustuq ogu-
resten izivit-em, азь cydeen kizi cartтык stakan
araga izipterge oon ekki cyve cok poor-ijin. Ek-
ker perejin-pe?—tep мындьој.

Ol өjde pir piccii ool kirip kelgeş, I. K. Zu-
rinden menee saazьн tutсuptu. Caskaş, komcuq
kөorymge мындьој cyve pizip kaan poldur.

Ergim Petr Andrejic, tyyn ojnap turgaş, menee al-
zıpkan cys akşannı po pargan ool-pile men-ce coru-
dubudup kör. Men akşa xereqleeş arga-cok tur-men.

Tuza körgyzeringe pelen

Ivan Zurin.

Am kancaar poor. Toomcu cok tajbıñ şinci
kirip algaş, akşamnı-taa, idik xevimni-taa, xere-
emni-taa tyk teespes xadagalap azaap coraan Sa-
velicini po picce oolga cys akşadan per tep tu-
zaarymga

—Pa! cyge?—tep Savelic kajgaj pergen ajt-
tyr tur.

—Ol kizee ɵreliq kizi-men,—tep koncuq-la
tongun şiriin şinci-pile xarbyladım.

—ɵreliq-men ce! Kaş capta ol kizee ɵre pe-
er pooptun, kyzyrym? Po cer-le anaa cybe eves
poor: Poduñ turañ-na kyzyrym, men akşannı per-
ves-men,—tep Saveliciniñ kajgaannı tam pargan
perves sagıştıq.

Pir eves tedir aşşaktı po şitpirliq ɵjde aaj-
ymga kiirip albas polzumza, sɵlynde mooñ az-
ıral tezeelinden adırlıp alırm perge polur tur
eves-pe tep podaaş, Savelici-ce corgaar şinci-pile
körges:

—Men seen een tur-men, sen polza meen cal-
cam tur-sen. Akşa menii tur. Men onu moozaga
alızpkan kizi-men, cyge tize, meen turam tur.

Sen piliirgebejin, харън сеңе суну-ле тузаай тур, ону-ла кълр сор теп сыелеер тур-мен—тидим.

Буса тееримге, Savelic kajgaan теп сувезинге холдарън хулыт тутунгаş serveeder turup algan.

—Суге туруп алдың?!—теп азынр алгарытга, Savelic ыларкан.

—Оолум Petr Andrejic, —теп уну sirigajнр, —мени ынар муңгарадър өлырвежин көр, кызыр оолум! Pagaj аşşак мени тынар көр: ол tyrzok амьттанга мен паştактанър турган-мен, piste ына акша-таа сок ынаş теп пизип сорудубут. Cys акша теп сер-ле суу теп соор кызырым. Ассаң-аваң тооруктан өске суве сер-ле ойнавайн сор теп консуқ-ла сагыр кааныşказыгай... теп corda.

—Саа ына тыкка мегеleve, —теп узе şаркаş—акшаң peer ekkel, ekkelbes polzunza mojnundan tutkaş undyr idip сывьгыртар-мен, —тидим.

Savelic men-ce mungaraan теп сувези аай-сок көргеş, мең өрем ар peer teeş соруй парган. Хөөккыј аşşакты кеergeerim-таа консуқ; ындьој polza-таа, турам-pile соруур кылды адырлар алгаş, мен polza caş уруқ евес тур-мен теерзин көргыzer теп подаан-мен. Акшань Zuringe cedirip pergen. Savelic мени паак хонаца разьндын тырген-не undyrerin podaj pergen. Kirip kelze-leteştън ааттар пелен полду теп мындық. Simbir-

skijden unypterimde, setkilim covap, puruumnu
iřtimde minnip, temgi pařkym-pile mendileřpejin,
oon-pile pir řaqda kørzy peer poor-pis tep-taa
rodavajın unurken-men.

Iji tugaar pölyk

ORUK PAAŞTAKSЫZЬ

Тапъвазым көрүшpezim

Tazыr şöldyq kыmның curttul,

Aзы men podum senee cedip keldim-pe,

Aзы ekki aat ekkeldi-pe, meni:

Ergim er-xej meni eres аныжактың soruu polgaş

Ezirik tenektiң coruu ekkeldi.

Ergi şaqпың ыгь.

Orukka podanыр coruurumga, ындazynda setkil-sagьзым ындьoј ekki eves turgan. Moozaga alзыrkan akşam ol yjeniң өrttee-pile podaarga ындьoј аныг eves cyve polur-ijin. Simbirskijniң хонасса разьпынга аазылар турганым консуoј melegej cyve poop tur tep cyveni iştimde pilinmes uzur-cok polgan, ыncangaş Saveliciniң mur-nunga puruuluoј-la poop tur-men tep ol-la py-gyny podap keerimge, podumga xilincektii-taa. konсуoј polgan. Aşşam şanak eriinde menden хaja көryндыr olurup алган ыт-taaş cok хөlyje pergen, ында kajda хөreen алгыдыр каар olur-

gan. Moon-pile ыjaap-la eptezip aлыр tur tep po-
daaş, cyyden egeleerin aajьн тырраьн олурup-
олурup, adak soonda:

—Ca, caa Savelic! Cyge ыncap олurar onu,
epteziilem meeni puruu poop tur; puruulumnu
podum pilip tur-men. Men tyyn kalcaarapkaş,
seni xej cerge setkiliң covadьpkan tur-men. Mo-
oң soonda ыncanmajьн, cybeni ekki pilip, seen
sөзын тыңnap coruur-men. Ce, aзынmam; eptezi-
il,—teerimge

—iEe, cyy teerlen, oqlum Petr Andrejic!—tep
Savelc koncuq uluq тынгаş харылаань,—харьн
podumga podum азынар tur-men-ijin; хамьk-la
cybeniң puruuzu meeң podumda tur. Xonacca
pazьнынга seni caaskaandyгынь кааркаş paar
tep cer-le cym poor! Kancaar teer, pagьm tur-
ijin: xuree lamazьны kadajь suqga kire тыşkeş
adyн adaan ijemni көre тырттыр алыьн tep po-
daan kulugur polgaj-men-aan. Cyy poor: adьm
adaan ijem suq-ce kire pergeş, kara-pazь-ce
kire pergenim po ыşkazy. Jadaraan-na cybe tur-
am. Eelerniң karaanga kancap көstyr kizi poor-
men. Olar, oqlu aragalap coruurun, ojnap coru-
urun pilip kaaş cyy tegi-teq tur.

Xөörtkyj Saveliciniң setkilin cazaar төleede,
men moon soonda senden cөpşeeretpejin cangьs-

taa көреjek paazь pilip carьoɗavas-men ter sөzym peerimge, aşşam coordu coruj oozumnar cygeer appargan, ьncalza-taa ьnda kajda paazьn cajgaaş: „Cys akşa! ьndьoɗ amьr cyve-pe!“ ter ximirenip kaap coraan.

Ceder cerimge cookşulap keldim. Tolgandьr көөrymge, ьnda mьnda төstek-tastak tejlerlioɗ, ongul-cingil соogalarьoɗ kuruoɗ-la mungarancьoɗ хову. Şuptuzu-la ak хар, хун kudulaj pergen. Oorgalьoɗ şanaавьs cinge oruk-pile азь ekki to-dargajь-pile cugaalaarga taraaccьnnar şanaanьn corup ertken izi-pile corup olurgan cyve. Oon xenertten colaaccьвьs ьnaar-la ijin-ce көre perzele, adak soonda pөrgyn uzulgaş, men-ce хaja көrnyp kelgeş:

—Barin, кансаары? Eer-pe?—tidir.

—Cyge ьncaar cyvel?—teerimge,

—Şaɗnьn xirezi idegel çok tur: хat-taa хадь-ьr sagьş kirip keldi; көrem, caş хarnь şirviј şa-ar turganьn—ter mьndьoɗ.

—Kandьoɗ роор ьncaş!—teerimge.

—A tuu ol cyveni көrdyn-pe?—ter ulaaccь-сөөп cyk-ce кьтсьзь-pile ajttь.

—Cyve-taa көрвес kizi tur-men ak хову-pile каан teerden өске—teerimge.

—Şak tuu ol-aan ol: ol pulut tur—tidir on.

Şьнар-ла көөрымге, теер кьдььнда ак pulut tur-la, paaştaj onu ьrakta tej tep podaan kizi-men. Ol pulut polza uluq xat şuurgan polurunun temdee tur tep ulaaccь menee cugaalap pergen.

По cerge xat xadaaş, cyktyq şanak-şunaktyq ulustu suq algaş paar cer tep тынаан kizi-men. Savelic ulaaccьның sanaly jozugaar eqze ekki poor teen, ьндыq polza-taa, men xat uluq eves ьşkaş poorga, taraanьң өртеелinge erttezik cedip aar-men tep podaaş, tyrgen xap olur teen-men.

Ulaaccь xap-la kaan; ьncalza-taa kiziң cөөn cyk-ce tangaar-la көрвү-şaан coruur. Aattarnың хал-ьзыр olurарь-taa koncuq, ol arazьnda xat ulam-na kederep olurar. Temgi puludubus aar cybeteq көдырлыр, uluq pulut poor ulgatsa-ulgatsa, coordu teerni şьva аль pergen. Oon piccii xar caap coruj—xenertten kalbak-kalbak kodan-tava-alap ura-la pergen soonda xat-taa uluj-la perdi; xar-taa tyvylep-le yngen. Toraan-na karangь теер xar talaj-pile xoluza pergen soonda cyu-taa көstyr uzur cok appargan.

Се, varin eldep-le polgan: xar şuurgan-taa keldi-le tep ulaaccьm algьra tur. Şanaam iştinden pakkьlap көөрымге, karangь-kurangьзы, хар-ның tyvu-tavьзы cer-le aaj-cok. Хаттың ulup edip turарьның ьndazьnda koncuq tep cybezi тырғая

tiriq-le cybe-teq; xar Savelic-pile ijldirivisti xeme-le pergen; aattar-taa kylaŝtap coruj udatpaj-yn turup aldyar.

—Cоp corvajн turup aldyн?—ter ŝdanmaj-yn ulaaccьн ajttьrdьm.

—Coraaŝ kancaar poor?—ter kizim ŝanaandan tyzyp cьda xarьылаар еves-pe,—am pezin ta kajnaar cedip kelgen ulus-pis-ьjaan: oruk cok, tolgandyр karangьзын-taa kьrves sler-pe—tidir.

Бnca teerge, kyŝter par cьдыгьmda ulaaccь-ga Savelic polcup:

—Ses тындавaska ьндыq-la poor polgaj,—ter kizim азына aarak,—xonacca paзын-ce eej pergen polza, anaa-la aaŝtanьp-cemnenip, erttengecedir potka амыр xонup алbas-ijik-pis-pe, ŝuurgan-taa namdap ajazyр pergen turvas-ijik-pe, оон ьnaj corup-la kaan turar-ijik-pis. Kудaa par cьtkan еves! Talaŝkan хереевис cer-le cыл-aan?—ter ьндыq.

Saveliciniн оozu ŝyn polgan. Am kancaar poor. Xar teerge tьp-le turar. ŝanak canь xьrttyk-telip-le yngen. Aattar paazyн tongajьtkaŝ, ьnda kajda pьгырьр каар turarlar. Ulaaccь кьыр cybe тырпajн aattarьнн teriin edip каар, tolgandyр kьлаŝtap каар turar. Savelic ximirenip каар олурган; men paзын-puzun ijik-pe, азы oruk-ar-

ьктың оода темдее полгу-тең суве көстыр cada-vas teeş tolgанды көргылегилееримге, суу-таа көзылbes хар-la тувылеп турардан өске сунун-таа аайып тыр cadар каан-men... Каяңағаш бир көрејин тееримге бир-le кара суве көстыр перди.

—E-ej, ulaaccь! Көрем: туу ында бир суве карарып турар, суу тур?—теп алгырдьм.

Ulaaccь тартар көрып-көрып:

—Oj та, варин—teeş, oludunga olura тыттыр алғаş,—суук-pe теерге суук-таа еves, ыжаş-pe теерге ыжаş-таа еves суве-le тур, сактырга şимсер-таа турган ышкаş. Cok-polza kizi, cok-polza пөры poor-on,—teen.

Ol таптынтмас суве-ce coruur тур теп тузаа-дым, ol суве ыңаş ol toraan-na pis-ce utkuştur şимсер corupkan. Iji minut polғаş, kizi-pile тузаазь пердивис.

—E-ej, ekki kizi!—Oruk kajdal pilir sen-pe?—теп ulaaccь ol kizi-ce алгырдь он.

—Oruk мында-la тур ро, мен кадьқ cerde тур-men, ыңcalza-таа хеј суве тур-ijin,—теп oruk kizizi ыңсар харьыладь.

—Oj, aşşak, ро cerni pilir sen-pe? Meni бир турлақлық cerge cedirip каар көөр sen-pe?—tidim.

—Meen pilirim-ne cer tur po. Uzun toora turgaar aattʒoq, cadaq corup pat polgan cerim polgaj-aan. Ыncalza-taa teerniң koncuun koryner-nen: oruktan tapʒoq-la azar oј po tur. Manaа toktaagaş manaань teere, şuurган namdap, teer ajazь peer cadavas, Ыncarda syldьs-pile oruktu tьp-la algaj-pis,—ter oruk kizizi харьладь.

Ooң setkiliniң tajьыньн көргеş, men-taa pa-za şuudunga kirip, purgan-na oşşeer tur-ijin, хови orttuzungа хонаr tur tєp şiidip arkan tur-umda, хер-xenertten oruk kizizi şanak кьдьың-га şalьртьь koncuoј olura kaаркаş, ulaaccьga:

—Аа, oşşeezin, pazьң ьрак eves tur; oң ta-laң-ce eej sokkaş, corup olur-am—ter мьндьoј.

—Cyge oң talam-ce coruur kizi-men?—ter ulaaccь tura cok pajdaldьoј ajttьpь tura—Kajda oruk kordьn-sen? Sagьş covaaş coor-sen: aattar kizi aattarь tur, хомуut podumnuu eves tur, сь-вьрттаaş кансаar—ter мьндьoј.

Podaarьmга ulaaccьньь şьп ьşkaş.

—Şьnar-la, pazьң ьрак eves ter cyge Ыncar podaj tur-sen?—tidim.

—Cyge teerge, oon хат хадьдь, Ыncaş тьп-naarьmга, ьş сьдь undy; oozun podaarga turlaoј ьрак eves-ijin,—ter oruk kizizi харьлаar.

Ooң тьвьзьк ugaangьгь polgaş cыtkьr tep cybezin kajgaan-men. Ooң ulaaccьнь aattarьñ corudup көrem tidim. Aattar-taa uluq xarga pat poorda corup olurlar. Şanaавьs oozumu koncuq pirde хөrttyk кьгьñ-ce-taa yne perip, pirde oңgar-ce kire хона perip, pirde pir talazьñ-ce, pirde pir talazьñ-ce cajль per cazьp corup olurgan. Oozu koncuq хаттьoда talajlap corup olurgan хemege-taa төmej. Savelic ьñaj-peer cajьлаannaaş, yrgylcy-le meeñ ijimge keep yzer, халаазьrap coruuru-taa koncuq. Men conak хавьktaldьr tyzyrgeş, tyktyq tonumnu tuj ezingeş, şurgannьñ ьrlaarьñga өvejletkeş oozum corup olurar şanak-тьñ cajjaarьñga cajgatkaş udumzuraj pergenmen.

Ooң tyzej perip tur-men, ol tyzym kazan-taa sagьзьmdan ьравas-ijin, am-taa polza, po-la eldep cybee tavarьp coraаньmnь podap көөrymge, ol tyzym cer-le endeven ьşkaş-ijin. Nomcukcu, meni өрşşeer poor: cyge teerge, cer-le kizi pydyulyk caңьldarnь cezenin-taa paak көөр polza, mungak syzykke alь peer cybe turarьñ podunun ylegerinden pilir-ьjnaan.

Kiziniñ paaştajь tyzynde cybenin alьзь kiziniñ podap saktьp coraан cybezinge murnattьr-гаş, ooң-pile холuzup, aajь-тьвьlваjьñ paar, ьñ-

дьоҕ суве турар еvezik-pe, men paза ындьоҕ paj-
 daldьоҕ турган-men. Şanakka uduj pergeş, Sak-
 тырмга, şuurgan kezeelevi-şaan, pis-taa харлыоҕ
 ховуда азыр соруп-la турган ышкаş... Pır kə-
 rejın teerimge, kazaа ezii tur, oon pazьпьвьs-
 тьп kazaazьпьп іştin-ce kire perdim. Paaş-
 taj-la podaan cyvem polza, accam meni
 ada-ijen pazьпьп-ce cyge turaң-pile canьp
 keldiң, kara-өzegeer meeң sөzym тоovazьп ol tur
 tep azьna peer-ijine tep karazaan-men. Sagьзьm
 covavь-şaan şanaamdan yne хальj peerimge,
 авам таştьп ezik askьnda кансаар-taa aaj-cok
 кассьоҕдаан pajdaldьоҕ utkup yнур kelgeş:
 „oozum, accaң pat aaraan өlyгynуң кьгьnda,
 seni көгyp алыьп tep сьдыг“ teerge, kortkan-
 kartkan tep cyvem aaj-cok, авамньп soo-pile
 uduur өreel-ce kiře peerimge, pazьп іştiniң xe-
 reli-taa şooluоҕ сьгьк eves; orun canьnda ulustar
 turar, aгьп-şьraj pajdальпьп mungaraanь-taa kon-
 cuоҕ. Men oozuum orunga cede peerimge, авам
 көзegeni көдыргеş: „Andrej Petrovic, Petruşa
 cedip keep tur; seni aaraan tep тьпнаaş tedir
 eep kelgen tur; jөree“,—tidi. Oon men тiskekte-
 nip turup алгаş, aарьоҕ kizi-ce көre peerimge, та
 cyу polган cyве, accam-taa eves, хагьп orun
 кьгьnda kara salдьоҕ аşşak men-ce өөгьşkylyу

koncuq kərup sьдыr-la. Po kandyq ugaannyq coor teeş, avam-ce xaja kəryngeş: Po cyu arpaardь? Accam-taa eves tur. Anaа pir aşşaktan jəreel tileen uzurum cyu kizi-men?—teerimge, „Təmej-le, Petruşa, po seen songu adaң tur; xarьп xolun parьp oşka, seni jəreezin“—tep avam xarьblaar-la mьндыq. Oon ьnavazьmга, temgi aşşak ornundan tura xalьp kelgeş, oorgazьndan paldь uşta tьrttьp algaş, cyk-cyk-ce sokkulaaş-la turup pergen. Ojlap ьnaj polujun teerimge kajьп cygyrttyner poor, xorzok; tazyga iştinde əlgen ulus tep cyve tola-la pergen; kьlaştajьп teerimge, əlgen uluska tepkeş, xan şalvaaga tajgaş, uzup turup-la turar-men... Temgi korguncuq aşşak meni ekkizi koncuq: „cyge korgar-sen, me-nee jəreedirin-pile kelem“ tep kьjgьrьp mьндыq... Korkan-kartkanьm-taa aaj-cok, aajьп tьppajьп tur-men... Ol ьncap turgaş, ottup keep tur-men; aattar turup algan tur; Savelic meni xolumdan tutkaş:

—Unem, kyzyrym: cedip keldivis tep mьндыq.

—Kajda cedip keldivis?—tep karaam cotpuşaan ajttьrdьm.

—Xonacca pazьңьnda keldivis. Şьmvaј, purgan ərşşeer, mьgьnaj-la kazaа ortta keep yzyp

tur-pis-ijin. Ce tyrgen ynem, kyzyrym, paɣp
cъln,—tep, mьndьoɣ.

Ugektiɣ ʃanaamdan ynyp keeringe, ʃuurgan
picce namdaʃ kьnnь pergen polza-taa, yrgylcy-
levi-ʃaan, karangь, tep cybezi mьɣnaj karak-la
tezip kaa-teoɣ. Pazyɣnь eezi edeeniɣ iʃtinde cъ-
tьtkь teɣ tudup algan, pisti kazaa askьnda utkup
cedip kelgeʃ, meni tuskaj ɵreelin-ce kiire per-
gen; kɵorymge iʃti piccii-taa polza, aɣoɣ-ʃeveri
syргеj, teɣ tudup kaan cъɣk-taa, xanada pir po-
pile pir tyktyoɣ uluoɣ kazak pɵɵrt azьp kaan.

Pazyɣnь eezi ugundan-na Jaik kazaa, aldan
xire xarьoɣ, am-taa sergek ʃovaazь koncuoɣ aʃ-
ʃak coraan. Savelic meen soom-pile ʃaj-ʃuj xe-
rekseli cyu-xɵozyn kiirip kelgen, ʃaj xajьndьrар
tur, ottan perip kɵoryner tep pargan turup tur,
ʃьnar-la ʃaj izikseer tep cybem cer-le ьncaar
iziksep kɵrveen-ne kizi-men. Pazyɣ eezi, men
aajlap kɵrejin teeʃ, corup kaan.

—Oruk paaʃtaan kizibis kajьl?—tep Savelic-
den ajttьrарьmga:

—Mьnda menijin-ьnar,—tep ystymde ьt
yner.

Seri kьɣn-ce kɵorymge, kara sal-pile iji ci-
dioɣ karak kɵsty pergen.

—Cyl mon, aʃʃak, tondun-pe?—teerge

—Cangъs pagaj xөrekteeş-pile kancap tonmas poor. Tyktyq tonnuq turgan kizi-men, pagъn cazьrgaş-taa kancaar, oomnu tyyn kezee mьnaar pir araga sadьp turar kizee tutsup kaar eves-men-pe, şook ьndьoq koncuq eves poor tep po-daan kizi-men—tidir.

Ol tuşta razьn eezi хajнь pergen хальн-togaazьn kiirip keldi. Oruk paaştaan kizibis ajak şajdan izip көr teeringe, aşşak seriden tyzyp padь kelgen. Ooң taşтьь pajdalьn көөrymge, koncuq caagaj ьşkaş polgan. Харь төртten хire сьнь узun кьска-taa eves, arganzьmaar, ekti kal-vak, kara salьnda ak tykterliq, uluq-uluq şovaa karaktarь ana şuppuraң turup turar; arьn şьra-jьn көөрге, ьndazьnda kizi хөoңnyngе tapтьь kon-cuq, ьncalza-taa araj kajgal kazarьmak pajdaldьoq; paaзьннң tygyn tolгандьr таарьp kaan; samdar coldak таар хөrekteeştiq, хөлбегер tadar cybyrlyq kizi poldu. Ooң ajak şaj ap peerimge, amzap көргеş, хаваан тьрьştььpkaş:

—Pir şil taşka aragadan ekkeldirip хajьrlap көryнerem teergi; şaj polza, pistiң kazak kiziniң izer cybezi eves poor cybe-ijin po,—tidir oң.

Ooң kyzelin turalьm-pile хандьrgan-men. Razьnнң eezi cem sugar хаарzak iştinden şil sava-

pile stakan uzulgaş, aşşakka cede pergeş, arnıncıce koryp koryş:

—O, paza kattap pistin cerde keep tur-sen ele! Kaşın cedip kelgenin ol?—tep ajttıra tur.

Oruum paaştıncızy karaan pir uzurluq pazırkaş, yleger sös-pile:

—Nogaa kazaazynın iştinge uzup, narın xendir soktap cip cordum; pir kadaj taş-pile taşaarga, candır paar eves-pe.

Slernii xarın kancap tur moñ?—tep xarğylaarga—

—Pistii teerge cyu poor, kezeekki moryl kılır teeş, konga kaga pergen turda saagıcsı ınatpaan eves-pe: lama calalganda, azalar xörde—tep pazynın eezi paza ojuskan yleger sugaa-pile xarğylan. ıncaarga, meñ tojaancı kizim taarzynmas ajan-pile:

—Ыттава, ireм, сааşкын роорга сем полур аскыр-саваа унер, сем полур аскыр-саваа турарга сава паза турар cybe eves-pe. Am sen (ortta paza karaan pazırkaş) paldın oorgalap al: arıq eezi corup tur eves-pe. Teergi мындаагьларнын хуuzu teeş!—tep şil taşканы tutkaş, xristos jozuzu-pile tejleeş, canğыс тын-pile izipken. Ooñ soonda men-ce sogaş kынгаş, serizinin kырыncıce tedir yne pergen.

Ынсаарда мен ол оор сугаадан суну-таа пилп
 садар каан-мен; сөөлүндө харып родар көөрүм-
 ге, 1772 сыдын уймеениниң соонда ынсаарда
 сар-саа пaskan Jaik şeriiniң хереениң тугајып
 ынсар турганаары ол тур теп пилп каан-мен. Sa-
 velic teerge, pirde pazың eezin-ce, pirde oruk
 paaştakсызып-ce karазыр көөрүп каар, консуо-
 ла тура сок таарзынмас пайдal-pile тыңнар олур-
 ган. Uk хонасса pazыңы ијik-pe, азь ол cernii-
 pile адаарга umet polza, aal orandan ырак хайы
 pir-le ховуда турар polгаş теервещилер өртеелиң-
 ге төмеји консуој турган. Ынсаар-таа ам кан-
 саар роор. Оон ынај сер ар сорутар теерге мь-
 гынај соруур арга сок турган Savelicininiң sagыş
 совар олурарына меен харып каткым кеер кон-
 суој хөөлөр олурар пoldur-men-ijin. Ынсар олур
 хонар тур тееш, узун сандај кырына сыдыр ал-
 ган-мен. Savelic izioј malгаş кырып-ce унур па-
 рыр сыдыр алган; pazыңың eezi şala кырыдан
 сыдыр алды. Udatpajып хамык ulus хаарыктај-ла
 перген, мен-таа соккан суве-теој uduј-ла перип
 тур-мен.

Ertten eelen-ne oraj ottup kelgeş көөрүмге,
 şuurган cide перген, хуннуң сыгы-таа консуој
 карак cетpes ховуда сыткан хар теерге ана ак
 пөс садыркaн-па суве, карак сысырыктар-ла тур-

ar. Aattarnъ şanaktap kaan tur. Pazyñ eezi-pile sanazyrgmga xөleziziniñ ciiginge Savelic pezin ol aşşak-pile margыşpaan polgaj-aan, oon paaşka sadьqlazьp-la turup peer canьoь kizi polgaj, tyyn karazьp turgan cybezi-taa paazьpñ iştinden cyu-taa cok arьp kalgan. Men öruk paaştaan kizini kel tep algaş, tuza көrgyskeninge accь хaгьзыñ cedirgeş, araga sadьp işsin pezen көpejekten po aşşakka perem tep Savelicini ьnca ti-dim. Savelic хаваан tyuj pergeş:

—Araga sadьp izer pezen көpejek tep cyzy poor! Cyge peer cyvel? Sen хагьñ moon podun olurttur хonacca pazyñmga cedirttip keldin cor, ьncaş peeriñ ol-pe? Podun turan-na pilzin, kyzyrum: piste arttyk pezen көpejek cok. Kizi polganga-la araga sadьp iş teeş perip coruur polza, udavas pot aştaar appaar tur-la—ter mьndьoь.

Men Savelic-pile margьзыр kajьñ şьdaar-ijik-men. Akşanь polza, canьs sen paaş pilip coruur sen tep kaan kizi polgaj-men. bndьoь polza-taa, pir eves aььldan eves-taa polza, pettii kьdьь koncuoь ekki eves pajdaldan uştup kaan kizige accь хагьь pervejin paarymga sagьş covan-сьь koncuoь poorga:

—bndьoь tur, pir eves pezen көpejek peer turan cok polzunza, meen хep-сьньmдан pir cy-

beden po aŝakka uŝtur per. Xevi emin erttir so-
ok kizi ыkazы. Meen kodan kezi tonumnu per-
em,—ter ser cok cugaalady.

—Ol kancaaryn ol, oqlum Petr Andrejic!
Seen kodan kezi tonunnu coorul po? Koncuq
ыды, paaŝtaj-la tavarыŝkan kulakka aragaga
sadyr izirkej-le po,—ter myндыq. Tojaancy ki-
zim turgaŝ:

—Ta aragaga sadyr iziptejin, ta kancaptajyn,
aŝaa sen sagыŝ sovaar cybe eves tur-ijin, kыrgan.
Myndaagylyar menee ektinden tonun uŝtur perip
tur, ol teerge een kiziniñ tuzazy-la ыjnaan, sen
polza kulu kizi polganьnda margыŝrajyn, een
cyu-le tej tur, oon ol aajьndan ertpes-sen,
—teen.

—Purgandan kortpas tur-sen, teervecci! koryp
tur ыkazы-sen, po am-taa cybe pilves caŝ kizi
tur, sen xaryn piccii kiziniñ cybe pilvezin kory-
geŝ, cyu-xөөzyn megelep alyr ter amьrap turar-
sen xaryn. Barиньñ tonun coor-sen? Sen onu
xajьq eginneringe сыныvas-taa-sen,—ter Savelic
azyньp xarylaan.

—Xoolurgavajyn koryp korem, xaryn po to-
raan tonnu peer ekkel,—ter aŝsaamga cu-
gaalady.

—Oj ərşseezin avırazın!—ter Savelic sovurtaj-la pergen,—Kodan kezi ton mırnıaj saa sığb ton-na polgaj! Peer-taa polza mındıoı aaj-cok aragaccs cyvege peer poor-pe!—ter, mındıoı.

Bncalza-taa, kodan kezi ton cedip kelgen. Şınap-la, meen kedip özyp kelgen tonum aşşak-ka picce tar polgan. Bncalza-cok kiziñ ıncap-mıncap argalap, tiin cara-cura tıgır turgaş kedip algan. Temgi udazınnar ystyp tadırğajın peerge, Savelic onu tıncap kaaş, picce-le polza ıolaptar caskan. Meen peleemge tojaancıñ amıraan ter cyvezi cer aaj-cok. Oon meni ygektiñ şanaamga cedir ydees, koncuñ tonganajındır eelgilees: „Cettirdim, teergim! Pujannıñarga slerni purgan ekki keryp corzun. Slerniñ ekki setkilinerni nazda utpas-men“ ter cugaalaas, podunun cygyn-ce coruj pargan, men-taa Saveliciniñ xomudap turarın toovajın ıñaj corupkanmen, oon udatrajın tyungy şuurğan, oruk paaş-taan kizim, kodan kezi tonum suqlar uttundurup kalgan.

Orenburkka cede pergeş, şıut-la cancınğa paardım. Kɵorymge, sın pedik polza-taa, krraaş araj kyduje pergen, paazın ızun tykteri mırnıaj ak, oña pergen ergi mundirin*po-

* Mmdir—ergi şeritniñ komandır xebi.

daarga Anna Joanovnanın yjezinin tajıldak-
 съзь kizi ышкаş, cybe cugaalarda nemes ajan
 kiire peeri cer-le eleen, ындьој kizi polgan. Oon
 accamнын corutkan cagaazын peerimge, accam-
 нын adын көre тырттыр кааş, men-ce tyrgen-ne кө-
 геş: „Oј eder-le po! Andrej Petrovic sen xire
 харлыој coraandan peer yr polcuk-pe, am тыгь-
 нај тындьој консуој оолдуој appargan, шаој теп
 cybenin-taa консуун aar!“—teeş, cagaazын cas-
 каş, тынналыр-тынналvas ыт-pile номcup, ara-ara-
 зында темдеқіlelin cugaalap каар турар:

„Ergim teergim Andrej Karlovic, idegeerim
 polza, тындаагылар slerden“...ol cyu теп jozuur-
 gap олurar kizi poor? Cydeen оң, setkil cogun!
 Sagылга curum теп cybe pir tugaar cugula cybe
 polvajын-aan, ындьој polza-taa ergi ezinge
 ыncap piziir poor-pe... „тындаагылар sler utpaan
 poor-sler“... gm... „paza... şeriqniң өlyp kalgan
 teedi tyzymedi Min... caaga coraaş.. turarda...
 Karalinkań paza...“...E-e консуој аккынь көrem!
 pistin шаојда tenektenip coraanьвьсть am-taa pi-
 lir tur ele? „Am uk xerektiң uzurun... Sler-ce
 kalcaa cybemni“ ...gm... „caraa-ceccen kezi xol-
 хавынга tudarын“... caraa-ceccen kezi xol-xa-
 вынга tudar теп cyl? Ындьој orus yleger cugaa-
 par poor оң... Caraa-ceccen kezi xol-xавынга

tudár tep cыл?—tep, men-ce koryngeş, kattap ыңса tej tur.

—Ol teerge polza, kuşteves-caңcavas, ыкка кадыланмас, кајь туразь-pile turguzarың kicceer teerde, caraа-ceccen kezi xol-xавыңга tudar teen cybe tur-ijin,—tep koncuq-la kem cok ajannyq хавылаарыңга:

—Gm, pildim... „Ser-le turazь-pile salvajың kөөr-sler“... cok, caraа-ceccen kezi xol-xавы teerge ыңса teen cybe eves-le tur... „Moon-pile oоң pasporttun...“ Қажы оозу? Аа ро те... „Semenofskij polka-ce pizider“... Ekki tur, ekki tur: toozazың kyussedip kaaj-men-aan... „At tuzaal cok kizi menee sen oşkadыр polgaş ergi өңnyk eziң-men tep...“—a-a! am-na adak soonda pilip kaap tur eves-pe оң... өскези-таа ыңдыq-ыңдыq-la tur... Ооң cagaazың nomcaaş, meen pasporttum-nu ыңaj salыр кааş: ce, оqlum, cybe toozazь py-de peer poor-оң: Sen polkaga ofiserge paar-sen, ыңcangaş хej şaq erttirbes төleede sen taarta toraan Belogor şiveezin-ce corubut, аңаа par-gaş, Mironof kapitan tep ak setkildioq ekki kiziniң komaandyзыңга turar-sen. Sen аңаа jozuluq albanga turup, sagылга curumunga өөrenip алы-sen. Orenburukka turgaş, coor-sen; хej turar tep cybe аныjak kizee хоралыq роор cybe. Ро хун

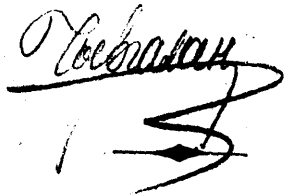
polza, pistlinden cemnenip ap kœer-sler—tidir on.

Сувенің пайдаль улам-на перgedep kel cыдыр евес-pe!—tep ішtimde podandьm. Men авамнын рагьк ішtinge coraaş-la gvardi şeriqnin serzantь-zьnga apparganьmнын palazь-pile men мынсар polkaga turup, кьргьs-kajsas ховуларнын кьзьгаа-гь рагьр, kajda-cyde уş-тымвей şiveege рагьр tu-rar tep мындық cybe turar poor-pe — tep podap олурган-men.

Andrej Karlovic suqdan, oоң podu, кьрган tuzalakcьzь мен yzelee cemnenip aldьvьs.

Ооң cem-aazьнын пайдальн кœөрымге, nemes jozu-pile şьngьь kamnalga turguskan kizi coraan, ьncangaş podap кœөрымге, meni şivee şeriin-ce talazьр ьradь pergeninің pir cыdagaanь cemne-nirde stolunga camдыкта artтык kizi olurzip-tar-ijin-ne tep korgar corukta ьşkaş polgan. Taart-tazьnda cancьn-pile mendi-caagajlaşkaş, paar cerim-ce corupkan-men.

Осман

Уш тугаар пөлык

Ş I B E E

Xerim-Şiveede turar-pis
Xileep ciir, suq izer-pis;

Paak tajzın pistiinge
Pajır, najırğa kelze,

Aalсыларыўьска хунды кылды
Algьq aastyq yger poо oogu peer-pis.

Şeriq ыгь.

Şaandagьнып uluzu, meen accam.

Nedorose,

Belogor şiveezi Orenburuktan төрттен ыргыз-
taa cerde turgan. Jaik-xemnin kadьr erii-pile co-
rup or-pis. Xem am-taa tonmaan, ооң korgul-
cun-teq calgьqlarь kuruq-la xar polu pergen
cangьs aaj erikterinde karanajныр turarь ьnda-
zьnda mungarancьq-taa. Eriktiң ьндын-ce көөр-
ge, kuruq-la кыргьстың ховuzu. Men podangaş-
la olurupkan-men, sagьzьmга хөj kezii-le mun-
garancьq cybe kirer-polgan. Şivee şeriiniң амь-
дыральп podaarymга менее ьндыq-la ekki eves

polgan. Meen targam polur Mironof kapitan-
 нь сактыгмга кадьоҗ җыгъь азынсак, podunun
 кьыг алваньдан өске пилр сувези сок, piccii-le
 херектиҗ херек-сок суве полза-ла meni хилер,
 суҗ-pile разьпнај тырттыр каарыга пелен, ьндьоҗ
 аҗҗак poor тер сагынан-мен. Ынсап сорумда-
 ла имиртин тызyp kelgen. Eleen-ne тырген хар
 олурган-пис.

—Җивееге cedir ьрак-пе?—тер, ылаассьдан
 айттырдым.

—Brak еves, туu ол көстyp турган cyl,—тер
 харылај тур он. Консуҗ-ла pedik cerleri суве
 хараар cerler, онгу-җивеелери kajda-ла тур полду тер
 подааҗ, сук-сук-се көргылееримге, толгандыр ь-
 аҗ херим kazaалыҗ кааҗ разьпныҗ көdee суурсу-
 гаҗтан өске суу-таа көзылbes. Pir talазьнда cart-
 тыпн хар хөме аль перген уҗ-пе, төрт-пе saraat
 сigen турар, paza pir talазьнда, eerere хазьј
 перген теerve calгынарь calгаарaj перген су-
 ве-теҗ салдыпнр турup алган, podu ьгаја пер-
 ген теerve тур.

—Җивеең kajы ьнсаҗ?—тер kajгар айтты-
 гарыгма:

—Харып ро ьҗказы,—тер, ылаассь кааҗ ра-
 зьп-се айттыр харылар corda-ла cedip парьр кире
 perdibis. Көөрымге, kazaа eziinde ergi җој yger-

poо tur; kudumcularь teerge ыргак-argak, tar-turu-taa koncuo; pazьnnar teerge савьs-савьs, uluo; nuruuzunun кьрн savaң-pile ыр каан. Ul-aaccьmnь komendan-ce cedire per teerimge, takpь ырттым хире polgaş, ыjaş tуган соогунда pedik cerde tutkan ыjaş pazьn paarynga şanaa-вьs keep turuptu.

Meni kizi-taa utkup alvady. Ezik askьnda pic-ci pazьn ыkaş cybe iştin-ce kire pergeş, mur-nukku Өreelin-ce aзьдыр kire peerimge, stol кьрнда pir кьрган invalid nogaan mundirniң şe-neende көк temdek camaj taarap olur. Meen tugajьmnь paгыр sөqler көrem tep aşşaktь ын-saarymga. „uluzubus pazьnьnda par, kire per, oqlum“ tidi. Işti aрьь koncuo, şaandakкьлаştыр emgelep-sekselep каан Өreel-ce kire peerimge, pulunda iştinde savalyo şkaf tur; xanada ofiser (cансьн) kiziniң surguul toosканынн ынзыlga piziin şildep xoolaaş aзьр каан; ооң canьnda Kistrin-pile Ocakoftu ezelep ap турганын, paza kadaj кьлр кьs şilip aльгн polgaş мь-ыт хөөр турганын көргызыр curaан curuktaryн askьлар каан tur. Songa karaanda peldirgiiştio, paazyнда arzьldьo kadaj kizi, ofiser mundirlio pir karaa pagaj aşşakka, udazьn хире tutturup алган тыr-kekter olur. „Cyge cor-sler, oqlum?“ —tep tem-

gi kadaj udazyňň tyrgekewi-şaan ajttýrarga, al-
banga kelgen kizi-men, ыңсаş uk xereem tugaj-
ында kapitanga paraalgap kelgen-men-ijin,—teeş,
ol sözym-pile, komendan tep podaaş karaa pa-
gaj aşşakka cugaalap par сьдърьмда, söqleer
teen sözymny razьңň eezi kadaj yze kirip kaaş,
„Ivan Kuzmic razьңнда cogul, Gerasim paşкь-
ньнда pargan; ыңcalza-taa төmej-le-ijin, oqlum,
oon eezi men poor-men. Харьн ынакşыр хунды-
leerin tileer tur-men. Olur, oqlum“ tidi. Oon pir
uruq кьжгыр алгаş, urjadnikть*kel-te tidir. Aş-
şak canğьs karaa-pile meni ындazyнда sonuurgap
kөрыр olurary koncuq. Ыңсар olura:

—Ajttýrşьmza kandьq irgi, sler kajь pol-
kaga turgan irgi-sler?—tep ajttýra tur.

Sonuurgaan cyvezin cugaalap-la perdim.

—Paza ajttýrşьmza kandьq irgi, sler gvardi
şeriinden şivee şeriin-ce cyge şilcip kelgen irgi-
sler?—tep paza ajttýrarga:

Şeriinиң ystyкky ceriniң turazь-la ындьq pol-
gan tur-ijin,—tep харьыладьм.

—Ыңсаарьн podaarga-la, gvardi şeriinиң ofi-
seringe taarşьpas cybe uylgedipken poor-sler-aa?
—tep saldьнькpas ajttýrşьm ajttýrvь-şaan.

*.Urjadnik—şeriinиң picce tuzaaldьq targazь.

—Саа, хей сувен меgelevejin oluram,—тер ашсакка капитан кадажь цугаалааш,—көрүп olur ышказы-сен, аныjak kizi orukka coraаш халаа-зыrap ылаоqдаан, seen-pile цугаалазыр евеjin турар kizi ышказы... (xолuң, тоорт tudam...). Oон menee,—sler polза, оолум, kizini мьндьоq уш-тым-vej cer-ce tudup ekker kaaptar teeш mungarabaңар. Sen paaштаjгызь-таа ebes-sen, сөөлгызы-таа ebes-sen. Ыncap тура таарзыр өөrenи peer-sen. Шvabрин Aleksej Ivanovic kizi өlyryp кааш peer pis-ce шil-cittirip kelgenden peer am po peш сьl poor cor. Oj, та cyзынге Ыncap ittire pergen kizi cy-be-ijik; xooraj таштын-ce pir porucik-pile yngen kizi ышказы, ol paarda selemelerlioq pargaш, cer-ge oozu-pile pot-podun-ce шашкьлазы-ла pergen ышказы; оон am Aleksej Ivanovic арттында иji xerecci kizi көрүп турда porucikti шаңсыр өlyryp каан тур-ijin! tidir. Am канcaар poor? xilinceкке mergezil xerek cok теер cybe. Ol тушта аныjak каза-мык казак urjadnik kirip keerge,

—Максимь! Теерги ofiserge pazьндан таар-ыштырьр perip көrem, араj арьо-шеверинден шыbe, —тер капитан кадажь цугаалады.

—Тыңнадым, Vasilisa Egorovna теерги Ivan Polezajestьң кьрынга киirip каoза кандьоq ирги? —тер urjadnik цугаалаан.

—Megelep tur-sen Maksimъ; Polezajeftың разыңь ында-la сыңьспас разыңь полгај; meen uruqlarыm xinin-taa kesken kizi, pisti nacalniktarыm tep-taa pilir kizi. Teergi ofiser... adыnar, adanar adъ kajъ poqrul, oqlum?—tep ajttыrgan.

—Petr Andrejic.

—Petr Andrejicini Semen Kuzofka apparъp olurttuр каq. Meen nogaam kazaazың-ce aadың kiiripken kulugur cybe. Ce кандыq tur moon. Maksim, cybe şuptu ortta tajың-pe?—tep kapi-tan kadajъ тьндыq.

—Oozum tajың tur-la po, karacangыs kapral Proxorof cunar-pazyңga Ustinja Negulina-pile pir tabak iziq suq ылаaşkaş koldamnazыpkan tur-la,—tep kazak харылаarga, kadajdan—

—Ivan Ignatjic! Proxorof-pile Ustinjanың aajың тыр, kajыңыңь puruu, kajыңыңь şың tur. Ын-cangaş ijildirzinge jaladan көргys,—tep karaa pagaj aşşakka cugaalaaş, oon: Ce Maksimъ, pa-гыр көrem. Petr Andrejic, Maksimъ slerni pa-зыңыңarga apparъp каар tur,—tidi.

Men søgyreeş yne perdim. Urjadnik meni xerimniң eң-ne кьдында, suq erii pedik cerde turgan pazың-ce kiire perdi. Tus pazыңның pir cartтыңь Semen Kuzof tep kiziniң өөнүң işti ezelep алган poldu, pir cartтыъ polur, orttuzunda

iji cara tuqlap kaan, iŧti arьoŧ-ŧever ŧьmbaj-taa ɵreeldi menee perdi. Savelic kirgeŧ, paaŧ minnip cyu-xɵozyn aajlaj-la pergen; men piccii kьzьь songa karaan-ce kɵrgeŧ turup aldьm. Murnum-ce kɵorymge, mungarancьoŧ xovu teerge arьp-la coruj pargan. Tuzumda kaaŧ pagaj pazьnnar tur; kudumcuda kaaŧ tagaa kьlaŧtazьp corgulaar. Pir kьrgan kadaj ezik askьnda xolunda pagaj tepsi tudup algan xavannaгьн kьjgьrgan, ьncarga olarlarь eezinge najьraldьь koncuoŧ kьrtьgancьp xarььlaan turlar. Po mьndьoŧ cerge anьjak yjemni ьncap erttirer tep ŧiittingen kizi-le tur-men tep podap keerimge, mungarancьoŧ sarьnancьь koncuoŧ kьnnьp kelgen. Oon songa karaandan cajlaj pergeŧ, Savelic cemnenip al tep turda-la cemnenmejin udup cьdьp alganmen, Savelic: „Oj ɵrŧŧeezinem! Mьгьnaj cynu-taa cives koncuun! Pir eves oqlu aarьj pergen tep тьnnaar polza, avazь ta cyu teer?“—tep kattap-kattap cugaalap-la tur.

Taartazьnda ertten caa-la kettinip olurumda, ezik azьttьna perze-le—arnь ŧala-la kara polgaŧ ovur tep cybezi aaj-cok, ьncalza-taa sergek tep cybezi mьгьnaj koncuoŧ anьnnьoŧ, podu uzun ev-es anьjak ofiser (ŧerioŧ cancьнь) kire xonup kelgeŧ, „meni ɵrŧŧeener, sler-pile tanьzьp aьr teeŧ

kelgen kizi-men, ыңсаş jozulалып кылааным pur-uu-la poldu. Slerni kelgen tep tyun тыңнааş, kizi арнын ам-на көөрым ol tur tep көрыкseenимге тығыңай şыдаşрајын kelgenim po-ijin, kizi ыңсар көрыкsej peer cybe tur-aa, sler onu маңаа eleen тұрупкаş pile peer-sler“ tep franзылаp меее cугаалај tur. Temgi kizi-pile şaşкылазыркаş gvardidan yndyrттыр kelgen ofiser po tur tep pilip kaan-men. Toraan-na таңза тырттыр алдывс. Şvabrin teerge ындazyнда şoru kizi coraan. Cugaazyнын тывзык-тавзык solunu-taa koncuq. Salyтым рагы-pile cedip kelgen cerimniң pajдалын, komendannың өөнун иştin, еş-өөр uluzun kizin меее koncuq хөктық cугаалаp perdi. Şын-na setkilim-pile каттыр олурумда, komendan суқнун език askь өреелinge мундир septep олурган temgi pir invalid kirip kelgeş, Vasilisa Jegorovna slerni keep cemneniner tidir tep, po Şvabrin, men paza kady paraјын tep мындық.

Komendan pazyңыга cede peeribiske, таştын şöcygeşte uzun-uzun-kezegelerliq уş pulunnuq pөrtterliq ceervi хире кырган invalittar сыскаалыpkan, olарнын мурнунда komendanь tep uzun сынпық, хар pөrttyq, хөбегер uzun tonnuq sergek ашак tur. Komendan pisti көрыр кааş, piske cedip kelgeş, меее кааş ergeliq сөстер cугаалааş.

kattap komandьlap turup algan. Ulustun surgu-
 uldaarьn k  er tee  turup algan turubusta, kom-
 endan pisti Vasilisa Jegorovnaga parьp turunar-
 am men soonardan cede peer-men, tee , „mьnda
 sler k  er cyve cok tur“ tep paza ьnca tidi.

Cede peeriviske Vasilisa Jegorovna pisti cy-
 geer-le anaa jozu-pile ekki cannap xyleep aldь,
 meni-taa  aanda  aqdan tanьr kizizi-teq aazьlap
 turdu. Invalit-pile Pala ka stol kьrьn  ьp turgan-
 nar. „Meen Ivan Kuzmicim po xyn cop koncuq
 kezeezi kirip  oredip turar appargan!“ tep kapi-
 tan kadajь mьndьq. „Pala ka, varinnь keep cem-
 nen tidir te. Maa a kancap pargan?“ tep corda,
 on ses xire xarьq, t gerik arьnnьq, kьzьl caak-
 tьq, paazьnnь tygy sarьq, oozun kulaanьq art-
 tьn-ce tas kьldьr tьrap algan uruq kirip keldi,
 kulaktarь teerge ana kьzala pergen. Paa taj k r-
 ge , ol uruqga ьndьq-la  ooluq turam cok pol-
 gan. Ol uruqnu k orymde paa taj-la pilip algan
 kizi-men,  vavrin menee kapitan uruu Ma a te-
 erge ana mal tenek cyve polgaj-aan tep t egylep
 perip kaapkan cyve. Maria Ivanovna pulunga pa-
 rьp olurup alga , cyve taaraj perdi. Ol arazьnda
 kapustuq myn ekkep salgьlapkan. Vasilisa Je-
 gorovna a  aa cok poorga, kel tep kel tee  Pal-
 a kanь kattap corudupkan. „Baringa cugaala: ul-

us manaj perdi, myn sooj perdi; surguul kajь paarlan; sөөlynde algьгьр turgaj-sen-aan tidir“ te. Udatrajьn kapitan pir karaa pagaj ašakta ydedip algan kirip keerge.

—Po kandьoј aajьoј kizi poor-sen, cem šaқ-da-la polu perdi, kel tidirttip-le turar, tep kadajь cugaalaan.

—Харьн ам Vasilisa Jegorovna, alban кьльр turdum ьškazь, šeriқcigešter өөredip turdum,— tep Ivan Kuzmic харьылаarga.

—Ооң хатаан-ре,—теp kadajь алдырvas,—šeriқler өөredip tep cybeң хеј cybe tur-ijin: olar албаньнга-taa өөrenip алvas, seen-taa ьнда ekki pilir cybeң par еves. Ооң орnunga pazьнга олургаš, purganga tejlep олурган polza оозу teere tur. Ergim aalцьлар, stolga keep saadanar,—teen.

Cemnenip oluruptubus. Vasilisa Jegorovna cangьs-taa minutta ьттавайьн олурvas, meni adan ijen кьм tep ulus poor, olar tiriқ par-pe, kajda curttap turарь, хөреңги хокшulu kajь хире uluzul tep ajттьгьр-la turup берген. Accam уš cys pa-aš taraaccьнньoј kizi teerimge, „Perge-le tur-aa! telegeј кьгьнда ьндьoј paj ulus paza coruur-la tur! Pis polza, oқlum, cyқ-le cangьs pa-aš kizi-liқ polgaj piš-aan, po pagaj uruқ Palaška; ьндьoј polza-taa, purgan авьральнда cygeer curttap

cöruur-la tur-pis; pir-le cybevis pagaj-ijin: Maşa kizee paar polu pergen kizi tur po, ыncalza-taa öncyzyngge peer cybe cok eldep-ijin, pir paaş şy-ry, pir şirviil, pir yş көppejek (purgan өрşşee-zin!). Cunar pazыnga ta cуnyң-pile kirer kizi ы-naan. Cyy teerlen, pir ekki setkildiқ kizi тыркан polza ekki-le cybe tur-ijin, oon paşka kizee par-ganda cok yrgylcy kыs poop olurup pergen ur-uq tur-ijin po“ tep kadaj ындьқ. Maria Ivanov-na-ce көөгымге, агьп paaş tep cybezi aaj-cok-la kыza pergen, artтында-la tavaan-ce karaаның cазь pezin tamдылаj pergen. Хөөккыjny keergej per-geş, cугааның аjanың өskeer cазь perdim.

—Тыңнаарымга, slerniң şibeenerge başkirler xaldaar tep turgan ыşkaş,—tep cugaalaar өjym cetpeende ajтырдым.

—Они кымдан ыncар тыңнадың, оқлум?—tep Ivan Kuzmic ajтыра tur.

—Menee Orenburukka ulus ыncар cugaal-aan-na,—tidim.

—Ol-taa хej cybe tur оң! Pistiң тында ы-ндық cybe тыңналbas polgandan peer yr appargan-ijin. Başkirler teerge pat kortkan ulus polgaj-aan, kыргыstарнь-taa polza ыpазьп сьр kaan ulus cy-be-aa. Pis-ce şoqlaj perbes poop olарың, pir ev-es şoqlap kelze, oon songaar on cыл іştinde ы-

canmas kыдыр ыгвазын сьркaj men-aan,—tep kapitan мындыр.

—Мындыр ажьыга таварзыр полур шиве иштиге турар tep cybe slerge korguncuor еves-pe?—tep kapitan kadajындan paza айттырдым.

—Өөренip каар cybe ышказы, оолум. Murnunda оон peer ceervi хире сьл полган, pisti полкadan peer coruduptarda; cyu teer-sler, xristos pilves ол хажьор cybelerden korgar tep cybem аaj-cok турган-na полгаj: тыбактьор kezi рөөрттерин суор көрүр кааньмда, olарнын кьрсьпсьор алгызын суор тынар кааньмда paaş sugar cer тырражын турар полгаj-men-aan, оолум! Am teerge ana өөренip калган-tur-men-ijin, tyrzok улустар шиве canьнда шаркьлазыр турлар tep-taa cygaalap kelze, am sert-taa тивес appargan-men,—tep kadaj хажьлады.

—Vasilisa Jegorovna канcaar-taa аaj-cok еres kadaj полгаj-aan. Jvan Kuzmic онu хerecciler шьдаар,—tep Шvavrin пилиргер ьнца тиди.

—Мындыр, хажьн, kadaj teerge, pagaj он kiziden teere kadaj cybe.

—Maria Ivanovna кандьорь? Sler ышкаш paza tidim-pe?—tep айттырдым.

—Maşa tidim tep-pe? cok Maşa korttuk cybe полгаj-aan мон. Амдыгаа cedir роо ьды тын-

naj aar eves: poo ъдѣ тѣнар kaanda sirigejni peer kizi polgaj. Purungu сьлн, meen tereen хунымнун ѳjynde, Ivan Kuzmic pistin yger-poo-vustu attыra peer paza eldep kizi-ijin mon, ьп-caarda cyu teer-sen, oqlukkuzuum, po uruq kort-kaş piccii-le polza  ske  rdemcej-ce coruj par caskan polvas-ijik-pe. Ooņ soonda-la хайльq yger-poonu atpas appargan-pis.

Stoldan tarap turuptubus. Kapitan kadajь-pile uduur teeş corruptular. Men Şvabrin suqga par-gaş, aņaa-la kezeeleen-men.

Tört tugaar pölyk

ŞAŞKBLAZBŞKBN

Kajam, taptyq turup perem.
Kancaar ötyr idipter ewes-men seni.
Knjaznin.

Pir kaaş cedi xonuk ertken soonda, Belogor şiveezinge turup turarǵmga, myn cygeer appaar turzuk, xarǵn mǵǵnaj koncuq taptyq appargan aa. Komendan razǵnǵnǵn iştinge men tereeni-le men. Aşşak kadaj teerge eñ-ne ergim xyndylyoq ulus cybe. Ivan Kuzmic polza, ofiser tuzaalga cetse cok ugunda soldat şeriq kiziniñ oqlu polgaş podu erttem sojul cok anaa pir-le kizi polza-taa, eñ-ne ak setkildi, kizizi koncuq ekki kizi. Ooñ kadaj teerge aşşaktǵn podun cagǵrar kadaj, ындьoq coruk ыncaş myn aşşaktǵn setkil sagǵş соваар cybezi cok coruunga taarǵşkan-taa. Vasilisa Jegorovna albannǵn-taa xereen podun aзы-агьjǵnǵn хеее-теq көөр polgaş херimni podunǵn разǵn-теq şьтрас cagǵrar turgan. Maria Ivanovna yr polvajǵn meen-pile ыncар

өскеleşпес аппарган. Піс-таа таньза перген-піс. Тартық таньзыр кееримге, ындазында угаан-агаань-таа шору, кизизи екки сеткидіқ уруқ coraan. Ол екки өқ ішtinge; темги ол пір караа pagaj garnizon porucigi Ivan Ignaticige pezin ынакшы пергенімни pilbeen-men. Ол ашакты Vasilisa Jegorovna-pile araj ындық харылаалық kizi tep Шvabrin ындық cybe-taa тыр алган турар cybe оң, ооң оозунда тыргак каразы-теқ-таа шың cybe cok турган; ыналза-таа, Шvabrin ол тугајында sagьш-таа совабаан.

Мени ofiser poldurup kaan. Кылыр алваньмда kizi pergeziner cybe турган евес. Purgan авьраль-pile turup турар шиведе хьналда tep-taa cybe cok, surguul tep-taa cybe cok танылдаар tep-taa cybe cok турган. Komendan camдыкта туразы-келgende soldattарың өөредир-ле; ыналза-таа, кажь талань оң тала, кажь талань solagaj тала теерин uluzu тоозазы pilip ар cadар kaan. Шvabrin kaaş, franzь номнарлық cybe. Мен ооң оозун номциур тургаş, cogaalga туралaj перген-men. Ertten ном номциур, occulga кылыр camдыкта шылык cogaadьр көргылеер-men. Парык yrgylcy-ле komendan суқдан cemnenir аная-ла kezeeleer саңнық-men, camдыкта kezee komendan суқга ол ынаарда пір тугаар medeeci Akulina Pamfilovna tep kadajь-

pile Gerasim paaşkь kirip keer cybe. A. J. Şvabrin-pile хуннуң-ne көрзүр турган-men. Ыңалзатаа кизимниң сугаазьньң аяньңга улам-na таарзыпмастаньр пар сьткан-men. Комеданньң өөнүң иştиниң тугайьнда таңгаар-la оюн-сылдақ-pile cybe сугаалаар, ылаңья Maria Ivanovnanьң тугайьнда ьндазьнда аңсь тырзок cybeler сугалаарьңга турам cogu консуқ appargan. Tus şivee iştinde оон өске ulus пар ebes; оон өске ulus polza tep-taa ьңсаş kyzevejин турган-men.

Хөделир-le poorlar тизип турганьньң кьгьндан ваşkirlar хөezeveenier. şiveebis толгандьр тајвьң сагај туруп турган cybe. Ыңалзатаа, тајвьң рајдаль, хер-xенерттен аравьстан еpterel уңгеş, ыр-еркен.

Men сугаалаан-na polгај-men, cogaal talазь-pile oralдазыр турган-men,—tep. Turzulга cogaalьм ol yjee podaarga eleen şьnarльој cogaal poor турган, оон сөөлыnde каaş сьл polганда Aleksандьр Petrovic Sumarokof-taa оомну консуқ мактап турган cybe. Men pir каттап pir picce ьр пизип аркан-men, оом сағьзымга таарзыр-taa консуқ. Cogaalсь кизилер camдыкта сьме tileen poor, setkilinge таарзыр номчукчу тыр аьр tep tilep coguur poor cybe polгај. Ыңсагаş, ьгь-газымнь. өске saазьңга пизип алгаş, Şvabrina

cedire perdim, cyge teerge, pygy şivee iştinde
caŋğs Şvavrin polza, şylykcy kizinin cogaalьnь
ekki pagьn pilip şьdaar turgan. Paaştaj picce
ege sözym cugaalaaş, karmaamdan кьдьraazьm
uzulgaş, kizimge тьндьoј şylykcygeşter nomcup
perdim:

Бнақşыдьoј setkildi
Bradьгьn podap
Бндьnnьoј ekkini
Utturun podap,
Maaşaga mannaj pergeş
Maazьm setkil tuduskaan-men!

Karaktarь meni cьscьгьktadьp
Karak alvajьn men-ce көrup
Meen kudum-camьm tojuldurdu
Maazьm podum хөdeldirdi.

Sen, meen sagьş-aarьmнь pilgeş
Maaşa sen тьндьoј paak өjde
Meni хej cerge keergep
Senden men egendim.

—Kандьoј tur tep podaj tur-sen?—tep, meni
maktaarь alvan-na cyve-le ьjnaan tep podap aјt-
тьrdьm. Bncalza-taa, koncuoј хajttaanьn cyge ьn-
дьoј polur-ijik, anaada өrşşeeldioј Şvavrin am kel-
geş seen ьгьn pagaj ьr tur tep şuut-la ьnca te-
en.

—Cyge ьндьoјы?—tep, iştimde хomudap aјt-
тьrdьm.

—Cyge teerge, mьndьoǵ şylyk polza, meen paaşkьm Vasilij Kirilьc Tredjakovskijge taarзыr polgaş хагьп ооң ьнакşыл tugajьnda pizeen piccii şylykcygeşteri-pile-taa koncuǵ tьmej cybe tur, tep хагьbladь.

Оон кьдьраазьмнь menden ар алгаş, şylyk pyryzyn, sьs pyryzyn kьryp, ekki paгьп tьegylep cula-la aazьlap, meni-taa at-cok-la кьзьрьр şooda peerge, şьdaşpaјьп, кьдьраазьмнь xolundan uşta tьrtтьr алгаş, seңee moon songaar cogaalьmнь po nazьda cer-le kьrgyspes-men tidim. Ыnca tep кьзаньгьmга Şvavrin paza keep xocculaaş хөл cok.

—Kьrgeј-le-pis, sьzynьnyң şaаңga cedip şьda-ar ijik sen-pe kandьoǵ-ijik: şylyk piziir uluska tьn-nakсь kiziniң xerektii Ivan Kuzmicige cemnenir murnunda grafincik araganьң xerektii-pile tьmej cybe eves-pe xalak. Ыncaarga, seң ьндьoǵ tural-ar ьнакşaanьңga sagьзьп aaraanьңнь ilergeјler, turarьң ol Maşa teer кьm irgi? Maria Ivanovna eves-ьјnan mon?—tep mьndьoǵ kizim. Ol Maşa кьm-taa polgan polza, seңee хамаан-pe. Seni sanalьң per-taa tivedim кьm eves, onu тьr kьrem-taa tivedim,—tep хаваам tyјyp cugaaladьm.

—O-o! Uluǵ setkildioǵ şylykcy polgaş picce setkildioǵ ьнакşылсь tur-sen-aa! Ындьoǵ-taa polza eştiң xuuzu-pile syme pereјin, peer тьнnam: pir

eves kyzeenin cedip aar sagъştыq polzunza, ы-
pile хөdelgen хeree cok-ijin,—tep Şvavrin meni
ulam-na хорadadъp олурган.

—Ol cyu teen cugaan poor, aşşak? Uzurun
cugaalap per,—teeringe.

—Turalъm-pile paraan poojun. Ol teerge-
polza, pir eves Maşa Mironovna imirttinde meңee-
keep turzun tep podaar polzunza, ergeliq şylyk-
cygeşter pizivejin, харън iji pilzekten pelekke per-
ipsinze ol-la teen cyve tur-ijin,—teerge,

Ханъм хайнъp-la kelgen.

—Ol uruqnu şen cyge ындъq tep podaj tur-
sen?—tep, хорadaанъmга ana şьdaşrajъn par ca-
зъp ajttъrdъm.

—Cyge tize, ol uruqnun aazъ-caңъn turzur
pilip kaapkan kizi polgaj-men-aan,—tep kizim
kancaar-taa aaj-cok хоранъq turамъk janъ-pile
харъbladъ.

Megelevejin olur, хара sojluk!—Picci-taa ыja-
дъr арън cok megelep olur-sen,—tep, хорadaan
tep cyvem хөл-cok, алъrdъm.

Şvavrinнъd арнь өskerli pergen.

—Seeñ moon anaa kalvas eves-pe. Sler menee-
satisfaksi* peer-sler,—tep kizim xolumnu mazъj
tutkaş ыnca tidir.

* Satisfaksi teerge, şaşkыlazыr teeş кыjырызъp polcaзыr.

—Су теп; харън казан-таа азырвас!—теп ам-
ьгар харъладым. Ынаарда кулугурну ана цула-
ла перип каартарыга пелен турган-мен-аа.

Men ol toraan-na Ivan Ignaticige cede per-
dim. Cede peerimge, komendan kadajьның та-
askanь jozugaar къшка кургадыр аар суве теп
kiziң ine tudup algan cem polur askыг саваа тис-
кен. olur.

—Аа, Petr Andrejic! Morlanar! Кандар хар-
ьп cedip kelgen-sler? Ajttьрьсымза кандық irgi.
Суу tugajьық cor-irgi-sler?—теп meni көрүп ка-
ащ мындық.

Aleksej Ivanьc-pile aas ылаазьртым теп top-
cuzu-pile uzurun cugaalap pergeş, Ivan Ignatic
slerni meen sekundandым* poop көрүнер теп tilep
keldim,—teerimge, Ivan Ignatic cangьs karaan
men-ce ana ušta көрүпкен kicceengejlil koncuқ
тыңнар алгащ:

—Men Aleksej Ivanьcьны şiştej şancьp ɵlyr-
yp kaajьn, ortta xerecci poop көрүп tur теп me-
ni sler ына теп турарынар ol irgi-sler-pe? Ындық-
пе ынар? теп мындық.

—Ындық-ijin,—tidim.

—Ра, ol кандар турарынар ol poor. Petr An-

* Sekundantь teerge, ijl kizil şaşkылазьрга анаа хереcci полур kizil.

drejic, polgaanьnar monar! Aleksej Ivanьc-pile algьzьpьtьnar-pe? Koncuoq-la pagaj cyve polgan tur! Algьštь kazaaga azьp kaar eves teer polgaj. Aleksej Ivanьc slerge azьnpьrkan polza, sler onu sa kyštepinер, arьnar ortta řařsa, kulaan ortta řancьnar, øske cerinер ortta řařsa, paza pir øske cerin ortta řancьnar—ьncangař taraj-la pergejsler, søolynde pis slerni epteřtirip kaaj-pis-aan. Oon pařka, kadь turgan ezin øtтыr řancьp karga kandьoqь, ekki-pe? Pir eves sler Aleksej Ivanьcьнь øtтыr řancьp kaan polzuңarza хагьн kandьoq poor, Aleksej Ivanьc-taa хамаан-pa; men podum pezin oon podunga хөңnym cok kizimen. Ынсаarga pir eves ol slerni øгymnepse cyu polgu-teq tur? Кьтньн řoruzu polurul?—ter cugaalaan.

Poruciktьn cugaazь cøptyoq-taa polza, oon aajьnга kirvejин, cugaam-na cugaalaař tur-men.

Poduңar-la pilinер, ta кансар сьдьnar. Ынсаarga, men аная ьнсаř хереcci poop турарьтньн узuru cer-le cylen? Ulus кьрзьгьн kizi көрveen eves. Poqda-la po-ijin, ol хerek-cok řvet-pile-taa, тьyrk-pile-taa caalazьp coraan, көрveen cyven cok kizi men,—ter Ivan Ignatic мьндьoq.

Oon, sekundandь kiziniң хyleelgezi мьндьoq poor cyve ter ьнсар мьнсар ugaadь petdim,

ьпсалъмза-таа Ivan Ignatic cer-le мъгънај şoru pilindirip cadaan-men.

—Podunar-la piliner. Pir eves ol xerekke men kirzir uzurluq cybe polza, men Ivan Kuzmicige parьp, ьндьoј polza şivee iştinde albannyң erge azьnğa taaryşpas kem puzu coruk yner tep paardь, teergi komendandan coguur xemceen alza kandьoј irgi tep alban xyleelgem jozugaar sөqlep cedirer appaar tur-la-men,—tep kizim po.

ьпса teerge korga pergeş, komendanga piccili-таа cybe cugaalavajьn көr tep Ivan Ignaticini tilej-le perdim. Araj poorda turgaş, aajьmга kirip algan tur-men. Cugaalavas-men teeş sөzyn perdi, oon-men po-таа tuza-cok kizi tur teeş coruj paardьm.

Kezee ergi caң-pile komendan suqga kezeledim. Ulus karazьp-kurazьp, kiziden cybe-sava ajttьra peer-ijin-ne teeş, omak sergek, cybe-savataa тоовас kizi роорун кьзьp tur-men; ьпсалзатаа, men ьşkaş ьндьoј pajdaldьoј appargan ulus туң cugaazьndan тьңпаарга, kizi ьндьoј pajdaldьoјda koncuq sagьş tajьvьn appaar cybe tep parьk tangaar-la ьпса тизip maktanьr роор cybe роlgaj, men polza, харьп ьндьoј eves turgan-men-aa. Ol kezee men kizi ergeledikseer araj ьндьoј uj-

an pajdaldьoј turgan-men. Maria Ivanovna setkilimge taarзьr tep cybezi koncuq moonь murnun-daazь ьškaş eves appargan-men. Kancap pilir, xөөkkyjny en sөөlgy udaa көөrym po-taa pooru magat cok ьjnaan tep podap keerimge, Maria Ivanovnaga setkilim covaarь-taa koncuq. Şvavrin po cedip keldi. Cedip keerge picce ьңaj appargaş, Ivan Ignatic-pile тьncap cugaalazьp turdum tep тьпнадьrьmга „sekundandyлarnь coor-pis, ol-ar cokka azьvas-pis“ tep kizim kurgamзьoј cugaalaj tur. Oon şivee canьnda saraat sigenner artьnga parьp tulcur, ьncangaş ortta taartta ertten cedi şakta cede pergen turar tep cugaalazьp aldьвьs. Pis arabьsta koncuq-la najьraldьoј janзььoј cugaalazьp turgan ulus poor-pis-ijin on, ьncangaş Ivan Ignatic амьraaş cugaalaj kaaptar eves-pe xaralaan.

—Şaqda-la ьncaar cybeni, pagaj eptezilge ekki epteregeden teere tep atka pagaj polza-taa ekki sөs par polgaj tep po.

—Cyу ce, cyу ce, Ivan Ignatic? Тьпनावajьп kaldьm—tep pulunda көzer-pile төlgelep олурган kapitan kadajь тьндьoј.

Ivan Ignatic, meen taarзьnmaan pajdaldьmьп pilip kaaş, paza podunun pergen sөzyn saktьp

kaaş, хабълаар аажып тьррајып паар ортта, Şvavrin şьmвaj tuzalap kaan tur.

—Ivan Ignatic pistin epteskenivisti cyyldyođ tep olurar kizi tur-ijin,—tep cugaalady.

—Ol кьм-pile ьncар algьзьр kan-sen oqlum?

—Petr Andrejic-pile eleen algьзьрkan turgan ulus-pis-aa.

—Cyy tees?

—Хеј-le cyве tugajьnda ьr tişkeş ьncар pargan cyве-ijin, Vasilisa Jegorovna.

—Қонcuođ-la cyве тьр алган tur-sler, algьзар, artьnda-la ьr te... cogum kancaр ьncар pargan-ьңar ol ьncas?

—Мьндьođ cyве: Petr Andrejic cookta caa pir ьr cogaatkaş, oozun po хун мен olurumda ьr-laar kizi poldur-ijin, men-taa paза:

Капитан uruu,
Karangь tyne corва

Теп ьнак ьгьтнь ьrlady-na. Oon am маргьldaa ungen cyве tur-ijin po. Petr Andrejic paaştaj хорadaј pergeş, səelynde ce kizi kizinin turazь-la-ьjnaan, ta cyny kajнь ьrlap corzun tep pile pergen kizi cyве. Ыncangaş oon-pile soksaan мьндьođ cyве-ijin.

Şvavrinньң ьjat cok tep cyвезинге хорadaaş picci-le polza pilinmejн par caskan tur-men;

ьncalza-taa, ооң kaksъ aarak cugaalaan хазыг
 cugaазып menden өске кым-taa pilveen; cyy-taa
 polza ооң оозун тооган kizi cok polgan-na. Ул-
 ус ы-ар tugajьн cugaalазып coruj шылыкcyлер ту-
 гajьнда paardь, komendan олургаş, шылыкcyлер
 tooza-la aaj-cok aragaccъ sapkaj ulus poor cybe
 ьncangaş, meni najьralдың хuuzu-pile symeleejиң
 шылык piziir cyben каавыт, cyge teerge шылык pizi-
 ir tep cybe polza albannyң xereenge таарышпас,
 kizee cer-le ekki cybe polbas cybe tidi.

Şvabrin olurda sagъзымга ансъ tyrzok ро-
 orga, udatpajьн komendan, ооң өөнүң ишти-pile
 мendi-caagajлаşкаş, coruj paardьм. Саньр kelgeş,
 selememni хьпар, узун суқ şenegilep көргеş, Sa-
 velicini meni cedi şakta otturuptar-sen tep tuzaap
 kaaş, udup cъдыр алдым.

Таарттазында ук polcaşkan өjымде saraattar art-
 тында cede pergen, kizimni manap tur-men. Kizim-
 таа udayajьн cedip keldi. „кыгъвьска ulus cedip
 keer cadabas, talaşpajьн cerde xorzok“ tej tur.
 Mundirleribis uşup kaapkaş, cyq-le cangъs kam-
 zoldьq* turup алгаş selemeleribisti хьпьндан уş-
 tup алдыс. Ыja arazyнда saraat artтындан хен-
 ertten Ivan Ignatic, paza pir peş xire invalittar
 cekkilej хонуп kelgeş, komendanga paraat tep

* Kamizol—teege cenl cok, kandaaza ыkkaş coldak хojten.

мъндьо. Қансаар роор, харалаан соор теп, иштivistе хомудавь-шаан аажыга киргеş соруп кақдывьс. Şeriqler pisti tolgandyр хырееlep алган, Ivan Ignaticiniң соо-pile şivee-ce соруп ор-пис. Ivan Ignatic teerge murnubusta ana omak sergee. суо at-cok, pazьр olуfarь суо сыр өске poldur-ijin kizinniң.

Komendan pazьпн-ce kire perdibis. Ivan Ignatic, ezikti aзыткаş „cedirip keldim!“ tep syr-lyy koncuoқ ьнаса tidi. Pisti Vasilisa Jegorovna utkup алгаş:

—Аа, кызырлерим! Са, кансаар турарьнар ол ро-ор cybel? kajь am pistin şivee иштеге өлырзыр сорук тургузар теп-пе! Ivan Кузmic, polарнь тора-ан pazьпнар кақ! Petr Andrejic! Aleksej Ivanьc! kaj peer periner selemeleriner, periner-periner. Palaşka, po selemelerni culanga* apparatus sup кақ. Petr Andrejic! Seni ьнаса paar tep podavaan men аа! Қансаар адың podavas-sen? Aleksej Ivanьc-taa хатаан иjk-пе: gvardidan сырдырп кеерде-le ki-zi өлыргеş kelgen kizi-le polgaj, purganga-taa cydyves kizi-le polgaj; харьн сең кансаар турарьн ол роор? Paza ьнаар kirejin теп-пе?—теп мъндьо.

Ivan Кузmic kadaжь-pile pir роор:

—Қөр, тыннадьн-пе, Vasilisa Jegorovna şьп-

* Culan—teerge, olurar pazьпнц ези-pile tudуş, cybe şьqaar piccii өреel.

ын сугаалар тур. Шериқ артикулунда* шаşкылазыр олырзыр сорукти шуут хораан суве,—теп пуруссаар сугаалады.

Бја аразында Палаşка пистиң седемелеривисти суланга апарарьр сугар тееş алгаş парган. Мен şыдавайын каттыркан-мен. Şvabrin şiriin турбушаан.

—Slerni cezenin xyndyleer-taa polzumza, sugaalavazьm arga cok, sler pisti pajьssaap şiidip xej sagьş covap turar tur-sler. Po tugajьn Ivan Kuzmic pilze ekki poor-ijin: oon kьlr xeree polganda,—теп Şvabrin kadajga ьnca teerge kadajtaa aldьrvas:

—O, kyzyrym! aşşaa-pile kadajь teerge caңgьs synezinniқ, canğьs pottuқ polganda ьlgazьr суве-pe mon? Ivan Kuzmic! Cyge angalaj pergen turar-sen? Po toraan polarnь canğьs-canğьs kьldьr pulunnarga olurttugulap kaқ, ьncanğaş xilep, suқ perip tur, tyrzok coruu citsin! paza Gerasim paşkь polarga ajdьs salzьn ьncanza purganьn avьralьnğa cydyp, ulustuң murnungа puruzun minnirler polarьn—теп, ьndьq.

Ivan Kuzmic кансаарьньн-таа аажьн тыррајьн туруп алган. Maria Ivanovnanьn арньньн ак теп

* Şeriқ artikulu—teerge, şeriқ tuzaaldьq kizilerni şilder tyrymnernin cьndь tepterin ьnca teer turgan. Uk şeriқ artikulun 1715 cьlda 1 tugaar Petr yndyryp turguskan cybetar.

cybezi cer aaj-cok. Ынсар соруж шуурган намдај, перген; комendan kadaјь оозумнај пергеş, pisti pot-podubustu oşkaşтыркан. Palaşka selem-elerivisti ekker perdi. Komendan suqdan yneri-biste pis parыk-la eptezi pergen ulus кыдыр pil-dingen coor oң. Pisti Ivan Kuzmic ydep kaan cybe.

—Cer-le cugaalavas poop menee sözyner perip kaan soonda pistin tugajьвьсть komendanga medeelep perip cыdar kancap pargan ыјatpas kizi poor-sler,—ter aзынарыmга.

—Purgan po, Ivan Kuzmicige onu cugaalava-an-men. Vasilisa Jegorovna meni сыскыры тургаş тоозаын pilip algaş, komendanga-taa тынатрајын, тоозаын ынсар podu paaş pilip кылыр тургань ol-la polgaj. Ce, хагынтаа purgan өрşşeer шытвај poop ertti ыşказы monar—ter ынса teeş Ivan Kuzmic-taa eer cana perdi, Şvavrin-pile men ijilee-le kaldьвьс.

—Pistin moovus moon-pile tönyp kaap polvas,—tidim.

—Ынсанмајын кансаар, sler tyrzok турамык askынар tugajьнда менее ханынар-pile хагылаар-sler, ындыр polza-taa, ulus am pisti көрүр турар арпаар poop. Pis, pir kaaş хонукта megelenip турвајын ceriviste хорзok. Ce рајыгыр,—ter Şvavrin

ьпса тиди. Ынсаңаş, ege-le anaa carлър coruј paardъвъs.

Komendan suq-ce tedir eep kelgeş ergi caң-ъm-pile Maria Ivanovnanъң canъңga paгъp olur-uptum. Ivan Kuzmic pazъңьnda-taa cok, Vasilisa Jegorovna aзы-agъььп кьър tur. Pis тыңnalыр тыңnalvas ьт-pile cugaalazъp olur-pis. Maria Ivanovna meni Şvavrin-pile algъškaş хамък ulus setkilin covatkan teeş-taa koncuq.

—Sterni seleme-pile şaşkylazъp teen tep тыңnaaş, ugaan cok-la appargan tur-men. Er ulus eldep-le poor cyve turam! Cedi хонук polgaş-la тыгъьпaj uttuhtar canъьs sөs teeş-le pot-pottarъп keskilezip, амъ тыңьга cetcip каар турзук, ьндьnda temgi ol... ulustuң adъп paza paksъradъp кааръп cyu-taa podavas koncuq turlaram, Ыncalza-taa, algъştъ egelep undyrgen kizi sler eves, хамък uzur Aleksej Ivanъьsда poor tep endeveenmen-ijin,—tidi.

—Cyge ьncар podaar-sler, Maria Ivanovna?

—Anaa-la... tangaar kizi къзьгъьг kizi! Aleksej Ivanъьsга turam cok-ijin. Ana көөр-le хөң-ным cok. Eldep cyve хагъп, ol kizi menee turalaan polza teer setkil mende piccii-taa cok-ijin. Ыncangan polza men korgar teeş koncuq sagъş covaar-ijik-men.

—Sler cogum kandьoј tep padaar-sler, Maria Ivanovna, ol kizi slerge turalaar irgi-pe, kandьoј irgi?

Maria Ivanovna keldirlej xona pergeş, arнь kьza pergen.

—Saktьrьmга, turalaar poor tep padaar-men.

—Cyge ьncap saktьr-sler?

—Cyge teerge, meni kudalap turgan kizi polgaj.

—Kudalap turgan te! Slerni kudalap turgan-pe? Kazan?

—Enir сыьн. Slerniң kelirinderden iji aj purungaar.

—ьncaş parвааньnar ol-pe?

—Харьп көгүр olur ьşказы-sler. Aleksej Ivanьc teerge kizi podu ugaannьoј-taa, ada ijezi ьzьguurluој-taa, хөреngи-xoşkulduој-taa kizi-le tur; ьndьoј polza-taa, tyzyгyp peerde хөј ulus көгүр turda oоң-pile oşказыptar appaarьн podap keeringe ana... Cer-le хorzok-men, kandьoј-taa ekki сыргaldьoј coruur-sen tize cer-le para albas-men.

Maria Ivanovnanьң ol sөzyp тыңnaaş karaam азыттьнр, еleen cybelerniң uzurun pilip kaan-men. Şvavrinьң Maria Ivanovnanь cer-le көr-ves paktaksaar coruunуң uzurun pilip kaan-men. Көөрге, pis pot-podubuska tuzalазьr janзыльoј

poorubuska, pistin aravъs cararъn kъzъp turganъ ol poor on, temgi kъzъp pergeniviske cъldak polgan sesterin podap kœorymge, anaa pir-le tyrzok paak aazъ pile kъzъraan sœs eves, харъn cer-le ьncaar teeş kara œzegeer podap algan mege хор poorga, хорadaанъm tam pargan. Koncuq turamzъk aastъq cybeni ьrvaзъn sьgьksaar tep cybem kederej-le pergen, ьncaş tapтъq œj kazan-na tavarzъp keer poldu—teп manaj pergen-men.

Бндъq œj yr-taa polvajъn tavarzъp keldi. Tართაზьnda, ujarancъq şylyk piзip, sœs uzu taargъstъrъp cadap cyumny ьzъrъp olurumda, Şvavrin taştъn songam adaanda soktaj tur. Cyumny salъp kaaş, selememni ala tьrttъp algaş, yne peerimge: „Songaarladyр turgaş coor-pis. Pisti am ulus kœrvejин tur. Suq kьdъьnga paraal. Aңaa kьm piske şaptъk poor tep“ tep mьndъq. Ьt-taaş-taa cok corup kaqđъvъs. Piccii kadъr oruktu kudu patkaş, suqnuң mьrъңaj kьdъьnga rargъp toktaagaş selemelerivisti uzulguлар aldъvъs. Şvavrinньң argazъ menden arttъk poldu, ьncalza-taa men oon şьrak, tidim poldum, murnunda pir yjede şeriқ coraan monsieur Bopre cъda-seleme surguulunga meni picce œœretken kizi cyve, şьmvaj oomnu aзъqlap tur-men. Şvavrin ьндъq koncuq ajьылдъq udurlanъr poor tep kajъn

podaan poor ol. Pot podubuska xora cedirzip cadap şaq poldubus oñ; adak sөөlynde, Şvabrin- нь көөрымге, kizin paksьrap par сьdar poorga, kizinge ulam şalьp-şalьbь-pile xaldap şaşkьlaaş, parьk-la suq-ce kiir ьjьdьp kiire pergen turum- da, xep-xenertten adьmnь kizi-le adap algьra perdi. Xaja көrny peerimge, Savelic men-ce pic- ciif oruktu kudu salьp padьp olur-la.: Ыja ara- зьnda oñ ektimniñ aldьbь talazьn-ce xөreem-ce koncuq cyve-le өtтыr şancьpkan ьşkaş polza-la keep tyşken soomda mederelim ьşкьпьpkan- men.

Peş tugaar pölyk

ЫНАКШЫЛ

Ej-le uruq, caraş uruq,
Elek caştan kizee paɣva.

Accanajdan, awanajdan,
Ajttıǵır alam uruq ezim.

Accaŋ-pile awaŋ turzuk
Akkı tudma terelein par.

Ugaan kirip, öncylenip
Ulǵadır al, torugur al.

Arattıǵı ыǵы.

Menden teere tıvıza-la,
Sagıtmaǵın paar poor-sen.

Menden tora tıvıza-la,
Sagındıra peer poor-men.

Paɣa.

Minnip kelgeş, kancap-taa parganıtın bir kezek kada pilbejin, ekki medel kirip cadar cıdırmen. Pilirimge-le öske-le bir öteelde orun kыnda cıdırmen, şaam cok tep cybezi aaj-cok. Paarında Savelic laa tudup alǵan tur. Xöreem-

pile ektimni ыjak җарыр каан җарышкыны бир кизи камнар сезип olur. Coordu-coordu ugaanyт serger keldi. Seleme-pile җашкылазыр турганымын сактыр кааҗ, палылаткан кизи тур-мен теп пилир каадым. Ыја аразында хаалга җыгырт тиди.

—Cyl? Кандық сьдыр?—теп бир кизи айттырарга, ооң ыдын тынааҗ, ана сиргејни перген-мен.

—Pir-le җиинде,—теп Savelic улуқ тынгаҗ,—mederel cok хевеер, ам ро реҗ хонур сор,—теп хагыладь. Хаја көрнү pereјin teeҗ cadар каадым.

Кайда сьдар кизи-мен? Мында кьмы?—теп арај теп сугааладым. Maria Ivanovna орунум-се кылаҗтап келгеҗ, мен-се тоңгајгаҗ:

—Cyl? Кандық сьдыр-слер?—teerge,

—Purgan өрҗеезин, Maria Ivanovna, слер-слер-пе? Меңе сугааланарам... теп pagaaj суга-алар соруј, ооң ыңај cadар кааҗ, ыттавајын парадьм. Savelic алгыра кааркан. Арнынд өөreeni-таа консуқ.

—Minnip kelgen! minnip kelgen!—теп kattap-kattap ынал тур. Ој өрҗеезин ам кызырым! Petr Andreјic оқлуккузуум! Meni консуқ-ла коргут-тун ам! Ындық пелен теп-пе? реҗ хонукта... теп пар corda Savelicini Maria Ivanovna soksadyр каады.

—Тькка сугаалааҗпа, Savelic, ам-таа җаа cok

pagaj kizi ышказы.—teeş, yne pergeş, хаalgazyн оозум хаарты. Sagъзым хажынгаş koncuq. Ын-цангаş, komendan разынында сьдар kizi poldum, Maria Ivanovna kirgeş pargany ol poldu. Savelicidan camдык cybeler ajтырайын тееримге, ашсам раазын сажгааш, kulaan тuj tudup алган. Хомудавь-шаан караам шийip алгаş сьда удавайын udup каар тур-мен.

Ottup kelgeş, Savelicini кыжырагымга, оон орнунда раарымда Maria Ivanovna olur; хөөккыj-нын angel ьды менее рајыр cedirdi. Ol өjde setkilimниң өөreen, ьндазьнда тартыq тер cybezin тырынај аажын тыррас-мен. Хөөккыjнын холун tudup алгаş, сьра тырттыр екkelgeş, кьryn-ce setkilim өөpyp ujaaанымнын караам сазын төge-le perdim. Маша-таа холун apparatusды... хагын хен-ерттен хөөккыjнын erinneri саагым ортта tegen soonda oşkaань ana iziq polgaş şever te. Pygy podum ot-teq iziş-le кьлынган.

—Ekki setkildiқ kyzyr Maria Ivanovna, meen kadaжым роор көрем, аас keziim polzun сөpşerep көр,—teerimге, kyzyрым minni pergeş, холун appargaş:

—Өрşşeer, oozumnugup көрунер. Sler ажьлда ам-таа хевеер poldur-sler-ijin, paльнар азыттына peer cadavas. Ooda менее-таа polza podунарны.

kamnar koryner, — Ынса teeş-le kyzyrum coruj paardь, men-taa өөreeş kancaar-taa aaj-cok-men. Ынсар askьm kezii pooru ol tur, meen sarьmьm poor tur, meңee Ыnak kizi Ыşkazь!! — tep podap keeringe, cyu-taa xerek cok kьldьr podattьnr kelgen.

Oon songaar-la ulam-na cygeer apparganmen. Şiveede өske emci cok poorga, meni polkanь sal cylyur kizizi emner turgan, Ынсаş şьm-өaj, piliirgevejин turgan cybe. Podum anьjak calь kizi polgaş paza agaar pojdustun pajdalьnga tyrgen-tyrgen segip par cьdьr-men. Komendan suq-nun өөнун iştі toozazь meni azaar, Maria Ivanovna menden Ыгавас, Ындьoј turgan. Cyu poor, taptьoј өј tavarzьr keeri pilek-le, yzyp kaan cugaamь paza cugaalaj-la perdim, Maria Ivanovna-taa xyleep тьңnaaş, setkiliniң ханьzьndan meңee turalьn megelenip-magalanьr turvajьn şьn sagzь-pile cugaalaaş, men хarьn Ындьoј aas keziktioј polur polzumza, meen ada ijem amьraar poordan paşka kajьn cybe teer. Ындьoј polza-taa ekki podanьr көrem, seen ada ijenniң talazьndan şaptьk polvas irgi-pe, — tidi.

Podanьr көorymge, авамньn setkiliniң cьm-caaңga ciqziner cybe cok poldu, Ындьoј polza-taa accamьn aazь, podalьn pilir polgaş podap

køorymge accam meen ынакшылымга şooluq-taa øorybes, харьн онu аныак кизиниñ tenek coruu tur tep køory ilden poldu. Oomnu сазьвайн ын setkilim-pile Maria Ivanovnaga cugaaladyт ынасагаş ada ijemniñ pujan keziin tilep accam-se kajь-la poluru-pile ekki kojамзьдыр turup сa-gaa piziir tep alдыт. Сагаамнь Maria Ivanovna-ga kørgyzerimge, сaгаа polза кизиниñ сагызынга консуq pyzyrenciq сaгаа tur, ынасагаş coruu ылар pyder сaгаа tur teeş, аныак шааныñ polгаş ынакшааныньñ консуq idegecceli-pile сьтсак setkilin cyreenden idegetken.

Segeenimniñ paaştajь хyñnerinde Şvavrin-pile eptezi pergen-men. Ivan Kuzmic meni şaşкыл-азьыşкьñ tugajьnda cemelep „E-e, Petr Andrejic uzuru polза, seni pazьñnar каар uzurluq kizi-men, ындыq-taa polза pazьñnatrajьñ сьткаş-la jalазьñ парьк-la erttirip каан kizi ыşказы-sen. Aleksej Ivanovic polза тараа шыqзаар pazьнда суктуруп алган таныдыладьр турар, selemезин polза Vasilisa Jegorovna şoocalap алган polгаj-aan. Podu podаньр, puruuzun pilingej-aan kulugur“ tidi. Men aas-keziktiimge амьрааş, setkilimge øş хадagalap coruur-taa турам cok турган. Şvavrinнь yndyryp køryner tep tilej peerimge, ekki setkilidiq komendan kadajьndan сөпşeeretкеş, Şvavrin-

нь undyrypken. Oon Şvavrin menee cedip kelgeş, pis ijiniñ arabьsta koncuq taarьşpas xomudancьq cybe poor tur, xamьk-la uzur mende-le poldu, kancaar am ertken cybe-le tur, sler onu sagьnmajьn көryңer tep tileerge podum cer-le alьzьndan өzeergek eves polgaş algьşkanьbьstь-taa, palьqlatkanьmnь-taa kem podavas-men aзыrvas on tep şьn setkilim-pile ьnca tidim. Ooң xortar turganьn padaarьmga, turalap ьnakşьrga toovas poorga uluurgak setkili xomudaaş ьncar turganь ol tur tep pildim, ьncangaş askьnьn kezii tudaan pagaj xynnezikcimge-taa oş podavadyьm.

Udavajьn mьrьңaj segip, podumnun razьnьm-ce parьr polur appaardьm. Corutkan cagamnьn xagьzьn manaar teeş ana şьdanmajьn, oomnuң coruu pyderinge-taa idegevejин, xagьn elekten-ne sagьşka eldep podal kirgeş, oomnu cartьktьrьr cajladьrьm kьzьr tur-men. Vasilisa Jegorovna polgaş ooң aşşaa-pile am-taa cigaa-laşpaan-men, ьncalza-taa kudalaar polzumza kajgavas uzurluq ulus cybe, cyge teerge, men-taa, Maria Ivanovna-taa setkilivisti olardan cазьrарьn kьspajьn turgan-pis. Ыncangaş olar cer-le cөpşereer poor tep paaş udur-la idegeen-pis.

Adak sөөlynde, pir ertten Savelic cagaa tu-

dup alğan kirip keldi. Sirlevi-şaan pargaş, tudup algaş kɵorymge, adrezin pizeeni accamның xolunun uzyu polurga, pir-le onza cyve polur tur tep pildim, cyge teerge, menee anaa cagaa piziirde avam piziir, accam polza cagaанын soonga ulaj kaaş şylyk pizip kaar turgan cyve polgaj. Cagaанын хавын caspaјын, taştında: „Orenburk gyvernide Belogor şiveezinde oqlum Petr Andrejevic Grinjefka ceder“ tep turazynda cyve-teq pizip kaанын kaaş kattap nomcup şaq-la poldum. Xolunun uzyun taptyq kɵrze, cagaанын pizeeninin ugaанын pildine peer cadavas tep kɵryp tur-men. Adak sɵolynde am-na cazar tur teeş cazьpkaş, paaştajь kaaş oduruq nomcup par corumda-la хамьк хerek azazyн-ce тыттыра pergeni pildine perdi. Cagaанын işti мындыq polgan:

Oqlum Petr!

Mironof uruu Maria Ivanovna-pile oqlenip alyjyn teeş, adam ijem slernin eřşeel cɵşeerelin perip kɵryner tep corutkan cagaанын po aјnyn 15-te aldьvьs, ыncangaş senee men eřşeel cɵşeerelin peer turzuk, харын senee cedip algaş, tyzoktanьp turgанын tugajьnda sen sidigenni kɵer-sen aa, ofiser tuzaaldьq-taa polzunza taptyq ьrван сыkraјын şaamda, cyge teerge, senee podun ьşkaş ьндыq mal cyveler-pile şaşkьlazьp corzun teeş eves, харын curtun kamgala teeş pergen selemenni astьr şaan am-taa cet peenin kɵrgysken eves-sen-pe. Top-toraan Andrej Karlovici-ce pizik pizeeş, seni Belogor şiveezinden ьnaj ьra-

дыр, seen teneen cidirer pir cer-ce corutturar-men. Аван seni kizi-pile şaşкызьр турган, paza paьqladьр каан tep тыннаaş, соваар teeş мыгънај аарьј pergen, am сьдар kizi tur. Sen cer-le ojluqtuq kizi polur kizi poor-sen-pe? Seni ekkirij perzin tep purganga calvarьр olur-men, ьncalza-taa purgan uluq ərşseelin көргызер poor tep ide-geerinden-taa tidinmes kizi tur-men.

Accan A. G.

Uk sagaanь pomcaaş, sagьзымга janь-janь cybe kirgen. Accamньң cula-la koncuр каарканьнга setkilim koncuq хомудаан, Maria Ivanь ovnanь-taa xerekke albas pajdaldьq soqlenim podaarymга, cer-le ын eves taaryşpas cybe pol-du. Belogor şiveezinden meni ɵskeer corudar teenin sagьнгаş, eldep-le polgan xerek-le tur tep tur-men, ьncalza-taa авамньң аарьј pergeninge tergiin paksьraan-men. Şaşкызьр турганьмнь авам accam Savelicidan-na pilip алгань ьлар pol-gaj-aan teeş, Saveliciga хорadaar tep cybem aaj-cok. Piccii ɵreelim iştinге ьнај peer кылаştap tur-up-turup, Savelicinьң paaryнга toktaap тургаş, arньн-ce koncuu tyrzok көргеş:

—Seen urzuun-pile paьqladьр алгаş, мыгънај pir aj iştinde ɵlyq tiriqnin atazь сьтканьмга хьың ханмајьн am авамнь ɵlyrejин tep-pe,—tidim.

Savelicinьң kajgaanь xenertten canьк tyzyp-ken-ne cybe. Piccii-le polza ьqlaptar caskaş:

Ərşsee, oqlum, cyu teerin ol poor? kajь, se-

ен ралықлатканьднъ сьлдagaanь мен тер-пе! Purgan көрүр тур, podumnuң хөреem-pile seni харьн Aleksej Ivanovicinън selemezinden tuqlaj turuptajън teeş cygyrup par cыtkan-men, par cытрь-zamza, хajtтаан кьрган polgaş cetpeenim ol polgaj-aan. Аваднь кансаркан kizi poor-men?—tidi.

Кансаркан-men-ce? Меең tugajьмда medee cedirip piziole тер кьм seni tileen cybel? Seni şibişkinner cor teeş меңее ederttip каqзьк-pe? teerimge Savelic караань cазь төктыр kelgeş:

Men-pe? Сең tugajьнда medee pizip corudup турган-men-pe? Ој, purgan sagььзын po! Ындьој polza, varin men-ce cyu тер pizioleen eves nomcup көрем, seni кансаар medeelep турган eves, көргеј sen-aan,—teeş karmaandan cagaa uştup keldi. Nomcup көөрымге, мынса тер pizeen cordu:

Seni мен шыгыъ тузаагаş corutkan турвuzamza, oqlum Petr Andrejiciniң tugajьн sen меее medeeleves, харьн оон тырзоктаньр турганьн өске ulus arga cadaarda меңее тындаьр турар тер cybe cer-le сеее вьадьнсьој тур аа кьрган ьт. Кьрган ьт seni кансаар eves-men! Шьн cybeni cазьрь, аныак kiziniң аажыга kirip турганьн tugajьнда хаван kadtapajьн şaamда адыр. Сеее тузаарьм polza, oqlum ам кандьој тур, улустун мен-ce pizeeninde segij pergen-taa теерил, cogum cyzynde ралықлаткан kizil, emneeni ekki-pe, ol-la tugajьн po cederi pilek-le men-ce top-toraan pizip corut—тер кааа.

Savelicide kem çok, oonu şın, men харьн хөөккүжнү хей серге консуп каразьп турган тур-мен теп суве илден полган. Мееңи пурuu полду, өрşşеер көрем тизимзе-таа, кизим каскарыл-vas полган.

—Am artтында мындық суве көрүп соруур аппарган ышказыл-мен, еелеринге параан poor те-еş, am artтында ро хире екки cannадыр соруур аппарган ышказыл-мен,—теп кизим каттап-каттап сугаалап-ла туруп перген. Қырган ыт-таа мен-не, хаван кадарссъзь-таа мен-не, сең палықладыр ка-аньцньн сьлдagaanь-таа мен-не ышказыл але? Қаж-ьп ьндық poor, оқлуккузуум Petr Andrejic! Хамьк сувениң пурuuзу мende, консуқ хайлық Борrede полгај-аан: ол-ла seni темір şiş-pile şiş-тезир сувее, ulus-се тепсенip тартылаар сувее өөр-едip кақзьк сор, харьн-таа кизи şiştezip, ulus-се тепсер тартыгајньп corаaş, paak кизиден саялај peer суве-теқ Борrenи хөлезилер, artтык акша ундыrer теп суве мындық-ла poor полгај,—тиди.

Am кьм ьнсар кьзьп меең пайдальмнь ас-самга medeelep сьдар соор? general-пе теerge, меее şoolуқ sagьş салvas кизи ышкаş-ла полгај ол; Ivan Kuzmic теerge меең şaşкьлазьп турганьмнь rapорттаар теп кајьн too podaan теп. Кьм соор теп-ле podap туруп-туруп, Şvavringа каразьп

perdim. Cyge teerge, meni хортаньр medeeler-terge, meni şiveeden ьрадьр, komendan өөнун иштinden carar polza, ol cangьs-la Şvavringa азьктьој polgu-teoј. Po-la pygyny Maria Ivanovna-ga cugaalaar tur teeş cede peerimge, Maria Ivanovna ezik askьnda tur. Meni көгүр кааş:

—Pa, кансар пargan-sler? Арньнар агьн-аа!—teerge.

—Tuza cok polgan!—ter хагьылааş, ассамньн сaгаазьн tutsuptum. Maria Ivanovnanьн podunun арнь paza кьза pergen. Сагаамньн номсуп көргеş, tedir men-ce peerde xolu ana sirigajньн pergeş, ьдь sirigajньн cugaalaань:

—Сальтым тур-ijin... slernиң ada-ijener meni өој-pilezinge кадыр альр turазь cok tur. Purgan-ньн-na polgaaganь ьндьој polgan tur-ijin. Pis кансаар-таа cybe polza, oozun piston purgan art-тьк пилir polgaj-aan. Кансаар poor am, Petr Andrej-ic; ooda sler aas keziktiој corunaram...—teen. bnca teerge xolundan segirip алгаş:

—ьндьој ter cybe cer-le turvas!—ter кьşкьра каартым;—sen менее ьнак polgaj-sen; кансаар-таа polza, men pelen-men. Seen ada-ijenge парьр, pudunga sögyreeş tileel; olar кадыој setkildiој, xoolurgak еves, anaa ulus-la polgaj... olar pisti сөрşeerep jozulap peer olарьн, оон olurzur aar-

pis... səəlynde, accamнь alaң kыльp turgaş... az-
ьrvas on; avam cer-le pistiң talavьsta polur,—ti-
dim. Maşa turgaş:

Xorzok, Petr Andrejic, seen adaң-ijen cəpşe-
erep jozulavas polza, seңee parvas-men. Olar cəp-
şerep jozulavas polza, cыrgaldыq corvas-sen. Pur-
gannың carлььньң aajыңga kirbejin ceribiske xoz-
zok. Pir eves cajaap kaan kiziң tьp ap, əske ki-
zee ьnakşьj perzinze, xarьп kandыq poor, Petr
Andrejic, men slerni ijildirinerni... tep coruj
ьqlapkaş, coruj pargan; men soon-ce ederip əre-
elin-ce kire perejin-pe teeş, podum-na tuttunup
şьdazь alvas xire poorumga, eep cana perdim.

Koncuq-la podangan olurumda, xenertten Sa-
velic podap olurgan cyvemni yze kirip kaar ev-
es-pe. Men-ce, pizip kaan ama saazьп sungaş:
„Po kərem, kyzyrym, men podumnuң varinьmnь
şivişkinnep turar tur-men-pe, paza oqlun adazь-
pile paktaşьrar tep turar tur-men-pe, kandыq tur“
tep po. Sungan saazьпньп ap algaş kəorymge,
Savelicinің algan cagaazьngа xarььzь poldu.
Oozunuң səzyn pirden piree cok tyzyrerge mьп-
дыq:

Ərşşeeldiq adavьs, xarьjaattь Andrej Petrovic!

Eennii tuzaal carлььп kyyssetpes ьjadьncыq-la tur-sen
tep kulunar meni kilennep corutkan pizimerni aldьm; ьп-

saarga, kыrgan ыт евес, харып slerniң idegemciliq calcaңar men eemniң tuzaal carлыып тынап, cybener кыльр peer teeş kezeede кызьр-кылајьр, paазым tygy agargъza curt-таp kelgen-men. Petr Andrejiciniң paлынып tugajып slerce cer-le piziveenimniң uzuru polza, хej-le ulus korgutkaş kancaar teeş ыncangan-men, am-taa polza тынаарымга, ijevci Barыnja Avdotja Vasiljevna kortkaş cыдыр алган suraqlыq poldu, ыncаş olar segiir polzun teeş purganga calbaғыр tur-men. Petr Andrejic polza, оң ektiniң aldыь сағында хөreen-ce тартық-la сөөк алдын-ce уş илиq хире хань paлыqlatkan kizi cybe, paлыqlattыргыртarda-la суq еri-инден komendan paзыныга appargan-pis, апаа ol-la хе-веер po cerniң sal cylyур kizizi Stepan Paramonofka em-nedip cыткан kizi. Purgan өрşşeer, am Petr Andrejic kaң kadык, ыncаş ооң tugajында ekki cybeden өске piziiр cy-be cogulu. Тынаарга, komandirlарыга-taa ekki-le kizi tur, paза Vasilisa Jegorovnaga pir-le төreen oqlu-teq pol-gaj-aan. Ынсаарга, Petr Andrejiciniң уylgedipken cybezi te-erge-le am, анык kizee ындыq cybe тура perip polur tur-ijin: aat pezin төрт tavannyq-taa polza pydyryур cybe poldur-ijin po. Paза, meni хаван kadartтыр-men tep pizip ajlytkan polgaj-sler, ol teerge vojar kizi slerniң turanar-la polduram.

Slernin idegemciliq calcanar
Arxip Saveljef.

Ekki setkildiқ ашактың piziin nomcaаş, kaаş kattap хylumzyrevezim arga-cok polgan. Accam-ga харыь corudar шаам cok; ынсаарга, аватпың setkilin cazaарыга Saveliciniң cagaазь азыbas poor tep podadyм.

Ol yjeden egeleeş-le pajdalым өskerli pergen. Maria Ivanovna meen-pile paғык cugaalaşpas, me-

ni ojarın koncuq-la kызьр coruur appargan. Komendan pazьnьga parьksaar-taa turam cok polu perdi. Bncap coruj-coruj pazьnьmga caaskaan olurup oereni perdim. Ol tugajьnda Vasilisa Jegorovna paaštaj meni caңcap turgan cyve, seelynde, cer-le xorzok poorumga, meni kulak tьş kapkan. Ivan Kuzmic-pile cyq-le alban uzuru-pile kɵzyr řaanda kɵzyr-men. řvavrin-pile ьnda kajda, turalьq tura cok uzurazьr-men, ьncaş ьnda ьnda řvavrin iřtinde menee pagaj podap coruru koncuq ьřkaş appargan, oozun podaarga-lameeñ temgi karazaanьm řьn poop turar cyve aa. Cer-le curttalga pajdalьm podumga koncuq pergezim kьnньр, caaskaanzьrap, kьlgan pydyrgen cyve-taa cok, hej-le eldep cyve podaar mungak pajdaldьq polu pergen-men. Caaskaan olurzumza-taa ьnakşьlьm tam kederep, potka xalalьq perge tep cyvezi pargan. Nom nomcuur, cogaalga turalaar coruum cidip, kudarap saldьna pergen-men. Cok-polza tenek aarьr, cok-polza koncuq sapkaj paak pajdalga alzьr poor-men tep korgup turumda pygy nazьnьmga cigula tajlьmnьq polgan cyve poop yngeş, setkil sagьş pajdalьmnь xenertten kyştyu-pile cazaj tojuldurgaş pargan.

Aldь tugaar pölyk

PUGACOF TUN XÖDELGEENI

Апъjak ulus sler ooldar,
 Адънаңарам, тынпаңарам
 Ашак ulus кырган пистер,
 Альзындан төөгүр pereel.

Бгь.

Podum хересци роор көгүр турумда елдеп сик-тиқ суве роор турганьн төөгүр пизип егеleерим-ниң мурунда, 1773 сыдын сөөлгы уjezinde Ор-енбурк мозuzu кандьој пайдальој турганьнын tugajьнда kaaş sös cugaalaar uzurluқ-men.

Şak po telgem kalbak, pajlak mozuga Orus-туң хааннарьнын erge ezelelin cookta caa xyleep сагырткан cartтык cerlik pydyulyk хөј ulustar curt-таp турган. Олар полза, суве-le полза хөdelgeen tyureezin yндыrer, хоојлу тырым полгаş хамаатты curttalga пайдалга таарыспас, турамык кандьој tok-şun роорга, сазактын talazьндан оларны сагырт-таjьн тургузар төleede, yrgylcy-le хаragalzap көр-yp, ol tugajьнда coguur-coguur cerлеринге şibe-

eliq suurlar turguskulaaş, añaa Jaik-xemniñ kь-
дън тургаар шақдан peer eelep curttap coraan
kazaktarнь koldap хондургулаан. Ынса-таа,
Jaik kazaktarь uk oran curтка ажьыдық суве ун-
дырвейин тажың тургузарың камгалаар хылеелгелиқ
турган хirezinde pir yjeden peer-le cazakka хар-
ың pottarь хоралық, ортта тажың евес улустар полу
perip, ылаңыжа 1772 сыда оларның kol хоораың-
га general-major Трауенверк, шерин coguuru-pi-
le ааыңга кирип сагыр алыр тееш кадық шыгырь
хемсеқлер aptarga, аñaа kazaktar удurlаныр уј-
meen undyrgeş, uk Трауенверкти cerlik pyduy-
lyk jozu-pile өлыргеş, pottarьның туразы-pile са-
гыргазың өскерттир алган туруп турда, uk yjmeen
undyrgeenni yger-poo kyzy-pile pazыр, кадық ке-
земце көргыскен тур.

Ol teerge, Belogor шыbeezinge meen келirim-
ниң picce мurnunda поор турган суве тур. Ын-
дық мындық суве-таа suraq cok тажың-na тур-
ган суве, азь сагышта ындық турган суве ијik-pe;
kazar optuq yjmeenciler polza, kizi көрвeste кан-
саар-таа аај-cok хорадар кызаньр, каттар ујме-
ен хөдeldirip undyrer тееш тартық өјын podap
turza-таа, puruuzun pilingen ulus поор pettinde
megelenip турганың ystyylерden pilвейин сагыş
тажыңсырап олурган суве irgin.

Temgi cugaamga kirejinem.

Pir kattap kezee (1773 сыдын октавр айнын саазында суве) разынымга саaskaан kysky хатын шимеенин тынар, songa karaandan айнын кыжы-pile erttip turar puluttarnь көрүп olurumda, kizi kirip kelgeş, komendan slerni kelinер tidir tep мынды. Toraan-na cede peerimge, komendan, Швабрin, Ivan Ignatic, kazak urjadnik суулар olurlar. Разын иштинде Vasilisa Jegorovna-taa, Maria Ivanovna-taa cok. Komendannың meenpile mendileziri-taa araj talaşты. Oon komendan ezikti хаогаş, ezik askында turguzup kaan urjadnikтан өскеvисти тоozын олуртуп алгаş, karmaandan saазын уштуp ekkelgeş: „Ergim ofiserler, caa cugula суве kelgen tur. General суу tep pi-zeen еves тынаңарам“ teeş, karaаның şilin kedip алгаş, номсаань polza:

Belogor şiveeziniң komendanь •
kapitan Mironofka.

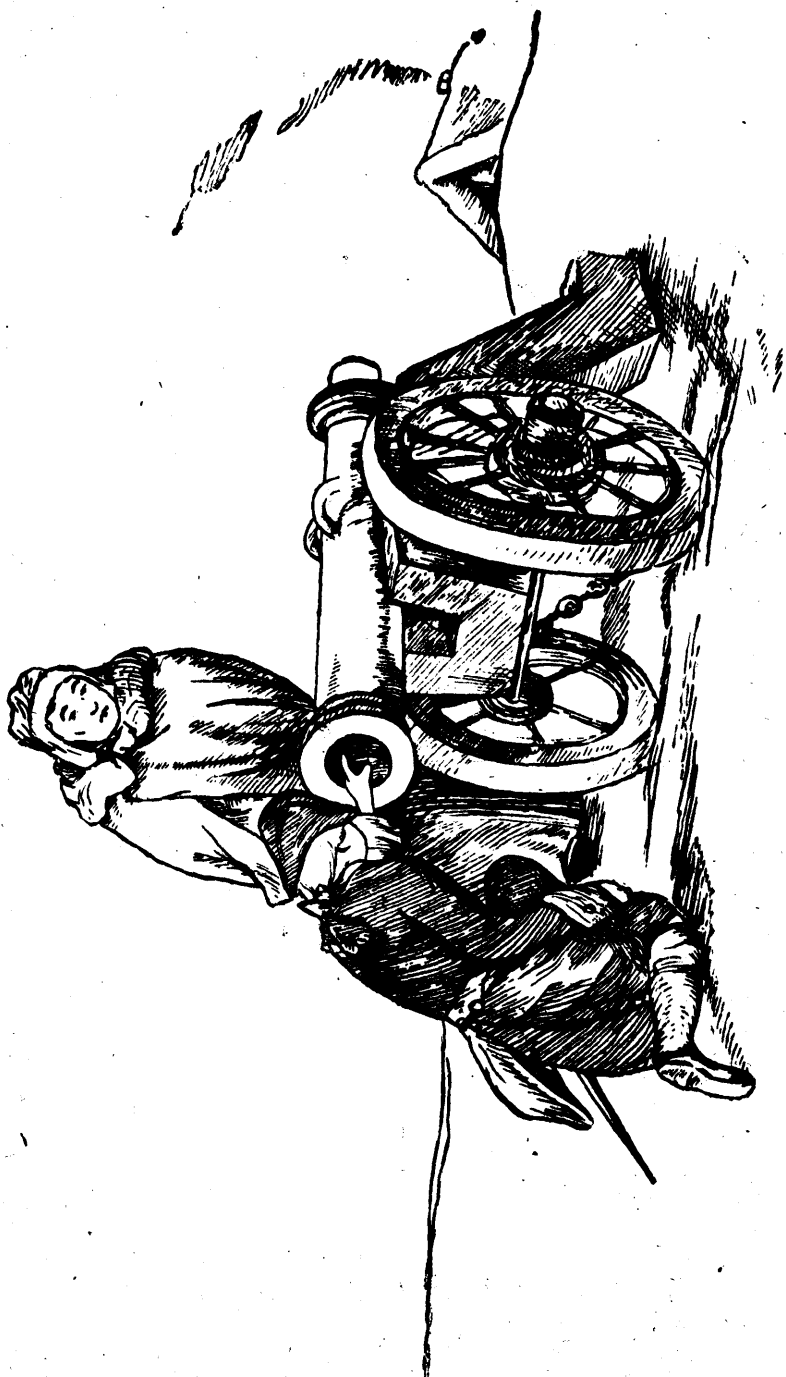
Саазды-pile.

Slerge тынадыр corudaгым uzuru polza, таппылдадыр kadartтыр тургаş, turgunнар yngen, Don kazaа, şазын cydylgezinden ываан Jemeljan Pugaccof теerzi kajы-taa jozuda cok uluq turazy-pile III tugaар Petr-men tep, kalgan imperatornun adыn tudup алган, kezек теervecci тыr-zoktar сырп алгаş, Jaik-xem ынаар суurlарда yjmeen yn-

dyryp, kaaş-taa şiveelerni ezelep algan, coraan-na cerinde ulustu yptep teervedep, ölyryp cidirip corup turar tur. Bncangaş, Sler po pizikti algan toraan, uk podun paraa tudup adattıngan tyrzok ideget pir ewes slerge ergeledip taaskan şiveege xaldap keer polza, ojtur şaar corudar tugajında, paza şıdattınar polza mьrнaj cыca şaar uzutkaar tugajında coguur хемсеqlerni top-toraan алырн тыннаттым,—тер каан.

—Komendan karaanьñ şilin uzulgaş, piziin sьkkan aajь-pile tedir tyryp algaş, coguur хемсеqler алыр тер cybeñ ьндьq pelen ewes tur. Tyrzok idegettiñ kyzy uluq ьşkaş, moon ilden tur; pis teerge cyu poor, ьндьq-la idegeer arga-cok po kazaktarnь sanavaska, көrem, meni paza ьncap olur poor тер pödaј perdiñ Maksimьc (urjadniktyñ cьrьbь cьrttaş teen), qlarnь sanavaska cyq-le cys yzen kiziliq polgaj-pis. ьндьq-taa polza am kancaar teer, ergim ofiserler! Таңныldar polgaş tynekki dozorlardan* turguzup, ekki turup көrynerem; pir ewes xaldap keer polza şivee eziin хаqgaş, şeriqlerni taşkaar yndyrer ewes-pe. Maksimьc sen kazaktarьннь ekki көryp turup көrem. Yger-poonu taptyq көryp, ekkidir aştaar ewes-pe. Paza po tugajьn şivee iştinde ulustan canğьs-taa kizi elekten pilbes polza ёkki, ьncangaş po tugajьn koncuq-la cazьt turguzarьңar eñ cu-

* Dozor teerge, tajьn yjezinde corup turar şeriqlin soon, murnun xaragalzaar таңныldarb.

gula eves-pe,—tep tuzaagaş, Ivan Kuzmic pistik taradърkan. Men Şvavrin-pile kadъ yngeş, тынна-an cyvevisti cugaalazъp cor-pis.

—Po coruk cyu polur tep podaj tur-sen?—tep ajttъrаръmga.

—Oj ta, cyu poor eves, kergej-le-pis. Am podumda padaarъmga, şooluq cyve yner tep-pe on. Pir eves... —tep coruj podanъ pergeş, teedengejler sьgъ-pile franъ ьъ ьrlaj perdi.

Koncuq kicseenip cazъpъp turganъvъstъn kьrъndan-na Pugacoftuq xodelip yngenininq tugajъ şivee iştinge taraj xona pergen. Ivan Kuzmic podunun kadajъn koncuq xundyler-taa polza, alban uzurunda podunga idegedip taaskan cazъt cyveni kadajъnga kancар-taa cer-le sөqlеbes xire kizi. Generaldan pizik cedip keerge Ivan Kuzmic kadajъn koncuq kazar arga-pile undyrypken cyve irgin, cyl tize, Gerasim paşкъ Orenburktan pir-le koncuq solun medee algan, uluska cugaalavas oozun kancaar-taa aaj-cok cazъpъp turar tidir tep kadajъnga ьnca teerge, Vasilisa toraan-nalama kadajъnga paar tep paarga, Ivan Kuzmic turgaş, Maşa caaskaan calgaaraj peer, ederttip al ol uruunnu teerge, kadaj uruun ederttip algaş coruj pargan cyve irgin.

Oon, Ivan Kuzmic caaskaan ee poop turup

kalgaş, toraan-na pisti kel tidirtkeş, Palaşkanь polza pistiñ cugaавьсть тынаалар каaptar-ijin-ne teeş, culan iştinge şooccalar каap tur.

Vasilisa Jegorovna, lama kadaјъndan cuny-taa pilip alganda cok canьp keerge, oon cogunda Ivan Kuzmic cөbylel xural кььp turgan, paza Palaşkanь culanga sup turganьп pilip каaş aşşaanga megeledipkenin pile тырттыр каaş, aşşaan pajьssaj-la perip tur. Ыncalza-taa, Ivan Kuzmic uduur askьп хар харьылаарыңга peletkenip алгаş, sonuurgap кады ederişkeninge sert-taa tiveјin харьылаань:

— Po kadaјlar savaң-pile ot salьp tep cybe тыр алган turlar-ijin po, Ыncarga oon ажьыдың cybe ynyр polur polgaj, Ыncangaş moon songa-ar kadaјlar savaң-pile suuguga ot salьp cer-le polvas, kurgaң puduk-padyк Ыjaş-pile ot salьp tep şыngьь tuzaal perip turdum, —teerge kadaј turgaş:

— Ыncarga, Palaşkanь хаар алган turganьң xeree cыл Ыncaş? Xөөккыј uruң pis canьp kelgizewiske cedir culanga olurar, cuny кььpkan kizil?
—tep ajttьra peerge.

Ivan Kuzmic ындың ajttьгыңга peletkenmeen cybe төleede, харьылаар аажьп тыррајьп pargaş, pir-le uzuru pildinmes cybe ximirenip cugaalaan

irgin. Ынсаарга Vasilisa Jegorovna аҕҕааның су-
ла-ла меҕелеп турарын пилip каан, Ынсаа-таа мо-
он суве сугааладыр алыр теп кор еreen хеее-
cer-le cok еves-pe теп pilgeş, суве айттырағын
soksatkaş, хағын Akulina Pamfilovnanың тьғы-
нај-ла onza arga-pile peletker ap turgan tustuoq
oguresteriniң tugajын сугаалај perip tur. Me-
nee сугаалап polvas cer-le cyzy kizi poor po-
теp аҕҕааның раазының иштеде сазыыр алган су-
vezin тыр cadap Vasilisa Jegorovna таңнь atсь
udup cadap каан irgin.

Ооң таарттазында Vasilisa Jegorovna erttengi
mørgylden сапыр olurarga, Ivan Ignatic yger-
poо иштinden Ынаар piccii ooldарның тыгыр ка-
аркан рөс рьзынды, Ыјаş, таş, казык polgaş оон-
таа өске eldep-ezin pok-saktь uştup каар турарын
køryp кааş, „şeriq peletkelin кыла pergen po-
cyzy ulus poor, кьргьstar халдап keer tej per-
veen Ынаан? Pir еves ындық polza Ivan Kuzmic
тыја хире сувени menden кансар сазырар poor“?
теp podaaş, cer-le kizi pilip polvas, kiziden са-
зырар cyzy poor polарыңның, moon Ыјаар-ла соқ-
ledip алыр tur teeş Ivan Ignaticini kel теп алган.

Оон Vasilisa Jegorovna, kizi pajьssap ege-
leerde, uk kiziniң kicceengeјin paaştaj cidiriр
алыр teeş, өске айттырылар салыр egeleer pajьssa-

аксь kizi-teoq, aзы-агъj tugajьnda Ivan Ignaticige pir picce cybe cugaalaaş, oоң soonda pir kaaş minutta ыттавајьн turup-turup, koncuoq uluoq тыгаş, paazьн сајгавь-şaan:

—Oj, ta kьm pilir-laan, eļdep-le cybe тыnalьр turar cybe tur! Ce, cyu poor irgi moon? —teerge, Ivan Ignatic turgaş:

—Kajьн азьрар, purgan ɵrşşeeldioq polgajaan: şeriqleribis ceder, tarьвьs хɵj polgaj, yger-poo-nu men po агьoлар каqдьм. Pugacofka kadьoq харьь perip şьdaar poor-pis-oң. Purgan kajьн tudup peripter, хаван kajьн cipter tep, —teerge.

—Ol Pugacof tep cyu kizi poor? —tep komendan kadaјь ajttьrgan.

Bnca teerge, Ivan Kuzmic pilveјin cugaalarkanьн am pilip kaaş, тыльн ььрттынза-taa хɵly ertte pergen polgan. Visilisa Jegorovnaң teerge, ɵske kizee cer-le cugaalavas-men tep margьр turgaş, Ivan Kuzmicini toozazьн cugaaladьр ar tur.

Vasilisa Jegorovna şьnar-la kьmга-taa ol tugajьnda canğьs-taa sɵs cugaalavaan teer, karacanğьs lama kadaјьнга cugaalarkan, cyge teerge oоң inee am-taa хову ynyp oottaar polganda, teer-vecciler xolunга kire peer-ij-ne tep, cyq-le onu podaaş cugaalap peripken cybe irgin.

Udatpaanda-la ulustun şuptuzunun cugaazь-la Pugacof appargan. Ulustun cugaalazьbь janzь-janzь. Komendan urjadnikть cook kavьnyь aal suurlarь polgaş xerimnerden po cybeniь tugajьn toozazьn ekki tьnnaalap pilip algaş kel teeş coruduptarga, urjadnik iji xongaş, kelgeş cugaala-anь polza, moon aldan pьbьstaa xire cerde xovuda xəj-le ottar kərdym, vaşkirlardan tьnnaarьmga tiilettirves koncuq kyş corup olurar tizir cyve tur teen. Ыncaş cogum toptuq pilgen cyvezi-taa cok, cyge teerge ьңaj coruurundan korttum teer.

Şivee iştinde kazaktar paza anaa eves, xəlzer turarь ilden appargan; хамьk-la kudumcularda məənzep algan, arazьnda oozum cugaalaşkan turarlar, aattьq şeriq ijik-pe şivee şeriin kəryp kaanda taraj xona peerler, kazaktar cyu tizip turar evester, paryp tьnnaalap keliңer teeş ulustar corudup kaarga, xristoska cydyp kirgen kalmьk Julaj, komendanga koncuq cigula cyve medeeleen. Julajnyьn cugaazь polza, urjadnikтьn keep cugaalaan cyvezi mege tur, хarьn optuq kazar kazak саьp kelgeş podunun əərynge yjmeencilerge cordum, olarьnьn paaşьncьzь-pile podum uzurazьp, yr cugaalaştьm teen tur tep mьndьq. Komendan urjadnikть top-toraan pазьnnaaş, oon ornunга Julajnyь tomujlap kaan. Ыncaarga, ka-

zaktar ortta koncuq taarzynmazyn uluska tynnal-dyr-la cugaalap, „sen kulugurnu adyram!“ tizip turgannaryn komendan tuzaalynyn kyussedikcizi Ivan Ignatic podunun kulaa-pile suq tynnaan polgan. Komendan temgi pazynnar algan kizizin ol-la xyn rajssaar teerge, urjadnik turgunnar yne pergen polgan, podunun pir setkildioj oerynyn tuzalamcызь-pile turgunnar yne pergeni ol poor on.

Paza pir cybe polgaş, komendannyn sagyş sovaary tam pargan. Koncuq sambyn pizik ar coraan pir vaşkir kizi tudup ekelgen. Komendan ol tugajnda ofiserlerin kattar cылдырар teeş, Vasilisa Jegorovnazyn paza kazarlap yndyrupter tep podaan kizi cybe irgin. Ыncalza-taa, Ivan Kuzmic podu en-ne toort şyncь kizi polgaş, murnunda pir xereqlen argazыndan oške arga tьppajьn, picce codyrgyleeş:

— Vasilisa Jegorovna, ulustan tynnaarymga Gerasim paşky xoorajdan... tep par corda kadajь turgaş:

— Саа, megelevem, Ivan Kuzmic, sen meni yndyrupteş, cövyel хural cылдыртьр, Jemeljan Pugacoftun tugajьn cugaalazьr tep turar tur-sen-ijn харьн, senee men am Ыncap megeletpes-men, — teerge.

Ivan Kuzmic kajgaaş karaan ana uşta koryp kelbes ijik-pe.

— Ce, pir eves toozazın pilir kizi polzunza, arttıp kaap tur-sen-ijin; sen olurunda-taa cugaa-laşkaj-pis-aan,—teerge kadajb:

— Харып ынсанмајын кансаар; казарлап кизи мегеlep турар-сун poor; офицерлеринни кел тем, ce,—teen.

Pis paza-la сыолыр keldibis. Ivan Kuzmic kadajb olurda, Pugacoftun şooluq pizik pilbes kajb pir kazak kizi pizeen uguulgazın piske nomcup perdi. Koncuq teerveccin cyu teenil tize, Slernin xeriminerge toraan paardым-na tep pizeen, kazaktar-pile şeriqler meen şeriim-ce kiriner tep, komandirlarnы udurlanmas polzunarza ekki poor, ынсанmas polzunarza ulyryp kaaptar-men tep кызаныр pizeen poldu. Uguulganы pizeeni хазыр pedyyn polza-taa, cugaazынын куştuq şnarлыq tep cybezi ana ulus тынаар polza ажылдыq saldar xaldadyr uzurluq turgan. Kapitan kadajb olurgaş:

— Tyrzok-la sojluktur aa! Artтында pisti ынсалынар-мынсалынар tep tuzaap te! Kaj, pis ol cybege utkuştur ынyp pargaş, pudinga tugubustu salыр perzin tep te! Tyrzok ыт oqlu poor ol! Pis мырнай төрттен сыдын ішінде албан кылыр, көрween cybevis cogun ol cyben pilbes-pe? Kon-

суу теетвеччинин аажыга кирер командирлер кан-
 кап турган коор ол?—теп.

— Кизи подаарга, турваа-тең-ле. Ындың пол-
 за-таа тырзак идегет хөй шивеелерни эзелеп аркан
 суроагың тур-ийин ро,—теп Иван Кузмиц харылаан.

— Подар көөрге шынар-ла кыстың хөй тур-ий
 ол,—теп Шварин олтура ыңсаа teen.

— Сөгүм кажь хире кыстың суве евес, ам
 көтелиндер адыр. Кажам, Василса Јегоровна, ан-
 маарың тылгыруун mee перем. Иван Ignatic, тем-
 ги вақир кизинни килрип келем, паза Јулајга су-
 гаала, хаактардан peer ekkel te,—теп көмөндан
 ро. Көмөндан олудундан тургаш.

— Адыр, адыр, Иван Кузмиц. Мағань пазың-
 дан ундыруп бир сер-се апарайын. Оон пазка,
 алгы тынар кааф, корга peer он. Шынын сугаа-
 лаар полза подум-таа кизи пазыссаар сувее турам
 чок киел полгај-мен аан. Се, пазырың, —теп со-
 руј парган. Ерги шаңда кымылаар чорук суур
 узернин саныыңга пазыккан турган, ону тызыруп
 чок кысты-пиле тедилернин чарлы турза-таа ол чарлы
 ыр-ле кыш чок подор туруп келген. Херектенни
 өсөуун алыр чорук, ону пырын агартып, каратып
 тыңга ерге чок сугала суве тең подар турган-
 нар. Ол подар полза, бир евес херектен подунуң
 пурүзүн хөйлер полза, оон пурүзүң херекте ага

тыр, ciiger tutarъ ol, pir ebes xerekten pödüntü
puruuzun minitip, өссуһ илетедир полза, оон пу-
руулуоq херее улам улгадыр, херее аарттап турга-
ны ol полур. По подаль суо-те ратындаа чок по-
турдан турзук, ханы тырым хооһуға тырынап
удур полур тур.

Ам пезин сандыкта тыһаарыма, ерги паж-
ссааксылар ol cerлик раак जोरुти узуткааныма
хомудар олurar суо poor coraan. Пистин үйөвс-
те полза, ери шаазыны сугулазын пажссааксылар-
таа, херектенер-таа cer-ле ciöziner kizi чок тур-
ган. Бһсарига, komendan ындыоq тугаал yнды-
герге, кымыс-таа kajгар, sagъs covavaan. Ivan
Ignatic komendan kadajьнда тылгыурин ар алга,с,
анмаар иштинде башкити yндырп еккер тееш yн-
геш piece полга, кизин мурнуку өреде кил-
ти еккерген. Оон komendan мен-се килти ек-
кер теерге, башкити kizi ергити арап-теп арттап
килти келгеш (саактыоq kizi полти еbes-пе), улур
тыктыоq пергын узулга, ерик аскында туруп алды.
Мен ol kizин көрүп кааш, сывап кыһган-мен.
Ol kizин kazan кезеде утпас-мен. Харь мун
ceden азыр corутт бшкас, туртчу-таа, килатты-
таа чок, пазын тонгыртти сүлүп каан, сегел
салын орманда кааш порбак ак тыктер сораг-
лап перген, сын piece, пода бгак, пыкыгыт,

ol xirezinde tar karakterь-la am-taa ottuq şovaa kizi coraan. Komendan ol kizinin korguncuq temdekterinden 1741* cыlda şaazыlattyrgan yjme-encilernin pıreezi po tur tep pilip kaaş:

— Ee, sen-taa pistin kakравьska kirip coraan kыrgan pory tur-sen-ijin moң. Arnь paazyньнь тынсаар teskiledir харьыdadьр алганьньь roda-arga, yjmeen samььнга kirzip coruurun cangьs po eves-le tur-sen. Peer cookşuladьр kылаştam; soqlem, seni kьm coruttu?—teerge, kыrgan vaşkir ьт cok, komendan-ce egel-le cuny-taa pil-been kizi pajdaldьoј koryp tur oң. Ivan Kuzmic:

— Сор ьттавајьн tur-sen? Aзь, orustap pil-ves-sen-pe? Julaj, poduñ cugaan-pile ajttьram, pistin şıbeebis-ce seni kьm coruttu tep.

Julaj tadarlap Ivan Kuzmicinin ajttьгььн cu-gaalaarga, vaşkir kizi cangьs-taa sөs харьыlavajьн, Julaj-ce temgi-le pajdal-pile koryp алган tur.

— Jakşn, seni cugaaladьр aьrda cyu poor. Ooldar! Po cyvenin pagaj şokkar tonun uzulgaş, oorgazьn-ce kaaş kuruşturuptunar. Julaj, sen tap-tyoј kagar eves-sen-pe xalak!—tep komendan cu-gaalaarga, iji invalid vaşkirнь canagaştaj-la perdi-ler. Xөökkyj vaşkirньн arньньн pajdaly kancaaj-

* 1740-1741 cыlda urai vaşkitlarь orustun eselelinden adьrlap, xostalyр алар teep, kuraş-tyр kыраşып yndьrgөbnөр: Uk turь-kalыşkyňnь kancaar-taa aaj-cok kadьp-pıe paзыр, yjme-encilernin tıncыктарьн, kulaktарьн keşkilep kaарkan.

ьн, соопијун teen cybe-teoј кьнньр, piccli uruo-
larga tutturup алган өрге-кыске-teoј ьнај peer
шьррыгаңајьндыр көрүр тур. Оон invalittарньн pi-
reezi вақирньн хoldарьндан tutkaш, egin азыр cyk-
tepte peer ортта, Julaj хаагьн tudup алгаш, ka-
gar teeш xerli peerге, вақир kizi өршсеер авьраң-
ар teen janзььoј pagaaj covuurlap алгыргаш, paa-
зын sogannatkaш askьн aazadyptarga, тыльньн or-
nunda coldak kezindi шимcep тур.

Бндыој cybeni nazьньмдан көргенимни pol-
gaш Aleksandr хаанның оozum сьмцак хааннар
турарьнга cedir curttap kelgenimni podaaш, ulus-
туң polvaazьrap kegeerep турарьньн tyrgeni pol-
gaш kizini хажьралар keergeer jozunun tyrymynun
nepterep турарьн kajgavas argam cok кьнньр
keer тур. Аньjak kizi! Meen po temdeqler pizik-
terim pir eves seen xolunga tavarзь perze, sen
мынсар pilip al, en-ne ekkli pьзьoј өскерлишкин-
ner polza, kyш kyccy-pile andara-tyndere eldepter
aazьлар coruk cokka ulustун caңсы pajdаль
sajьbraaньндан polган өскерлишкinner ol polur
eves-pe.

Ulus toozazь aaj-cok kajgaan.

— Xirezi cer-le pis moon kajьн cybe pilip
альр-pis. Julaj, вақирньн аңмаарга apparatus sup

kaaj. Teergiler, pis am-taa picce sugaalazьы ad-
ь, — tep komendan myndь.

Oon pis pajdalьvьstьn tugajьn sugaalazьp
par sorubusta-la, xep-xeneritten Vasilisa Jegorov-
na arнь paazь aaj-cok xuula pergen, eegisteen-
tьnьstaa po kire xalьp keldi.

— Po kancap parganьn ol? — tep komendan
kajgaj pergen ajtьra tur.

— Eldep polgan tur, aqvajьm! Nizneozер si-
veezin po ertten arkan tidir. Gerasim paskьnьn
aьldakьzь am saa oon keldi. Ol siveeni keep
epeler turganьn kordum tidir. Komendanь polgaš
xamьk-la ofiserlerin askьlap kaapkan, xamьk ser-
iojlerin tutkular algan tidir. Korduner-pe, tyrzok
idagetter manaa paza kel tur eves-pe teerge.

Xep-xeneritten ьndьq cybe tьnnaaš, kajgaj
koneuozungan-men aa. Nizneozер siveezinin pic-
ce setkildiq tomanьnьq anьjak komendanь-pile
tanьzar ulus polgaj-pis; mьndaa, oon peer iji aj
pəəp cor, Orenburktan anьjak kadajь-pile canьp
par eьda Ivan Kuzmic suojьa tyskeš pargan kiel
polgaj. Nizneozер siveezi pistin siveevisten seer-
vi peš pьrьstaa xire cerge turgan cybe. Pugačov
piske paza po xyn taarita xaldap keeri sugaa
cok turgan. Marija Ivanovna-la kancap itgi tep
pedap keeringe, cyreem ana tona-la pergen.

— Тыңнанарам, Иван Кuzmic! Pis polza şive-
eñisti en seelgy тыньввс узылгызе камгалаар
узурлуқ полгај-пис, ону сугаалааш-таа кансаар.
bncalza-таа, хереезен улусту ајылга таварыстыр-
вазын рөдavaан серде хорзок. Оларнь бир евес
орук ам рөдунда хостуқ полза Оренбург-це со-
ruduvudup көрүнер, cok polza, тырзок идегеттер-
ниң седи алвазы бир ырак, ekki ынаньстық şivee-
ce coruduvudup көрүнер.—teeringe.

Иван Кuzmic кадажл-це хая көрүнгес, ка-
дажнга:

— Şынар-ла, кадај, pis темги ујмеңчилерни
paskъзавьска седи слерни бир ырак-ла сер-це со-
dupsuvussa кандьоы?—tidi. Кадаж олур.

— Хеј сувен сугаалавам! Рөо огу сепес
ындьо şivee кайда турар сувеі? Belogor şiveezi
kancangas ынаньс cok сувеі? Manaа сурттаа-ла
сеерви ији сыл роор cor-пис. Башкирларнь-таа көр-
dyvys, кыргыстарнь-таа көрдывys сор, Pugacof-
tan paza амыр-мени erttip aar-пис-ынаан — тер
мындық.

— Се, бир евес сен şiveebiske идегер киз
polzunza арттыр каар тур-сен-ијин. bncarga, Ma-
сань кансаар улус роор-пис? Бир евес мени ert-
tirip aar ијик-пис-пе, азы кыгьвьска немей сериқ
көер тузалаар суве polza ekki-ле тур-ијин, харьн

pir eves tyrzoktar şiveevisti ezelep aptar polza, kancaarы ыңсаş?—ter Ivan Kuzmic ыңса teerge.

— Pir eves ыңсаар polza... ter coruj Vasilisa Jegorovna şok tyşkeş, sağызыңга koncuq-la covансыq cybe kirgen ыşkaş ыттавайын paardь.

Meen sөzymny nazьnymda canğыs-la kattap тоор тынаань ро eves-pe mon ter pilgeş, komendan kadajын:

— Ындыq eves Vasilisa Jegorovna, Maşань maңaa turguzup cer-le polvas. Харьн monu Or-enburk-ce xinniң kesken ijjezin-ce coruduptar tur, ында şeriq-taa, yger-roo-taa arғын, ханазь-taa таş хоорај polgaj. Sen-taa polza ыңсаş uru-uң-pile ыңаар кадь coruj parзыңza ekki tur-ijin. Sen am, кырган kadaј appargan kizi podap көр таан, şiveevisti caza-puza ettep kirip kelgeş ezelep aptar polza, senee kandyq polgu-teq tur, — tidi.

— Ыңсанмајын кансаар, харьн Maşань coruduptaal. Meni sen corudar ter tyzebe-taa, corvasmen. Кырааза кыгьр-кыгьр алгаş, senden car-льр, eske cerge caaskaan хөмдыгьр алгаş сыткан хереem cyу роор. Мыңсага кадь curttap kelgen ulus, өлыр-taa polza кадь-la өлgeј-pis, —ter kadaј ро.

— Ol-taa paza şын tur-ijin. Ce, сызьр turgan

xeree cok. Maşanь parьp peletkem, taartta ertten сыгьр кеери pilek-le coruduptaal, kamgalap cediter şerioden paza pergej-pis aan, artтыкшылы uluzubus cok-taa polza kancaar. A, Maşavьs kaj-ы ыncaş?—tep komendan ыncarga.

— Akulina Pamfilovnada. Nizneozер şiveezin ezelep arkan tep тыннаaş kortkanь aaj-cok-ijin uruunnu. Харьп-taa aagьp сыдьp aar polduva on tep korgup tur-men. Oo, konuun aaraj, eldep-le cybe көөр ulus eves-pis-pe,—tep komendan kadajьnyң харььзь тындыр.

Vasilisa Jegorovna uruun corudarьп aajlaar tep coruj paardь. Komendan suqlar cugaalaşpь-şaan; ыncalza-taa men olarьң cugaazьnga kirişpedim, cybe-taa тыннаваан-men. Kezee ulus cemnenirde, Maria Ivanovna arьп agara pergen, ыqlap turgan pajdaldьq kirip keldi. Pis-taa cugaasoot cokka cemnenip, anaadan tyrgen toozup turgulaaş, razьnyң işti toozazь-pile pajьrlaşkaş, razьnparьvьs-ce corgulaj perdibis. Men ynerimde, selememni kara-өzegeer uttup kaarkaş, oomnu ar aajьп teeş kattap eep keldim. Saktьrьmga, Maria Ivanovna caaskaan olurgan ceriңge kire peer ьşkaş polgan-men. Şьnap-la cede peerimge, ezik askьnda tur, oon selememni meңee tuduşkaş karaanьң cazь төkty pergen:

„Mendi caagaj, Petr Andrejic! Meni Orenburk-ce corudar tep tur. Амьг мendi ekki turunar; purgan sagььзын авьраьнда paza koryryvys cadavas; pir eves koryspezivisse...“ tep coruj ьojlap padьььpkan. Men kuzaktapkaş,—Mendi caagaj, kyzyr ezim, mendi caagaj sarььm, kyzeenim! kancap-taa paar polzumza, eñ sölgy podalьm, eñ sölgy cydylgem sen poor evesen-pe, xalak!—teeringe, Maşa xoreem-ce cььrlьp kelgeş, ьь-сььзь-taa aaj-cok. Kuzyrymny koncuo izii-pile oşkaaş, mañ-pile yne pergen-men.

Cedi tugaar pølyk

XOME TABARÏP KELGENI.

Raazymn̄ aar raas̄c̄ygaazymn̄
 Paraan polgan raas̄c̄ygaazymn̄!
 Meen raas̄c̄ygaazym
 Mugur yæn us̄ c̄yl paraan poldu.
 Xøøkkuj meen raas̄c̄ygaazym
 Ekki cybe-taa, ekki am̄d̄yral-taa,
 Ekki sēs-taa, ekki tuzaal-taa
 Jøreedip şannad̄yр şydaavaan.
 Raas̄tyñ aaz̄ydar algan şannal̄y
 Raaz̄ynda toora oorgal̄yq
 Iji ыjaş saḡy-pile
 Iivektioq torqu tuzak tur-ijin.

Соннид ыгъ.

Ol tynе uduvad̄ym-taa, хевim-taa. uzulvad̄ym.
 Maria Ivanovna ertten şivee eziinden ynyp co-
 ruptarda anaа tañ raaz̄ynda cede pergeş, oon-
 pile carl̄ymn̄yñ eñ søølgy udaа am̄y-mendizin.
 ajtt̄yр̄ alyr tur tep podaan kizi-men. Podap tu-
 rar̄ymga, ыndaz̄ynda saḡyş rajd̄al̄ymn̄yñ øskeril-
 gen tep cyvezi aaj-cok, saḡyşym covaar̄y ыnd̄yq.
 koncuq eves-ijin, хар̄yn cooktan. p̄eer saḡyşym.

kudaraar tep cyvezi xəl-cok appargan. Ezimden ыңсар сарлыр kizi tur-men tep mungaraарым ке-
dizi ekki pildinmes polza-taa podap keerimge
ana setkilim амьраар idegep turar cyvem paза
par, koncuq аҗыы kazan-na tavarзыр keer irgi
tep ana җьданмайын, podumnuң ekki адьмнь
paksьratpazьmza tep turарым paза par, ol-la
pygy toozazь kattьza pergen. Tyn ertkenin-taa
pilvedim. Pазьньmdan tapтьq-la ynejin tep tu-
rumda, eziim azьttьnza-la җeriqnin picce targazь
kirip kelgeҗ, ьндьq polza kazaktарьвьс po tyne Ju-
lajнь kyҗ-pile tudup algaҗ җiveeden ynyp coruj par-
gan turlar, paза җivee coogunda kizi tanьvas kiziler
җаркьlazьр turарьньң paraань көстyp turar ap-
paardь tep medeqlel cedirip kelgen мьндьq.
Maria Ivanovna corup cettikpejin paарь ol tur
tep podaаҗ, kortkanьm aaj-cok; temgi targaga
talaҗ-pile kaаҗ taalgalar pere kaapkaҗ, kome-
dan-ce xap-la kaqдыm.

Taң сьгьр олурган. Қудумцулар хар пар сь-
дьгьmda, meni kizi кьҗ teer. Tura тыҗкеҗ көөрүм-
ge, artьmda Ivan Ignatic хар cedip olur:

— Қаж paарьңар ол? Ivan Kuzmic төстек кь-
гьнда, slerni ekkel teerge cor-men. Puga cedip
kelgen,—tep po.

— Maria Ivanovna coruj pargan-pa? — ter kortkanьm aaj-cok ajttьrdьm.

— Coruur caj kajda poor, Orenburk kirer oruk-yzylgen; ŧiveeni tolgandьr хygeelepken tur. Eldep polgan, Petr Andrejic! — ter aŧŧak харь-ладь.

ŧivee iŧtinde cer-le alьzьndan ьndьoь tьstek cer par cyve, anaа cede peeriviske ŧiveenin iŧtinin хамьk-la curttakcьlarь ьnda cьnmarlazь pergen turlar. ŧeriqler poozun tutkaŧ turup algan, yger-poonu-taa ьnda ekker kaan, komendan cьskaap algan eves ŧeriqlerinin paarьnda kьlaŧtagьlaan, ajьы cookŧular keerge, ergi ŧeriq kizi polgaŧ ьndьoь coor on, kancaar-taa aaj-cok omak sergek turup tur-la. ŧiveeden ьrak eves хovuda ceervi хite aattьoь kiziler corup turlar. Podaarga olar kazaktar polgu-teq, ьncalza-taa olarnьn arazьnda vaŧkirlar-taa par, cyge teerge olarnьn tapььrda tьrvaktьoь kezi pьrtteri, saadaktarьndan egele ilden turgan. Komendan ŧeriinin paarь-pile erttip cьda: „Ce, ooldar, po хyn pis ezen хаан ijevistin setkilin covatpajьn temisseŧkeŧ, pis polza tangьraavьs pergen perge ulus poldur-pis-ijin ter cyveni pygy telegejge kьrgyzeel!“ teerge, ŧeriqleri cytkyldьoь ŧьncьzьn хьjge tьnnaldьr ile-retkenner. ŧvavrin meen canьmda turup algan,

tajzъnnar-ce kancaar-taa aaj-cok keryp tur. Xovuda corup turgan ulustar ŧivee iŧtinde ulus xodeli pergenin keryp kaas, caŋgъs cerde mœnnezip arazъnda cugaalazъ perdiler. Komendan Ivan Ignaticige yger-poonu ol pœldyncyp turgan ulus-ce uqlattыrgaŧ, pыdazъn podu salъp kaarfa, ook ŧъzъgajъnъp yngeŧ, temgi ulustu azъp parъp tyŧkeŧ piccii-taa xora cedirbejin paardъ. Aattыq ulus-taa taraj kakkaŧ ol-la toraan paraanъ kezyl-bejin paar ortta, xovu kuruq kaldъ.

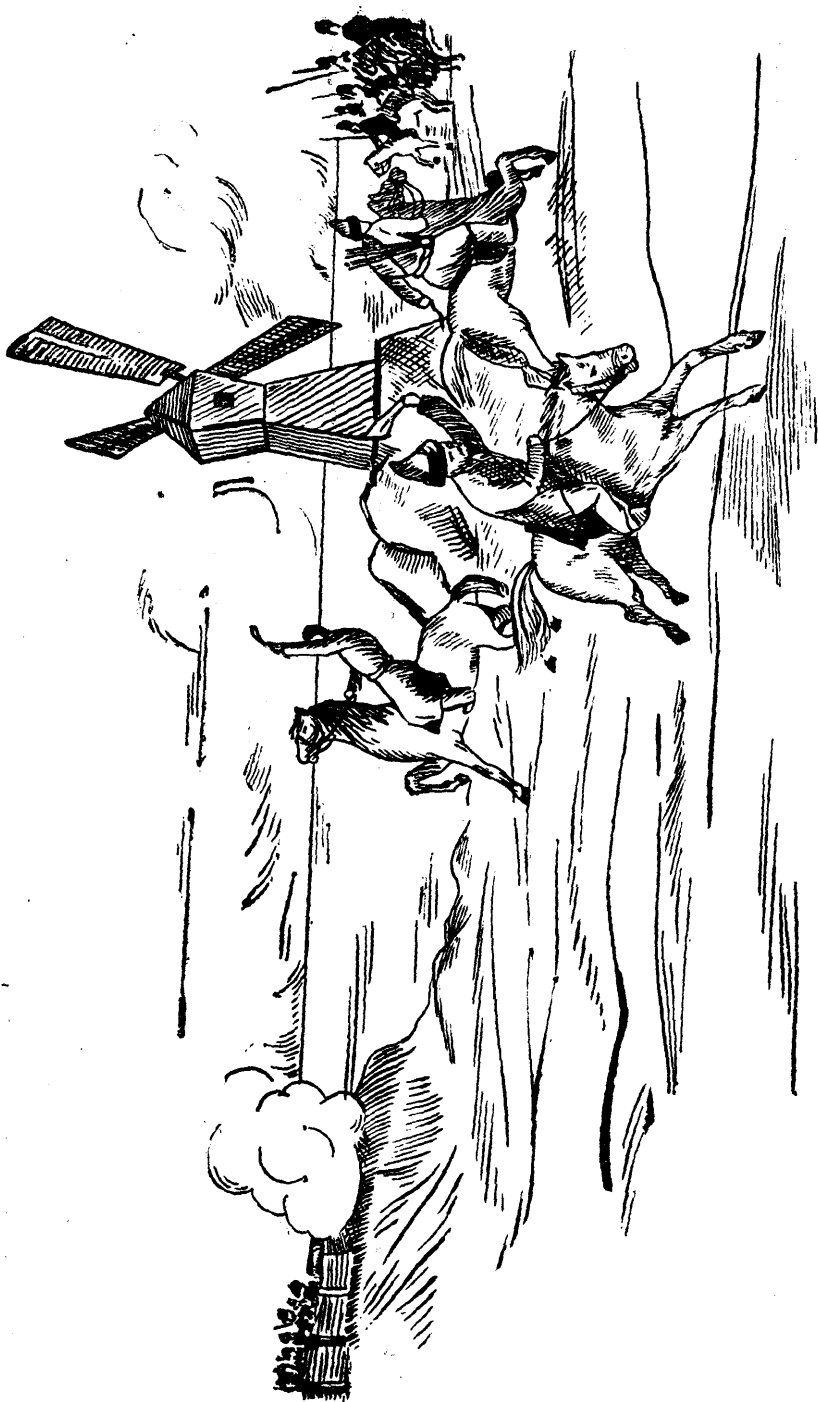
Ыja arazъnda tœstek kыrъnga Vasilisa Jegorovna-pile oon cъdъp kaъksavaan Maŧa yъyp keldi.

— Ce, cыл monar? Tajzъnъnar kajъ xire corup tur? Tajzъnъnar kajъ cybel?—ter kapitan kadajъ po. Ivan Kuzmic turgaŧ:

— Tajzъn mъja ыrak eveste. Purgan avъra-ъnda kajъn azъrar ter-pis. Cыл, Maŧa, korguncuq tur-pe senee?—teerge, Maria Ivanovna:

— Cok, accaj, xarъn razъnga caaskaan olurarga korguncuq tur,—ter xatъyladъ.

Kyzyrum Ыja arazъnda men-ce kœrnyp kelgeŧ, araj-ter xylymzyrydy. Tyun caa oon xolundan selememni alganъmъnъ saktъp kaas, parъk-la kyzyrimny kamigalaar teeŧ selememni alganъm ol turaa ter podaas, selememni tudazъn pilbejin caa-

la tuda pergen tur-men. Cyreem teerge ana хър, podumnu koncuq tajънсь kizi tijik-men tep pо-
dap, kyzyrym меңее idegeende cer-le setkilin
соватрајън шыдаарымнь көргыzejin teeş, kazan-na
cula tulcup egeleer cybe irgi teeş шыдаşрајън
tur-men.

Бнсаp turumda, шыeeden carтык ръръstaa cer-
de төң арттындан paза aattyq хөj ulus yngylep
kelze-le cыда tutkan, ca sogunnuq saadak aзын-
gan хөj ulus tep cybe ховунu udatрајън хөме
аль pergen. Olарның аразында кызы хөjленнiq,
selemezин uştop tudup алган ak aattyq kizi хар
турар, ol teerge Pugacof podu ol cybe irgin.
Оон Pugacof туруп aарга, онu kezек ulus tol-
ганьр keep cugaalaşkan soonda, pir төрт kizi carы-
gaş, шыееvis adaan-ce aattyң kara маңь-pile саль-
та-la perdiler. Olарнь көөryvyske, өskelenip tu-
руп yngen kizilerivis poldu. Pireezi pөргynyn
кығында saazyң tudup алган, pireezi cыdazyнь
paazyнда Julajның paazyң şанысьр алган keldiler.
Оон Julajның paazyң pis-ce шыее aзылдыр uşta
silgipterge, хөөккыj калмыктың paazy komendan-
ның pudunun canыга keep тыşty. Öskelengen-
ner: „Атраңар; хағын хаанга yнур paraалғанар.
Хаан мында!“ tep алгырзырга, Ivan Kuzmic tur-
gaş:

— Slerni kancaar eves-men adьram! Ooldar! Adьnar!—teerge.

Şeriqler pir-taaştapta-la perdiler. Pizik tutkan kazak sajlьnajьpь soruj aadьndan andarьpь kaldь; ɵskeleri tedir ьdьpta-la pergenner. Maria Ivanovna-ce kɵrnyrymge, Julajьnь xan-cinniь paaзыn kɵrgeş angalaj-la pergeni-pile, şeriqler pir-taaştaptarga oon ьt-cangьзыnga kortkanь-pile kyzyrym mederelin ьşkьnpьrkan ьşkaş poldu. Komendan picce targanь kel tep algaş ɵlyrtken kazaktьn xolunda pizikti ekkel teerge, temgizi xovu-ce ynyр pargaş, ɵlyrtken kizinin aadьn cygeninden cedip algaş eep kelgeş, komendanga piziin peerge, Ivan Kuzmic podu iştinde nomcup kɵrgeş, cyytaa cok kyдыr yze tьrtkьlap kaapkan. Ыncap turuvusta, yjmeenciler-taa xɵdelip kiripter tep peletkenip aldь ьşkaş. Oon udatkan cok-la, kulaa-вьs соogu-pile sьgьrtьp erttip egelej-le pergen soonda, pir kaaş sogun canьвьsta cerde, xerimde-taa kadalgyaj pergen olurlar.

— Vasilisa Jegorovna! Mьnda kadajlar kьlyр cyve cok tur; Maşanь appar; kɵrves-sen-pe: po uruь ɵlyьq tiriьqin arazynda tur,—tep komendan Ыnca teerge.

Poo ogunga tomaary pergen turgan Vasilisa Jegorovna, xɵj-le ulus xɵdelip corup turgan

хову-се көргеş, ооң соонда ашсан-се хая кө-
рынгеş:

— Ivan Kuzmic, kizi tiriq-taa coruur tize, ɵlyr-taa tize, oozun purgan-na polgaar cybe-ы-
naan: Мағань jɵreep kaq. Маға, accaңга par
ce,—tidi.

Ivan Kuzmicige Маға арнь agarara pergen,
sirlevi-şaan pargaş, tiskek кьыңга олургаş, ton-
gajьp peerge, кьрган komendan uruun yş kat-
tap tejletkeş, ооң соонда turguskaş oşkaaş, ьдь
ɵskerli pergen:

— Ce, Маға, aas keziktiq ekki coruur-sen.
Purganga calvarьp coruur-sen, purgan seni kaq-
vas oң. Pir eves ekki kizi тытыр polza, purgan
slerge ьнакşьl-pile syezinz perzin. Vasilisa Je-
gorovna-pile pis kancaar curttap corzuk-pis, ьn-
caar curttap coruur-sler. Ce, mendi caagaj, Ma-
ға. Vasilisa Jegorovna, uruun tyrgen apparam,
— teen. (Маға accaзыньң mojnun-ce şuraj per-
geş, ьь-сььзь aaj-cok). Komendan kadaşь ьqlaj
kaarkaş:

— Pis paza oşkazьp aььlam. Ce, sɵelgy
kɵryşkenibis polzun, Ivan Kuzmicim. Pir eves
senee pagaj cybe кьььpkan polzumza, ɵşşeeep

kөр! — teerge, komendan kыrgan kadajьn oшkar-kaш:

— Ындық tur, ындық tur, kadaj ce, polzun! Сапыңар, сапыңар ce; pir eves cettiksinze, Машага ekki хептен kedirip kaar-sen,—tidi.

Komendan kadajь uruu-pile coruj paardь. Men Maria Ivanovnanь soon-ce көрүр turarьmга, kyzyrum men-ce хaja көрүңеш, men-ce paazьn soganpadь tur. Ыja arazьnda Ivan Kuzmic pis-ce хaja көрнүр kelgeш, хамьк-la saгьзь tajьnda paardь. Уjmeenciler-taa paашьңсызьн толгандьр уқлеп cetkileп kelgeш, хенерттен aattarьндан tyze-le perdiler. „Komendan am ekki рьзьқ турар eves-sler-pe, каза таварьр келir-le...“ тep corda-la кьрсьңсық-la алгь-кьшкь yngen soonda yjmeenciler шivee-ce cygyrзypte-le perdiler. Уger-poo-vustu уyrmek ook-pile oktap-kaan турган cybe. Komendan yjmeencilernи тьгьңaj-la cookшuladьр-cookшuladьр алгаш, хер-хенерттен adьр yндыrer ортта, уyrmek ooktar мөөннешкен улустун тартьқ-la орттuzunga тышты. Уjmeenciler-taa иji тала-ce тарaj хона пергеш, tedirleniptiler. Paашьңсызь мунунда caaskaan арттыр kalгаш, selemезin, caшьр турарьн көрүвyske, улuzun tedir eенep тep консиқ-la ьncap турган ьшкаш polду. Ыncap турviza, picce kada cide перген кьрсьңсық алгь-

кышкы паза каттап егелеп-ле унды. „Се, оолдар, ам хаалгань азьдынар, кенгиргенер кагынар. Оолдар! Purungaar, meen soom-pile каза таварьр унерин-це!“ тиди комendan.

Komendan, Ivan Ignatic, men yzelee toraan-na şivee tæsteeini arttında paardьвьs, ьncalzь-вьssa-taa şeriqleribis kortkaş tidinmejin turup algannar. „По сор туруп алдынар, оолдар? Алваньн кyyssedir uzur таварьр kelgende ьncap turar poor-pe, ɵlyr-taa polza ɵgej-le“ tep Ivan Kuzmic algьрр par corda, yjmeenciler pis-ce cygyryp cетkiler kelgeş, şivee iştin-ce каза ьлгар kire pergenner. Kengirgenin ьдь cide perdi; şeriqleribis poolarьн oktagьlapkan; meni pudumdan uzur şaaptar ortta, turup algaş, yjmeenciler-pile kadь şivee iştin-ce kire peerimge, paazynda paьoььoь komendannь kezek tyrzok idegetter turguzup algan, tylgyyryn ekkel teen turlar. Komendanga polcujun teeş халр par corumda, pir kaaş şьрак kazaktar meni segirip algaş, kurlar-pile xylyj şaraaş: „Хааньн carььндан ertken slerlerni канcaar еves-pis adьram!“ tep мьндыqlar. Pisti kudumcu-pile sɵerttyр algaş corup kaan. Curttakcьлар paзыннарьндан aaş-cemin tudup algan ynyp turlar. Uluq konga ьдь yngen soon-da-la, tutturган kizilerni хаан şelde manap, таң-

gъrak xyleep ap tur tep, ulus arazьnda algъ yndy. Ulus-taa şөл-ce sьnmarlazьp coruplattь; pisti paza ьnaar sьvьgьp algaş pargan.

Pugacof komendan razьnьnьn eziinde cada-da sьmcak sandajda olur. Xevin көөrymge, xelep taarap kaan carazь koncuq kazak, kaftan teer хөjlөнниq, aldьn calaальq pedik kiş kezi pөrgyn cidioq karaktarьnğa cedir хавьктаj kedip algan, arньn көөrymge көргениm-taa ьşkaş. Uluq ulustarь poor kazaktar tolgandyr turgulap algan, Gerasim paşкьnь көөrymge ezik askьnda arнь agara pergen, sirleen-kavьlaan kresti* tudup algan tur, saktьrьmğa am өlyrttyr ulustar tugajьnda Pugacoftu ьncanmajьn көr tep iştinde cannьp tilep-taa turgan ьşkaş. Şөлge tyvy-talaş-pile askь turguzuptular. Cookşular keeribiske, vaşkirlar ulustu taradyr ojladyrkaş, pisti Pugacofka, cedire perdiler. Kоnğa ьдь cide pergen soonda ьtşimeen ege-le alaga appaardь. Podun adattьnar Pugacof olurgaş:

— Komendan kajьzьl?—teerge, pistin urjadnik ulus arazьndan ynyp kelgeş, Ivan Kuzmic-ce aьttь. Pugacof aşşak-ce koncuu tyrzok көргеş:

—Хааньн меңее udurlanьr tep kancap tittir

* Kresti teerge, xiristos şazьn jozuzunda mojunğa calaar sagьbьzn. Xeviri polza, tәt adьr şavьşkak.

kizi-sen?—teerge, komendan paľыңa araj poorda eñ sөөлgy kuzyn сььр алғаş:

—Sen menee хаан евес-sen, sen poduңnu poduң tudup adattыңьр алған оор суве тур sen, — тер шыңгыь харьыладь.

Pugacof koncuu tyrzok хаваан тыгеş, ak arзыьың өру козаş кььрга, pir кааş kazaktar кььрган kapitаннь tutkaş, askь-ce sөörttyр appaarдылар. Askыңьң оorgазьнда moonь мurnunda pajыссар турганьвььс тырзы cok ваşkir савьдактар олурup алған, xolunda xendir tudup алған olur, оон pir көреjin теeringe-le, хөөккыj Ivan Kuzmicini азьр yндырыпкен халанайнь перген тур. Oон Pugacofka Ivan Ignaticini ekkeldiler. Pugacof olura:

— Хааньң Petr Fedorovicige тангыраqla! — teerge.

—Sen piske хаан евес-sen, sen poduңnu poduң tudup adattыңған оор суве тур-sen, аоьважьт! — тер Ivan Ignatic kapitаньньң sөзын таркььладь.

Pugacof paza-la arзыьың өру козаş кььрга, хөөккыj porucik-taa targазьньң саңьнда халанайнь perdi.

Meen eelceem cedip kelgen. Men paza шыңсь setkildiq eşterimниң харьызың сугаалаайнь адырам тер podap Pugacof-ce тооважьн көгьр тур-

vuzamza ьндьој-la eldep cybe turar poor-pe, kan-
cangaş korejin teeringe yjmeencilerniң paaşтьн-
сьларьнь аразьнда Şvavrin paазьнь tygyn tol-
gandyр taartтьр алган, казак каftан хөјлең kedip
алган ро tur-la. Şvavrin Pugacofka pargaş, ku-
laanga kaaş sөs cugaalaan soonda-la, Pugacof
men-ce pezin көrynmejин, „Азыңар онu!“ tidir-le.
Mojnumga mungaş xendir kedirptiler. Men-taa
iştimde calvarьр, pygy-le yylgedip coraan xilin-
cek puruumnu purgannьд murnuңga şьn-na set-
kilim-pile minnip ileredip, cyreemge cook pygy
ulustarьmньд тынь ар өрşşeener tep purganga
calvarьр tur-men. Meni askь adaanda appargan.
Өlyrykcyler meni „kortpa, kortpa“ tizip meen
sagьзьmнь şьnap-la sergedir tep podap turgan-
narь ol cybe-ijik-pe, kandьој aaj cybe-ijik. Oon
xep-xenertten: „O-oj adьр, kuurumcular! Adьр!...“
tep-le algь yne perze-le өlyrykcyler toktaaj per-
diler. Kөorymge, Savelic Pugacoftuң pudunuң
paarьnda cьдьрkan cьдьр-la.

—Tөreen ada! Barin kiziniң төlyn өlyrgeş
kancaar-sen? Salьвьdam онu; salьpsьnza seңee
өrtteen peer-le polgaj; ьncaarga ulus korgudup
cizek poldurar tizinze aşşak meni-taa polza as-
тьрттьрттьр kaqam!—tep хөөкkyj aşşaam ро.

Pugacof medee peripterge, meni toraan-na

адьыр сеҕеҕе, салыр кааҕдь, „Ассавьс сенее өрҕ-
сеел көргүскен тур“ тер ulus meni ьндьоҕ. Ол
өҕде, адырлыр алганьмга амьдырадьм тер-таа,
хомудадьм тер-таа сугаалаҕ алвас турдум. Сагь-
зьмга сер-ле ортта суве кирвес. Мени, podun po-
du адаттынар Pugacofka каттар cedire пергеҕе, оон
раарьнга тисек кьрьнга олурттуптарга, Pugacof
кьрлагар-кьрлагар тамьрльоҕ холун мен-се sunup
perdi. „Холду оҕка, холду оҕка!“ тер саньмда
ulus мьндьоҕ. Ынса-таа, атка ьндьоҕ консуоҕ
раак суве кьльгьньн орnungа, кансаар-таа хилин-
кектердип өлуртсьмзе, ол меңе теере турган.

Savelic арттында туруп алган, meni idip:

— Оолум Petr Andrejic! Хедерленнем! оҕ-
капсьнза кансар раар poor? Тукругупкеҕ, теер-
вес... (tfy!) холун оҕкавьт-таан,—тер сьмьганьр
мьндьоҕ.

Ҕимсеведим. Pugacof холун аппаргаҕ:

— Теергилер амьрааҕ угааньн ьҕкьньркан
тур. Тургузуп-канар!—тер кьзьгьҕ тур.

Мени тургускаҕ, рооҕ салыр кааҕдь. Ол консуоҕ
комединиң* ургылсьлеерин көргөҕ туруп алдьм.

Сурттаксьлар-таа таньгьрааҕлар егелеп, иурук-
сууруктап келгееҕ-ле, холдарьн оҕкааҕ-ла, Puga-
cofka сөгүгүрп erttip турлар. Ҕивее камгалаар

* Komedi teerge, консуоҕ каттыгьньсьоҕ сувени ьнса теер.

şeriqleribis paza mında turlar. Olarnıñ kezegelerin şeriqlinıñ cybe taaraar kizizi şaptı xacşylar-pile kesken turup tur. Şeriqleribis silginip aştanm-şaan Pugacoftuñ xolunga paarga-la, Pugacof ərşşeel kərgyskeş, teervecci pəlyunge kiirip ap turar poldu. Ынсап турбуза уş xire şak ertken soonda-la Pugacof sandajıñdan turgaş, uluq ulustar-pile kadı ezik askıñdan tyzyp padı paarga, kaas koja teriqliq ak aat ekkep tuttu. Oon iji kazak Pugacoftu adaktaaş, ezeringe olurttuptarga, Pugacof Gerasim paşkıñ seeñ pazıññan keep cemnenir eves-men-pe tep corda-la xereezen kiziniñ algızь yne perdi. Kəorymge, pir kaas teervecci Vasilisa Jegorovnañ paazyññ tygyn salvannadyr, canagaştap alğan, ezik askıñda yndyr səorttyr kelgen turlar. Teerveccilernin pirezzi kadajıññ сылqı xəjlenin şaqda-la kaastanır kede kaapkan, əkeleri teerge, kuuş cəogy sukkan olbuk-şirdek, haarzak, şaj savazь, iştinden keder хер, eldep-le pygy cyu-xəony ap yndyrgen turlar.

—Accalarым!—tep xəokkyj kыrgan kadaj algыrgaş,—əlyrvejın ərşşeer kəryner, Təreen adalar, meni Ivan Kuzmicige cedirip kəryner,—tepcoruj xenertten askı-ce kərypkeş, aştan tanıj tırttır kaas:

—Paak uyleliqler! ol kizini kancap kaanьnar ol? Sangьs тьным Ivan Kuzmic! Prusijniң cьda-zьnga-taa, Тууруктуң oogunga-taa aldьvajьn co-raan kajgal җeriq poduң jozuluq saaga ɵbejin, pir-le turgun teervecciniң xolundan xej cerge ɵ-yp kaar koncuuңnu!—tep mederel cok algьra-la peerge,

—Кьrgan alьстьн askьn cidiriner!—tep Pugacof ьnca tidir. Oon pir anьjak kazak seleme-pile kadajьn paazьn ortta tutsurga, kadaj-taa cadada ɵlyq keep tyҗty. Pugacof corruptu; ulus-taa oon soon-ce tyrt-le tidi.

Ses tugaar pølyk

KEL TIBEEN AALCЪ

Kel tibeen aalcъ tadar kiziden tora.

Yleger cugaa.

Şel-taa kuruoĵ kaldъ. Ындъoĵ koncuoĵ cybe kørgeş хажыган setkil podalъmnъ orttalandъr cadap, cangъs-la cerimde turup tur-men.

Maria Ivanovna kancap-la parzъk irgi teeş, aĵaa sagъş covaar tep cybem cyuden-taa arttъk. Kyzyr kajda irgi? Kancap parzъk irgi? Caştъnr cettikci irgi-pe? Xorgadaan ceri ыnanъştъoĵ cer irgi-pe?... tep sagъzъmga emge-cok-la cybe kirip aajъn tъppajъn komendan razъĵn-ce kire peerimge... Cyu-taa cok kuruoĵ; sandajlar, stoldar, хаарzaktar sava-suva cybelerni puza-caza şarkъlar kaарkan; хатъk-la cybeni algaş pargan poldu. Maria Ivanovnanъĵ uduur tuskaj øreelin-ce cer-le kirip kørbeen kizi-men, ыnaar piccii cadalap хар kire perdim. Kyzyrnъĵ orun tøzeen køørymge, teerвecciler ceңcerlep-le kaарkan; şkaftъ cara şap-

kaş, iştinde cybezin ypter algaş pargan; kuruq purgan şireeziniñ paarında ten kolduzu am-taa cыль citpeen turup tur. Xanada azьp kaan көr-uncyk хагьп pydyn artkan... Po tomaarьj pergen, kыs өreelinin eezi kajaa turzuk irgi? Teerweccil-ernin xolunda kire pergen irgi-pe tep ugaanьm-ga kancaar-taa aaj-cok korguncuq podal kirip keerge... Ana cyreem cырьь pergen... Oon aaj-cok-la ьqlapkaş, kyzyrumnyñ adьn тыңnaldьr ad-ar kыj tidim... Ынсаарьm ортта оозuum şimeen тыңnalğan soonda şkaф artтыңdan арнь-раазь ag-ara pergen sirleen-kавылаан Palaşka po уңур kel-di. Xoldарь teerge suqda ьjaş-la.

—Oj, Petr Andrejic! Koncuun aa po хуннын! kancaar-coor coor... tep corda.

—A Maria Ivanovna? Maria Ivanovna kancaр paardь?—tep şьdanmajьn ajttьragьmga,

—Tiriq polgajaan, Akulina Pamfilovna suqda cазььp kaan,—tep Palaşka хагььladь.

—Lama kadajь suqda tep cyu tep coor! Pu-gacof ьnda-la polgaj!...—tep kortkan tep cybem aaj-cok algьrdьm.

Oon tazьlgadan kudumcu-ce yne xalaaş, lama paзыньңga cуny-taa көrвеjin pilinmejin salьp ce-de perip tur-men. Ында ulustuң algь-kыşкызь, kat-кь-kutkuzu, ь-şooru koncuq... Pu-gacof өөry-pile

najьrlap turganь ol cybe tur. Palaška paza soom-pile maңnar cedip keerge, Akulina Pamfilovnanь pyduy kel tep ekkel teeş coruduptum. Picce pol-gaş lama kadajь kuruoј stakkaan tudup alğan unyp keldi.

Purgan-na ɵrşşeezin! Maria Ivanovna kajdal monar?—tep sağьзым соваан tep cybezi cer-le aaj-cok ajttьrdьm.

Kyzyrum көzege artьnda meeң ornum кьrьnda сьдьr ьşказы. Cyu teer-sen, Petr Andrejic, piccii-le polza eldep cybe pol caskan polgajaan, хагьп purgan ɵrşşeer pagaj cybe polvajьп ertti. Мьндьoј cybe polvas ijik-pe, tyrzok амьttan сem-nenip olurup альrь pilek-le хɵkkuj uruum min-nip kelgeş covurttaj-la pergen te. Ugaan-kut cok-la appargan tur-men. Ol cybeni тьднар кааş: „covurttar сьдар cyu kizin poor ol, kadam?“ tidir-le. Koncuoј oorga səgyreeş: seenim uruoј-ijin, хагьjaattьm, aaraan kizi cybe, oon peer pir cedi-xonuk азьp cor,—teerimge, „seeniң аньjak-pe?“ tidir-le.

—Аньjak-ijin, хагьjaattьm—teerimge,—Seen-inni мeңee көrgyзем kadam“ teerge, cyreem ana askьmda kelgen tur-ijin, am kancaar poor.—Podunar-la piliner, хагьjaattьm, turup keep sler-ge paraalgaj alvas мьндьoј uruoј tur-ijin po ьп-

ar,—teeringe, „Азыгвас, kadam, men podum turup paгыp korypter-men“ teeş, sogurun piccii ɵ-eel-ce kire pergeş, cyu teer-sen, kɵzegeni azyda sop algaş, koncuq cidiq karaa-pile kɵerge. харьн-таа азыгвадь... purgan-na ɵrşşeeген cyве! Cyu teer-sen, temgi kizi-pile men teerge ыncap-la xil-incektenip ɵlyryvys ol tur teeş peletkeni-le pergen-pis te. харьн-таа cajaan poor, kyzyr uruum ol cyveni тапъваан poldur-ijin. Koncuun aar, мындьо cyveni cyu kizi kɵryp coraan poor! Kizi cugaalaar sɵs-таа тырпас tur! Хɵɵkkyj Ivan Kuzmicini! Кым podaan poor... Vasilisa Jegorovnanь кансаарь ol teer-sler? Ooda Ivan Ignaticini cyu teeş ыncаарь ol cyве irgi?... Slerni харьн кансаар ɵrşşeeгенi ol? A Şvavrin, Aleksej Ivanьсь кандьоqlары? Paазьның tygyn tolgандьr taartтыр кааркан, ам мында ol cyвeлер-pile најьрлаан olur ыşказы! Paza-таа orlan tur eves-pe оң! Аарьо seenim tep temgi ol ыncap cugaalaj peeringe, Şvavrinің cyu teer-sen, men-ce pizek-pile ɵtyr şancьpkan cyве-teq koncuu tyrzok kɵрген te. Ol xirezinde, sɵqler perivitpedi, ol-таа polza şьm-вај-la tur харьн,—теp, лamanьн kadaжьның cuga-азь мындьо.

Ыncap turuvusta aalьларның ezirik алгы-кыş-кызь, Gerasim paşкьның ьдь yndy. Aalьларь

araga ekkel teen, eezi kadajьn kьj teen suraa unyp tur. Lamanьn kadajь-taa tyurej-le perdi.

—Sler-taa cana perinerem, Petr Andrejic, am sler-pile cugaalazьp turar caj kajda poor, po tyrzok cybeler aragalaan turlar ьşkazy. Ezirik xolga tavarzь perzinerze pagaj ewes-pe xalak. Ca mendi caagaj Petr Andrejic. Cyu-taa polur cybe polza, polur-la cybe-ьjnaan; purgan taanda ɵrşşeer poor oň!—teeş,

Lamanьn kadajь coruj paardь. Sagьzьm cygeer oozumnugur, razьпьm-ce canьp corup kaq-dьm. Şoldy ojup erttip par cьtkaş kɵorymge, pir kaaş vaşkirlar askь canьnda unmerlezip algan, askьlar kaan ulustuң sappьktarьn uştup ap turlar; xoradaanьmga picce-le polza şьdaşrajьn par cazьp tur-men, ьncaş podap kɵorymge poluşkan-taa tuzazь cok xire poldu. Şivee iştinde teerbeciler, ofiserlerniң razьпnarьn ypter xap turlar-la. Kajda-taa тыңnaarьmga, aragalaan yjmeencilerniң algь-kьşkьzь-la тыңnalьr. Canьp keeringe, Savelic ezikte utkup cedip kelgen tur. Savelic meni kɵoryp kaaş:

—Purgan ɵrşşeezin! Tyrzok cybeler seni kat-tap segirip alcьktar irgi-pe tep podaan-men. Ce, kyzyr oqlum Petr Andrejic! Cyu teer-sen, koncuoј kuurumcular хамьк-la cybevisti ypter algaş

paғыр turlar: ton хер, ішtinden keder хер, суу-хөө, сава eldep cybeden саңғыs-taa cyве арттыр-ваан turlar. Ам кансаар poor! хағын-taa seni tiriojge салыркан, purgan-na өрşşеegen turam! Sen Atamaаннь тапдың-pe kyzyrum?—ter мындық.

—Cок, тапвадым-taa; ol кым cyвел?—teerimgе,

—Pa, кансаар тапвас poor. Сең pir tonun-ни хонасса разыңнага көгүдүр алгаş pargan pir арагассь cyвени utturкан sen-pe? Мыгңај саа kodan kezi tonuңnu консуқ азаң сыңғыр cadар cara-cura kedip ар турвазькра!—teerge,

Kajgaan-men. Şынар-la Pugacoftuң oruk pa-аштаан kizim-pile төмеј ter cyвеzi хөл-cок. Podaр көөрымге, Pugacof-pile ol kizim шынар-la саңғыs kizi poldu, ыңсаңгаş меңее өрşşеел көргyскенинің сыдagaаннь pilip қақдым.

Pir cer kezip coruur kizee pelekke pergen caş uruқ tonu meni poor өlyrerinden адыр кан poor, paза хонасса разыңнагы kezip şagaac-сылар coraan pir-le pir арагассь cyве şiveelerni pyuzelep pygy kyrynени sirigeјindir silgip turar poor, кансаар ыңсаар таарзы pergen coor ter pat-la kajgaan-men-aa.

—Cyве cikseј tur-sen-pe? Pазыңвьыста суу-taa cok-ijin, corup көрејnam, cipter pir cybeden

кълр пергеј-мен-аан,—теп, Saveliciniң пијеги-
ле саң хевеер.

Саaskaан арттыр калгаş, podaнр olur-men.
Қансаар соор? Tyrzok idegettiң сағыгазында ши-
вееге туруп каар... ијик-пе ооң теервесси өөгын
едерип coruur-пе теерге, ofiser kizee кансар-таа
таарыспас. Erge xyleelgemni podap keerimge, şak-
мьндьој перgezim yjede oran curttumga tuzam
cedirip şьdaar coguur cer-ce paarым албан pol-
gu-teoј... Ындьој polza-таа ьнакşьльмнь podap
keerimge, Maria Ivanovnanьң саьнга туруп kal-
gaş, ооң podun камгалаар, ооң oorgalanьр kizizi
polzumza, ol cer-le ekki ьşkaş sağьндьрган. Cy-
veniiң pajdaль udatrajьн сајлаş cok өskerlip taj-
вьпсырај peerin paaş udur pilzimze-таа, Maria Iv-
anovnanьң pajdaльньң ажьыдььн подааş, канса-
ар-таа аај-cok covap kortpas argam cok polgan.

Ынсар podaнр olurumda, kazaktarnьң pire-
ezi kirip kelgeş, „seni pistiң uluoј хааньвьс маң-
аа kel tidir“ теп мьндьој. Аајьнга kirer-le poop
tur-ijin теп подааş:

Қајда kel tidir?—tidim.

—Komendan suqda. Adavьс cemnengen so-
onda cunar-pazьнга pargaş, am тыстаньр tur. Ad-
авьс-таа paj ьзыгырьльој kizi myн ьşkaş tur-аа,
харьјаатть. Cemnenirde, рьзырьр каан ији хаван

oqlu ekkeldirip seen poldur-ijin, cunar-pazynga teerge, puzar-la izioq cerge şaptanьr kizi tur, Taras Kurockin pezin şьdaşpajьn şaptanьr cybezin Fomka Bikvajefke peşipkeş, kьrn-ce sook suq kuttunup turgaş, araj tep segip algan tur. Cer-le pygy aazy-canь onza kenzegej poor kizi tur-aa... Cunar-pazynga podunun xoreende xaan temdekerin kergyzyp turgan tidir pir cerde uluu peş kəppejek xire iji paaştoq ezir, pir cerde podunun curuu par cybe tidir—tep ьnca tidir.

Men-taa kazaktьn sanalь-pile margьşkaş coor tep podaaş, oon podu-pile kadь komendan suq-ce corup kaqдыm. Pugacof-pile şak ьncaar-la uzuraşkan tijik-men, cogum cyu poor təner cybe irgi ale tep onu paaş udur pilip aarьn kьzьp par cьдыr-men. Nomcukcu podap kəer polza, men mьrьnaj-la setkil tajьn eves turganьm ilden por-on.

Komendan suqga cede pergenimde karaңgь imir tyzyp turgan. Askьlap kaan ulustuq askьnь kəorymge, koncuu tyrzok karara pergen tur. Taşьn ezik askьnda iji kazak taпньыldaан tur, ьnda cada adaanda xəokkyj komendan kadajь əlgen xever saspaja pergen cьдыr. Meni ekkelgen kazak meni cedip keldi tep cugaalaajьn teeş corutkaş, ol toraan tedir cedip kelgeş, mo-

on murnuu carttında Maria Ivanovna-pile en
 sөөlgy амь-mendivisti ьндьој koncuој eptioј ajt-
 тырзьр сарьlgан өreelim-ce kiire perdi. Kire per-
 geş, paza-taa көrveen cybem көrdym-aa. Кьгьн
 skater tep пөs-pile şьр kaan, ооң кьгьнда cinge
 mojunnuој şil, stakannar салгылап kaan stol ijinde
 Pugacof podu, paza on хире казак пaaşтыңсылар тык-
 тыој пөрттерлиој, өң-өң пөs хөjlөннерлиој, арагaга
 cula ezirij pergen, арьннарь кьскылај pergen, кар-
 aktарь cidigileј pergen олurlар. Olарның аразын-
 да Şvabrin-taa, pistiң urjadnigibis-taa, caa elzedip
 алган ьрваксылар-taa cok. Pugacof meni көрүп
 kaaş: „Аа, мындаагылар cedip kelgen tur-aa! Sa-
 adap көрүңерем“ тиди. Cugaalazьр олурган улус-
 тар сыра-сыра олурпту, мен stol кьжьыңга ьт
 cok олурп алдым. Сапымга олурган аныјак, шы-
 gadak, caraş казак меңее stakanga anaa арага
 kudup perdi, оозуңга теқvedim-taa ол-ла олурган
 улусту сонуургап тартыој көре perdim. Pugacof
 пир тугаар cerinde, stolга şenektengeş, кара са-
 ьн улуој cuduruunda төzej ystyryp алган olur.
 Арнын көөрымге, pydyş pajdаль таарьшкан, ьнда-
 зьнда тартыь koncuој, ьncangaş tokşun кадьој
 polgu-teq şinci cer-le cok. Pugacof cybe полза-
 ла ьнда пир pezen хире харьој кизиге cybe cuga-
 alaar kizi coraan оозун ьнцаş graf-taa теер, Ti-

mofejic-taa teer, camdykta xyndylep, taaj irej-taa teer-ijin. Toozazь-la pot-podun podu-pile t̄omej ezi kыдыr саппазьr, uluq paaŝтыңсызып-taa onzalap xyndylep k̄oer teer cybe cer-le cok ulus coraan. Taartta ertten каза таварьр кирер, connuq yjmer yngeni-taa cediŝkinniq polgaŝ moon соңгаар кансаар х̄oделир tugajь ьндыq cybeler cugaalazьr, kizi pyryzy-le podun maktanьr, mьnсаар tep sanalьn yndyryp, Pugacof-pile тоовас маргьзьr турар ьндыq poldu. Ыңсаңгаŝ, uk ciktiq ŝeriq c̄ovyelinden Orenburktu paгьr ezeleer tep ŝiitti, uk х̄oделгеenniң sagьзь ьрак polgaŝ ŝьнар-la picce-le polza cediŝkinniq роор хaj pol caskan х̄oделгеен-ijin оонаr! Taartta caalap corrup-tar tep mьнца tiŝtiler. Pugacof olurgaŝ: „Ce, хатунма, идуигивуста меең ьнак ьгьтньр pir corrup альььңар. Cumakof! Egele ce!“ teerge, сапьнда олурган kizi сьгьннансыq вурлак ьгьн сiңге ун-pile egelep yndyrer ортта тоозазь ьrlazь-la perdiler:

Ijem polgan nogaan argam, ŝimeergeve,
 Kajgal podumnun podal padaarьmга saat кьва.
 Ertten, er kajgal kyzyr podum, ajttьrtтьr-pile
 Хааньң podunun, kadьq ŝyugyzynge paar tur-men.
 Teergi-xaan meni ajttьrьr egeleer polgaj:
 Tapaaccьn oqlu kulugur cugaalap turam
 Kьm-pile oorladьn, kьm-pile teerbededin,

Къмнары еѣтерин, хѣј-ре кандѣѣы?—теер
 Idegel teergi хаан, ылартьѣ ѣънъмнъ,
 Иергеј ѣън ругуны сѣѣleejin-teeѣ,
 Meen еѣтерим полза, тѣрт турган:
 Meen pir тугаар ezim каранъ тун,
 Meen iji тугаар ezim кан-полут pizeem,
 Meen уѣ тугаар ezim ekki аадъм,
 Meen тѣрт тугаар ezim еер кара сам суве,
 Кааѣ сьрлѣѣ kadaar оогум ајвьссьларым ол тееримге.
 Idegeldiѣ teergi хаан:
 Тараассьн оѣлу kulugurnu seni,
 Oorlap-taa, харьлар-taa ѣъдаар ѣъмвaј-la tur-sen!
 Oorlap, харьлар турарън uzun kulugur senee
 Oorgalъѣ iji pedik сагьнъ тургузур
 Orttuluk хѣјнун orttuzunga оваарттыр тургаѣ
 ѣаппаар-men—теп хѣреkteer polгај.

Askьdan сајлаvas kiziler askь tugajьnda arat
 соннуѣ ьгьн ьрлаарга, кансар парганъмнъ сугаал-
 аар аажьн тыррас-men. Olарнън консуу тырзок
 арьннаарьн кѣргеѣ, ьндьнда-la ьндьѣ сѣsterni ку-
 дарансьѣѣ ајан kiirip uzun суук ьът-pile ьрлазыгьн
 тыннааѣ, харьн-taa ciktii тырзок ујарар korgur
 олурган тур-men.

Aalсьлар-taa paza pir-pir stakkannъ izip алгаѣ,
 тургулааѣ, Pugacof-pile рајьрлѣѣlazьптылар. Men
 оларнън soo-pile yner тееримге, Pugacof: „Olur;
 men seen-pile тартъѣ сугаалазььн teeѣ“ теп мьн-
 дьѣ.

Суоҗ-ле иjeele artтыр калгаş karak karaавьs-се
 ьрзур алган olur-pis.

Pir kaaş minutta kajьвьs-taa cybe ьттaваан.
 Pugaçof teerge, men-ce caa-la көрүркен, сер-ле
 kajgamcьктыоҗ kazarьmak, кьзььmak pajdal-pile
 solagaj talakkь karaan xire-xire сьььrartтыр ka-
 p olurup-olurup, adak soonda şьn-na setkili-pile
 koncuoҗ хөктыоҗ kattьra peer ортта, арньн-се көр-
 геş, şьдавaььн kattьra perip tur-men, cogum cy-
 ge kattьra pergen kizi-ijik-men, oomnu-taa pil-
 bes-men-ijin.

—Meeң kajgaldarьm mojnunga xendir kedi-
 ripterge, kancap parьk sler teergi, kortkaş ku-
 duң yne per castь-ьjan? Ындьоҗ aa? Pir eves.
 calcaң eves polza, askьga sajganь peer-ijik-sen.
 Koncuoҗ кьрган azань toraan-na тапьр каан-na
 polgaj-men. Seni temgi ol хонаcca pazьнь өрт-
 teelge cedirip каан kizi uluoҗ хаан podu ol tep-
 cyveni podaan sen-pe see? (ьнца teeş, арнь pa-
 азь koncuu tyrzok хөлыje pergen). Sen meeң
 murnumga koncuoҗ-la puruuluoҗ-sen, ьncalza-taa
 sen pujanьң cedirip, men өzeennioҗlerimden caş-
 тыпьр coruur şaamda menea tuza cedirgen kizi-
 poorunga, seni өрşsee-gen-men. Ol-taa anaa pir
 cybe tur on. Men kyrynemni xolumga kiirip al-
 gan şaamda seni kancaar şaңnaar eves-men, кө-

өр тур-сен-ийн! Се, ын setkiliң-pile менее еш ро-
ор-сен-пе, кандьоқ-сен?—tidir-le.

Turzok сувениң айттырар сувези полгаш туразы-
нын uluunң хөктуунге каттырмзавас аргам сок
полган. Ынсаарымга Pugacof мен-се хаваан ту-
жур консуоқ көргеш:

—Суге каттырмзар олурарың ол? Азы мені
uluq хаан евес тер ынзынмайн олур-сен-пе?
Тоорт харыла,—tidi.

Аажын тьпрайн парган-мен. Pir-le җагаассь
сувени хаан тер хылеер аргам сер-ле сок, ынсар
хылеептер ползумза, консуоқ-ла korttuk раагым
pooru ol tur ter podady. Ооң караанга-ла,
megelep coruur суве тур-сен teptejin teeringe,
meni ɵlyrer-le. Askь adaанга тургаш, рааштай хор-
adaan tylyum-pile pygy соннуң караанга кьппьр-
тарымга pelen турган сувемни подаарымга, ам
сер-ле ынсар хей мaktanganьның херее сер-ле сок
ьшкаш. Кансаар-таа аажын тьпрайн олур-мен. Pu-
gacof-таа меен харымнь консуу syrgej манааш
олурup pergen. Ынсар олурup-олурup adak sɵel-
ynde (oomnu am-таа sagьнгаш, сер-ле җору мен-
ийн, тер амьраар-мен) pottuң salamьrgaj раагын-
га альсрайн, алван хылеелgemni подааш, Pugacof-
ка харыладьт:

—Тьцnam; сенее ыннь-на сугаалар perejin.

Podap korem, men seni хаан теп ыдаар-мен-пе? Uгаанның kizi sen podun-taa pilip-le каар-ынан сен, po kizi megelep ынаса теп olur теп,—tidim.

—Ынасага seen podalyнда мен кым-мен ынаса?—теп, тындың.

—Oj та кым пилip; ындың-таа polза, кым-таа polган polзуңза, ozaldың cybe yylgedip coruur kizi tur eves-sen-pe,—teerimge Pugacof men-ce tyrgeni koncuң kornyp kelgeş.

—Кажь ынасага, meni Petr Fedorovic хаан тур теп ынызынмазың ol-pe? Ce, ындың тур-ijin. Ынасага kajgal kizi paza cybee cetpes-pe? Şa-anda Grişka Otrepjef* paza хааннавајын coraan-pe? Meni cyu теп-таа podaar polзуңза podap cor-la, ындың polза-таа menden cer-le cыдыр kalvas eves-sen-pe. Oске ындың-тындың cybe seңee cyu хамаан cybel? Ламань-таа, lama ewesti-таа lama tize lama-la polgaj. Meңee sen ың setkil syzyyn-pile tuzalazyр eş pol, seni men feldmarsal-таа, nojan-таа кылыр кааж мен-aan. Sen cyu теп podaj тур-sen?—tidir.

—Cok. Men aлызымдан dvorjan (ызыгуурттан) kizi-men; кадын-хаанга tangыраам pergen kizi-

* Grişka Otrepjef teerge, IV tugaар Ivan хаанның oғлу Dmitrij Ivanovic мен теп podun tudup adattyңыр turgan pir tugaар adattyңыксы. Ынасагаş, pir cыдын iştinde (1605—1606 c.) Moskvaга хааннап turgan kizi tur.

men, ыңсаңғаҫ сенее еҫ роор ҫыдаvas-men. Pir еves ҫынар-la менее екки суве подаан kizi polzunza, meni Orenburk-ce салыр corudubudam,— tep ҫуут хагылаагымга Pugacof podangaҫ:

—Pir еves салытар polzumza, pettii кыды менее удур суве кывазыңнь xyleenir-sen-pe?— tidi оң.

—Ыңсаар-men tep сенее кансаар xyleenir kizi роор-men? Poduң pilir polgaj-sen, men podum paaҫ pilinir еves-men; сенее удур corudup каар polza, corup-la сыдар-men, кансаар роор. Sen am poduң targa kizi tur-sen; uluzuңnu meen aajымдан cer-le ertpes-sler tep poduң negеп турар polgaj-sen. Ыңсаңғаҫ, meni алван xyleelgen kysset teerge, ынаvas polzumza, jozuga таарзыр tur-pe, кандық tur? Meen paazым seen ergende tur: Meni салытар polza, cettirdim-ne теер tur, өлырүр каар polzunza, seni purgan-na ҫидер-ыжан. Сенее ҫыпын-na cugaalaаным ol еves-pe?— tep ҫып-na sagзым cugaalaагымга Pugacof консуқ kajгааҫ, ektim-ce kakkaaҫ:

—Ыңсанмажын кансаар, мын tur. Өлырер polza өлырер, өрҫсеер polza, өрҫсеер-le ыжан. Kajnaar-la парыксаар ijik-sen, pygy төрт cyk-ce corup cor, cuny-le кылыксаар ijik-sen, podun туран-na pilzin. Taartta kelgeҫ, meen-pile mendi caa-

gajlaşkaş coruur-sen, am parıp udup al ce, me-
eñ-taa paza uşgum keeri koncuq,—ter мындьq.

Pugacoftu kaap kaaş, kudumcu-ce yne pee-
rimge, tyne appargan, kaan ajas, sook-taa. Ajnyñ
сыгьь, сыдыстарныñ cidiinge kezek şel polgaş
askь сыгьь көстүр турар. Şivee işinde karangь
polgaş oozum tajvьñ turgan. Cyq-le, aragalaar
pazynda ot көстүр, ында ozaldeen sengildekilernin
algь-kьşkьзь тыналыг. Lama pazyñn-ce көрүр
көөрүмге, songa хаалгаларьñ polgaş kazaа eziin
хаар каан, ol pazyñ işinde tajvьñ сагај ышкаş
sagyñдырды.

Pazyñm-ce сапыр keeringe, men cok cerim-
ge Savelic mungaraan olur. Xostalgan tugajьmьñ
тыгнааş, kizimniñ амьраар тер cybezi aaj-cok.
Xristos jozuzu-pile teyleş: „Амьраан тур сен,
kyzyrym! Cer сыгьь keeri pile-le şiveeden хар-
уңгеş, karaabyş көрген-ne cer-ce corruptaаль. Se-
ni cizin teeş, мында picce cybe peletker каан-
men-ijin; onu cip alam, ыңсаңгаş xristostun,
хојnunga uđaan-teq erttenge cedir udup al“ тер
мындьq.

Oon aşşaatnyñ symezin ederip, koncuq cil-
bilenip cemnenip algaş, kьлаң şala kьгьñdan
ugaan sagьş, maga-podum turupkan pat udup
kaap tur-men.

Tos tugaar pölyk

CARЬLGANЬBЬS

Атырак caraş seen-pile
 Аажыој тартыој турзук мен-ре,
 Ам келгеş carьгьны
 Ал-potka халалып-аар.

Xeraskof.

Ertten ertte kengirge ьдындан ottup keep tur-men. Ulus сьылган cerge cede peerimge, тынгу улустарып азыр каан турву-шаан askь сапында Pugacoftuң uluzu сьскаалыр egelej pergen, kazaktарь ystynde, turupkan, soldaattar poolарь tutkular алган, tuktarь saqlанnaan, pir кааş yger-roоңu, ооң аразында pistiң yger-roobustu тапыр кақдым, оларны саага coruur yger-roo tergelerinde салырган, pygy-le curttakсылар темги podun podu tudup адаттыңан kizizin ьнда маанан turup turlar. Komendan разьңының eziinde pir kazak kizi кыргыс ukсаалыој koncuој ekki ak aattь cygeninden tudup алган tur. Komendan кадажь kajda сьдыр евес teeş караам-pile tileoјzinip

køorymge, ijin-ce picce søørtkeş, kығыndan pagaj şыба-pile argaan төzek-pile şыр каан сьдыр. Adak søølynde, ezikten Pugacof yныр keerge, ulus pørgyn uştup aldь. Pugacof ezik askыnda cada kығыnga тургаş, хамьк ulus-pile mendileşti. Paaş-тыңсыларьның пиреези ішінде ces akşalyq хар tut-suptarga, Pugacof oozun adьštaaş-la caşкылаj-la perdi, ulus-taa onu сьыр алыр teeş алғы-кыşкызы-pile keep paskылазыр ылаазьрда, perttingeni-taa par polgulaan. Pugacoftu tergiin-tergiin eşteri polur uluzu pyzeelej-le perdi. Olарның аразында Şvavrin paza tur. Oon kazaktарьвьs көрзы peer-ge, sen-taa сьдыq sojluktu-aar tep іştimde podap-turарьтнь караамдан pilip каань ol poor on, kiziq şынар-la хордаань ilden хirezinde şootkan kizi poor megelengen pajdal-pile хaja көрны per-di. Pugacof ulus аразында турған meni көрпы кааş, paaзын мен-ce sogaş кылаş, кыжыра tur. Cede pe-erimge, „ыңдыq polza, sen po toraan Orenburk-ce kakkaş, gubernator-pile хамьк generaldarga парьр meni тыңса tidir te, pir cedi хонук pol-gaş, cede peer еves-men-pe манар olurар-sler tidir te paza азы-tøly ыşкаş оон podungа ынак-şыр, erge ааьндан ertpejin utkup алзынарза екки poor, ыңсалvas polзунарза паак ølymden cajla-vas еves sler-pe tep symeleer-sen. Ce oruk-suur

mendi caagaj corunar, teergi!“ — teeş, oon soon-
 da xəj ulus-ce kɵryngeş, Şvabrin-ce aýtkaş: „Caa
 aзь-tɵlderim, slernin caa komandiriner polur kizi
 po tur. Po kizi cyy-le tej tur, oon aajyndan ertpes
 eves-sler-pe. Bncaarga po kizi polza, sler polgaş
 po şivee tugajynda menee xaгьылаар kizi“ tep
 cugaalaarga, at-la polgan cybe tur tep podaanьm:
 Şvabrin şiveenin targazь polu pergen, Maria Iva-
 novna oon ergezinde cьдыр каар appaar, kyzy-
 rym eldep-le poor kizi tur, kancaar coor tep po-
 dap tur-men. Bncap turumda, Pugacof cadadan
 tyzyp paдь paarga, aat ekkep perdi. Pugacof-
 taa, adaktaptar tep turgan kazaktarga adaktat-
 pajьn, adaanьң ciigi koncuoǵ aattanьpть.

Ol ɵjde pir kɵorymge, Savelicim ulus ara-
 zьndan ynyp kelgeş, Pugacofka paгьp saazьn
 sunyp cьдыр-la. Po cyzy poor moon tep podap
 cadap kaqдыm.

— Po cunyl? — tep Pugacof koncuu syргеj
 ajttьra tur.

— Nomcudaan, cyy eves, kɵргеj-le-sen,— tep
 Savelic xaгьыладь.

Pugacof saazьnnь ap algaş, ciktii tyrzok kɵ-
 ryp şaoǵ-la polgaş adak soonda:

— Cyge mьндыoǵ perge piziir kizi-sen? Pistin
 xereldioǵ karaавьs moon cuny-taa yndyryp alva-

зы. Мооң ро пизиин улуқ пизик targazь kajdal?— teerge, җериқниң пице тarga тузаалдық кизиниң хөј-ленниң кедип алған пир аныјак оол Pugacofka ман-pile cygyryp cedip keldi. Pugacof ol oolga sa-azyһһ tuduskaҗ, „тыһnaldыр номсу“ тиди. Pagaj aҗҗaam Pugacofka cуny ыncар pizeen eves ро adьram tep канcaар-таа aaj-cok сонuurgар pilik-cep tur-men оң. Uлуқ пизик targazь-таа пизикти saazyһһның сьзьһһның aajь-pile koncuқ тыһnaldыр номсuj-la perdi:

„Pir хөlyngыр, пир ala җокkar торгу ији җьва ton, өртtee алдь акша“.

— Ol cуң cybel?—tep Pugacof хаваан tyjyp ajттырды.

— Oон-таа ьңaj номсудам, — tep Savelic sert-таа cok хагьыладь.

Uлуқ пизик targazь paза номсаань:

Нарьн погаан җекпен җериқ хөјленниң өртtee cedi акша.

Ак җекпен cyвур, өртtee peҗ акша.

Сеннериниң askьн tyryj таарагылар каан он ији голандь ак хөјлен өртtee он акша.

җaj савалық хаарзак өртtee ији акша pezen...“ tep corda.

— Cуу tep megelep турарьн ол? җaj-сuj хе-рекселиниң хаарзаа, askьн кансар каан cyвур-са-

выр менее суу хатаан сувел?—тер Pugacof узе шаар каады.

Savelic хөреен азыдыр алгаş, узурин сугаалай perdi:

— По полза, варинның et-sevin tyrzok сувелер оорлап алгаş пargан, ооң таңзызь суве-ijin, ada,—тер мындыр.

—Суу tyrzok сувелер?—тер Pugacof консуу tyrzok ajttырды.

—Puruu-la poldu: soora сугаалапкан тур-мен. Tyrzok сувелер теерин tyrzok сувелер-таа евес, сеен оолдарың хамык сувени cencerлеп, тоозазын алгаş пargан тур-ijin по. Азырма: төрт таванныр ааттаа полза рудуруу суве евес-ре он. Харын төгerezин номсудувудам—teerge.

—Төгerezин номсубут,—тиди Pugacof, пизик targазь paza номсуй-ла perdi:

„Pireezi şokkar pөs, pireezi кылаң тогу тодарыр хөвен кааган iyi coorgan, төрт акша.

Арнъ tyktygyr pөs-pile тодарлаан tilgi kezi ton, 40 акша.

Paza slernin poduңarga хонacca pazыnga pergen kodan kezi ton, 15 акша“.

— По мындай суу appaарды!—тер Pugacof ottuқ karaktарь кылаңайнъ pergeş ajttырды.

Şыны-ла херек, хөөккыј ашаам tugайнда кон-

cuq kortkan-men-aa. Savelic paza-la uzurun cugaalaar tep par corda, Pugacof uze kirip kaqđb: Meen po carbьmdan ertken cybeler-pile kadь maңaa varinьm-pile ijelee xarьn-taa astьrtьp kaatraan tur-pis tep meen-pile meen ooldarьmnьn tugajьnda kezeede purganga xarьn calbarьp corvas-sen-pe, kьrgan aza... Kojgun kezi ton te! Senee kojgun kezi tonnu ekki-le peer poor-men xarьn! Kedereer polzunza, xarьn tiriq poduңdan kezinni sojdurğaş, ton kьldьrvaan cerimde adь,—teerge:

—Oozun podun-na pilgej-sen, men teerge kizi ergezinde coruur polğaş, varin kiziniң et-sevin xarьblaar uzurluq kizi-men,—tep Savelic xarьladь.

Pugacof ьncaarda koncuq-la ɵrşseeldiq turğanь ol poor oң. Oon cangьs-taa sɵs cugaalavajьn ьnaj kɵryngeş coruј paardь. Şvabrin-pile paaşьncьş ɵɵry soo-pile corruptular. Şerii poor uluzu-taa şiveeden cьskaalğaş unypken, con paza Pugacoftu ydep corruptu. Men şelde caaskaan Savelic-pile artьp kaldьm. Aşşam teerge xolunda tanьzььn tudup alğan, koncuq-la xomudaan pajdaldьq oozun kɵryp tur.

Men Pugacof-pile aravьsta cɵpşeezezip turar cygeer poorubuska oon tuza yndyryp aar tep

podaan kizi cybe irgin, ыncalza-taa kizinnin ol ugaangyr podaly kajyn pyder poor-ijik. Seen ыncap kezeergep turganь cer-le araj taaryspas cyve poor tur-ijin ter aşşaktь semeleksep coruj, şьdavajьn kattьgьrkan tur-men. „хагьн ыncap kattьgьp tur-taan, kattьgьp-la turgaj-sen, kyzyrum; kattap et-septenip, хамьк-la cybe тыртьnar apparганьвьста korgej-pis-aan, kattьгьнсьоq polur evespe, кандьоq eves“ ter Savelicim мьндьоq.

Oon Maria Ivanovna-pile kørzyr teeş lama razьдьn-ce talaş-pile cede peerimge, lamanьд kadajь utkup cedip kelgeş, eldep poor tur-pis ter мьндьоq. Syl teerimge, Maria Ivanovna koncuq халььдар aaraaş, tannь askь mederel cok, temveerep tura xondu,—teeş, kadajь meni kiire peerge, Maria Ivanovnanьд orunin-ce oozuum cede perdim. Maria Ivanovnanьд arньньд øskerilgenin kajgaan-men, meni tanьvas poldu. Paarynga yr-le turgan-men, Gerasim paşkьль-taa, oon ekki setkildiq kadajьn-taa тыднаваан-men, saktьrьmga setkilim cazap turgan ьşkaş polgannar-ijin. Sagьzьmga eldep-le pagajь cybe kirgeş, aaj-cok. Kørnyr, polcur cybezi cok хөөккыj øskys uruq-nuң koncuq tyrzok yjmeenciler arazьnda сьдьp kalganьn polgaş podumnun кансаны-taa alvas kyş cok pajdальmнь podaaş, korgarьm koncuq. Cy-

yden-taa arttyk setkilim amьratpas cybe хайльоҕо
 Шvavrin polgaj-aan, koncuoҕо азаң хөөккүҕү уруо-
 ну актыоҕо серже-ле көрбөс cybe polgaj, ам темги
 podun tudup адаттыңан кизи erge сагырга ар,
 уруоһунуң сьдьр калган шивеезин тараһар алганда
 кансаар-taa тизе туразь кизи ьjnaan ол. Ам кан-
 canзьмза ekki coor, хөөккүҕе кансаар тuzalap,
 tyrzok cybenиң холундан устур аар coor теп po-
 dap keerимге, саңгыс-la арга пар полду: po tor-
 aan Оренбург-се corutkaş, Belogor шивеезин хос-
 таарьн талаştırар тур, paza казь полuru-pile аңаа
 тuzalазьr теер теп шидип алдым. Lama polgaş Ak-
 ulina Pamfilovna-pile менти сагайлаштым. Шуут-
 ла кадажым теҕ перген кизимни Akulina Pamfi-
 lovnaga кансаар-taa ааҕ-сok сагыр каадым. Хө-
 өккүҕү уруоһунуң холун алгаş ошкар, караам сазь-
 pile sugarьр каан-мен. Ламаның кадажь мени
 yдеp „Менти сагай, менти сагай, Petr Andre-
 jevic. Ekki шаоҕа көрзү peeribis cadavas. Pisti
 utpaжьн, сагаадан ekki pizip турар-sler. Хөөккүҕү
 Maria Ivanovnanың ам slerden өске көрнүр pol-
 cur, setkilin cazaar кизизи пар еbes“ тиди.

Шөл-се унур келгеş, piccii kada тура тышкеş,
 askь-се көрүңгеş ьнаар tongaş кьльнгаş, Орен-
 бург оруу-pile кьлаштар corruptum, Savelic-taa
 мөндөн калважьн кадь-la paza corruptu.

Eldep-le cybe podanьp kылаштаp olurumda, xenertten arttымda aat tavanьp taqzaar, хaja kør-nyp көөрымге, шibeeden pir вақkir aat cedip al-gan pir kazak ьraktan men-ce xol pulgar хар olur. Tura тышкеş turарымга, cookşulap kelze-le pistiң urjadnigibis poldu. Cedip kelgeş, aadyndan тышкеş, cetken aadyннң тынн менее tuduskaş:

—Ergim teergi! Pistiң adavyş slerge po aat-ть, paza ektinden tonun uştup perdi (ezerinde хoj kezi ton tergilep kaan cordu). Paza... teeş ortta kiziң тыь araj keldirlej pergeş,—slerge... pezen көppejek perdirgen cybe. . хaralaan corup olura adьp kaavyda perip tur-men-ijin: Pagaј cy-be podavajьn өрşşeer көryңerem,—ter тындық.

Savelic urjadnik-ce хьjртtap көргеş:

—Orukta adьp kaартым ce! Хојunda кыңгырт-kajньp coruur ol cyң cybel? Ыjadьr ағын cogun-aa po cybeniң!—ter хimirenirge, urjadnik piccii-taa too podavajьn:

—Хојunda кыңгырт turup coruur cynyl ter ce? Soora pilgen tur-sen, кырганым! Pezen көp-pejek eves, cygen suqluu ьncap шimeergеп tur ьşказы,—ter corda, olарнң margыldaазьn yze kirip:

—Caa ol-taa, kancaar. Seni corutkan kizinge menden pajьr cedir. Temgi ol adьp kaapkan pe-

zen көppejeenni par сьда тыр аарып подар, ара-
га садьр izer-sen,—tidim. Urjadnik aadyньң ас-
кып еej тыткаш:

—Koncuq cettirdim, ergim teergim, slerni te-
eş kezeede purganga calварьр coruur-men,—ter
ьпса teeş, pir xolun xojun-ce supkaş, tedir sal-
ьрта-la perdi, oon piccii polgaş-la paraань кө-
зылвеjin pargan.

Men-taa tonumnu kedip algaş, Savelicini uş-
карьр algaş coruptum.

— Kөrves-sen-pe, kyzyrym, koncuq azanga
xomudal pizik kiirgenim хej parваан tur: uzun
turttuq argan ваşkir mal-pile хoj kezi tonnu kon-
cuq kulugurlарның pisten oorlap algaş pargan
cybezi polgaş ооң podunga seen poduңnuң per-
ipken cybeңniң өrtteeniң cartтыь pezin cetpes
polza-taa, koncuq oor cybeң Ыjadьр minni per-
geni ol tur. Ca, ol-taa polza, хerek оң, Ызырар
ьттан саңзарлыq таагь-taa polza кансаар теer—
tidi.

On tugaar pölyk

HOORAJNЬ PYZEELIENI

Ховузуктаһнь, тақларнь езеһеп алғаһ,
 Хоорай-се еһир-теқ көһуһ каар,
 Узе һее һурупкан сeringe
 Угер роону сазыһу еккелдиргеһ,
 Караһыһ тын тызери-һиле каһу
 Хоорай-се кииһтер теһ тузаар турду.

Xeraskof.

Orenburka сооқһулаһ кееривиске, һир кезек кара-һазыһ кизилери һааһтарһныһ тыгын кыргыһу кааркан, аһныһарыһ кизи өһуерер кизиниһ кыскаһтар-һыға уреһдеттиһип алған, хоорай һериһлеринге ка-һарттыһ алған, һивее кыған сир саһында һир саһдыһыһ онгар тамы һстин тола перген хокту терге-һеп ундыргыһleen, һир саһдыһыһ хууерек-һиле сир кaskan турлар; һивее хериминде таһ һыһаһсылары ту-һуһу тазыһ, хоорай ханазыһ сеһтеен турлар. Хаал-ға аһкыһа седи һеееривиске таныһылар һисти тур-гускаһ, һаһпорттуһар каһы теһ. Белогор һивееһин-ден келген кизи-һен тееринге, серзандыһ ону тыһ-

naj tьrtьp kaaş-la, meni şuut-la general razьn-
ьnga cedire perdi

Cede peerimge, general satta kystьn tьnъzь-
pile canagaştalьp алган јавулорк сьptарьн көргы-
лер, sat azaakcъzь pir кьрган ашактьн тuzalam-
cъzь-pile мун јавулорк сьptарьн savaп-pile kam-
nъь koncuq cъьoлар oraар oraagan turup tur.
Arnьн көөymge, tajвьн, kadьк, sagъzьnda pa-
gaj cybe cok şincilioq turup tur-la. General-taa
meni cedip kelgen teeş, өөpьp koncuq, paza me-
eп podumnun xerecci poop erttirgen kancaar-taa
aaj-cok koncuq cybemni ajttьra-la perdi. Men-
taa тоozazьн cugaalap-la perdim. Aşşak meen cu-
gaamнь kicceengejlii-pile tьпнар, ъja arazьnda
kurgaoq puduktarnь kespi-şaan turar poldu. Muң-
garancьoq cugaamнь төөгyp тоozuptарьmга: „Хө-
өккьј Mironoftu! Too cok polgan tur: ekki ofi-
ser cybe-ijin. Mironoftun kapajь paza toп ekki
kadaj cybe-ijin, mөөгy tuzaарь-taa tas-la kizi pol-
gaj-aan! A kapitan uruu Maşa, kancaar pargan?
teerge, şiveede lama kadajьньн xolunda cъдьp
kalgan-ijin, — tep xарьladьm. Ыncaарьmга, „oj,
oj, oj! ol pagaj tur-oo, koncuq pagaj tur. Teer-
veccilerni sagьlga curumnuoq ulus tep idegeer
arga kancaar-taa cok poldur-ijin. Kancaar irgi ale xө-
өккьј uruqnu?“ tidi. Men turgaş, Belogor şive-

ezi ырак евес суве төлеезінде мындаагьлардан тарьы ынаар шеріқ соруткаш, ук шивеениң кассьо-дан сурттаксыларып хостадьр аар роор теп пода-ар-мен-аа тееримге, general арај idegelzinmes pajdal-pile paazьп сајгааш: „Көргеј-пис-аан. ОI tugajьп сугаалазь peer-пис, Меең разьнынга мор-лап keep көөр-сен, ајак шајдан izer-пис: ро хун анаа шеріқ сөвyleliniң хураль полур. Puga-cof теп ојлук cok суве полгаш ооң шерiiniң ту-гајьнда сен пiske шып медее перip шыдаар евес-сен-ре. Ам podunda парьр тыстаньр alam“ тидi.

Менее тuskajлаp перген разьнып-се cede пер-дим, Savelic-таа ьнда шаојда-ла eeler emgelengen турup тур, полсаан, хуралдың шагь kazan-na cedip кеер ирги теп шыданмас-ла манар olur-мен. Ме-ең moon songaar кандьој јанзь coruurumnuң pir шиidin тывар узурлуқ турган ол сөвylelге мен парвајьп пар узур cok пoldur-ijin, оозун ном-суккулардан podap көрзе илдең poldur. Polcaan шагьнда general суога cede peerимге, ьнда хо-орайнып pir tyzymedi kelgen тур, сактыьнга ол tyzymet каајль ergeleer cerniң targазь-таа ышкаш, podu semis соон, кьзыл саактыој, glazet теер хөјле-ниқ ашшак coraan. ОI kizi меең уруојларьм xinип kesken суве теер Ivan Қuzmiciniң сальм хиузуп јттыра-ла перди, мен ынаш суве сугаалаарьнга-ла

кыг-кыгъндан суве айттыргылааҫ, паза сургаал полур сувелер сугаалааҫ, кизиниң сугаазьн ускеҫ-ле турар кизи сораан. Ук сугаазьнън ажаньн подар көөрге, ҫериџнин уран ertteminge cogum та кандьџ кизи суве иjik, ана суу-таа полза алыьндан угаангыр угааньџ кизи тур теп пидинер турган. Ынсап тур-увуста, өске calaan улустарь паза cetskilep kelgen. Хамьк ulus олургулартарга, тоозазьнга пир-пир аjak ҫaj еккеп периптерге, general ук сугаалазыр херектин узurun todargaj telgerengeji-pile суга-алап перgeni полза:

— Ынсаарга, теергилер, уjмеencilерге удур кан-саар хөделир-пис: удур халдаар-пис-ре, азь камгала-ланьр-пис-ре? По аргаларньн кажьзь-таа азьктьџ сувези паза пар, азык cok сувези паза пар. Удур халдаар теп суве полза, тажьннь тырген-не cok кьльрда екки ьнаньстьџ. Камгаланьр теп суве полза, екки полгаамсьџ полгаҫ ажьл ондагаj cok арга... Ынсагаҫ, coguur curumun парьм-далар, кудукку тузаалдыџлардан egeleeҫ sanal-onal сьр egeleer тур-пис,—teeҫ, мен-се көрын-геҫ; Ergim teergi прарорҫик! Slerniң sanальнар cyl, пiske сугаалап перип көрынерем,—tidi.

Men-таа тургаҫ, пaaҫtaj топсuzu-pile Pugacof полгаҫ оон пөлуынун пайдальн сугаалааҫ, адат-

тъпкъсь сөр сепсек полза аңаа удурланьр ыда-
vas ideget cordu-aa tep cugaaladyt.

Меең саналым тыzymetterniң sagъзынга kaj-
ып кирер poor-ijik. Аньjak kizi polgaş cuny-taa
pilwejin setkili tyrgedep, хej turaargap tur-ынан
po tep podaannarъ ilden polgan. Ulus-taa pur-
uuzunup yrygejincip-le yndyler, pir kizi тынналыр
тынналvas ыт-pile: am-taa emioiden ynmeen cybe
cuny pilirien po teenin ыap тыннаан-men. Ge-
neral men-ce көрыңеş, хyлымзыryj aarak:

—Ergim praporşik! Şeriој сөvyleliniң хuralың-
ga paaştaj sanal yndyrgen ulus tajзынга удур
халдаар теer-men tep sanal yndyleri cer-le tyrym
сирити ындьој poor cybe-aa. Ulustuң sanалып
сыгып am-taa yrgylcyleer tur-pis. Ergim kolega
сөvylekcizi! Am sler sanалыңар cugaalap көрып-
erem teerge, glazet хөjlenniој ашşak rom tep ar-
aganъ eleen тыңзыдыр холуп каан уş tugaar аjak
şajып маң-pile төgere izipkeş:

—Men podaarymга, ergim teergim, удур хал-
dap-taa, камгаланьр-taa polvas uzurluoј теer-men-
aa,—teerge, general kajgaj pergeş:

—Ergim kolegi сөvylekcizi, кансар ындьој
poor cybel? Taktik jozuzunda өске arga par ev-
es: cok-polza камгаланьр, cok-polza удур халда-
ар şimceeşkin турар cybe... tep par corda:

—Ergim teergim, ындьоҕ евес, xeelileer şimceeşkin-pile xödelip көрүңер,—teerge:

—E-e, xe, xe! Slerniң sanalьnar-taa koncuoҕ таарзыр sanal tur еves-pe. Xeelileer şimceeşkin taktik jozuzunda paza par-la, ыңсаş slerniң sym-enerni азыоҕлар көөр-pis. Ojluk cok cyveni tudup ekker peer polza ооң şаңыга... ceden суоҕ иjik-pe, cok polza cys-taa акşadan peer тивезик-pe, onu temgi ol cазьт акşadan yндыгьур pergej-aan tep corda:

—Ыңсаарга, ol оорлар pottарыңың атamaanьн xолun-pudun xyleeş, tudup ekker perves polza, men kolegi cөvylekcizi еves, кьргьs iirt polur-men-aa,—tep каажь ergeleer cerniң targазь тьндьоҕ.

—Pis ol tugajьн podap paza cugaalazь peer-pis-ьjnan. Ыңсантьза-cok, cyy-taa polza şeriоҕ curumunуң talazь-pile хемceoҕler алbas polza хор-zok. Tyzymetter, jozuluоҕ tyrym curumu-pile sanalьnar perip көрүңерем,—tidi general.

Sanaldar тоozазь meeniңge таарьşpas poldu. Tyzymetter тоozазь-la şeriоҕlerge idegeer arga cok, tiilelgeliоҕ polur pis теer cybe şьн еves, оваарыңmaan cerinde хорzok суоҕ teen ьşkaş ындьоҕ-андьоҕ-la cybe cugaalaannar. Азык ховаа рагьр, col-sальт pilzin teeş, tulcurunуң ornunga yger-

poolarga oorgalanьp algaş pьzьq taş şıvee iştinge cьtsa, oozu-la teere poor tep toozazьnьң sanalь mьndьq. Adak soonda, general xamьk sanaldarnь tьnnap-tьnnap algaş, takpьzьnьң xylyn taңzazьndan uşta kaktapkaş, cugaalaan cybezi polza:

—Ergim tyzymetter! Slerge men cugaalap kar uzurluq tur-men, cyl tize, men podumnuң talamdan ergim praporşiktьң sanalьnga koncuq cөpşeerеп tur-men-aa. Cyge teer polza, po sanal polza cөp taktiktьң pygy-le tyrym curumun parьmdalaan sanal tur, ьncarga ьndьq taktik polza kamgalanьp şimceeşkinden udur xaldaar şimceeşkinge artьk tuzalaar poor cybe-aa tep ьnca teeş, kiziң picce kada toktaaj pergeş, taңzazьnda takpь xeptej perdi. Ol poor көrem ьncap azar-men tep амьrap tyzymetter-ce corgaарьm koncuq көөрымге, olar-taa ol cer-le kajьp poor, ьncarga-la eldep polgan tur tişken şьrajьq ara-arazьnda sьmьraşkan olurlar. Oon general taşkaar pir uluq tьnarь-pile kattaj pir kezек takpь ьzьp emge-coktu şөjyp undyrypkeş:

—Bndьq polza-taa, ergim tyzymetter, uluq rujanьnьq ezen kadьn xaanьmьnьң meeң podumga taqьp sagьrtkan mozularnь ozal-ondaktьq pajdalga tavarьştьrvazьp parьmdalaaş, ьndьq ul-

uq xarъssalganъ podumga xyleep ap ʒdavas tur-men. Ыncangaʒ, ulustuq xoj nuruuzu polza, tajъnnъ pyzeelep keerin xooraj iʒtinge manap turgaʒ, myn tajъn xaldap keer polza yger-poo kyzy-pile polgaʒ poldunar polza udur ynur-taa xaldaaʒ ojtur ʒavar polza, xamъkтың ta-arъmсыль-taa ol-la, eldep ondak aъьl poldurvas-taa ekkizi ol tur tiʒken polgaj, men paza oоң-pile pir poop tur-men,—tidi.

Tyzymetter men-ce paza kergylej turlar oң, meni kъзыгъыгъ pajdaldыq. Oon xural taraj pergen. Podu cybeni pilip olurgan xyndylyq tajъncy kizi xirezinde, pir-le cybe pilbes, turzulga cok ulustuq aajъn ederip olurar pat-la kizi turam tep generalды-taa keergeer-men.

Uk aldarдыq cөylel xural polgan soonda ka-aʒ xongaʒ тыңnaарыьska, Pugacof cugaalaan asкъ-pile ʒьнар-la Orenburkta cooksulap olurar poldu. Xooraj xeriminiң kыгъndan xarap kөorymge, yjmeencilerniң ʒeriiniң paraanъ kөstyp tur. Podap kөorymge, men kөoryp turarыmda turganындan olarның ʒerii on-taa xoj xuu kөbydej pergen ы-kaʒ poldu. Olarның yger-poolary-taa ilden kөstyp turar, ol teerge Pugacof picce-picce ʒibeeler-ni ezelep aьrda algыlaan yger-poolary ol cybe tur. Cөyleldiң ʒiitpiri sagъзыmga kirip kelgeʒ,

Orenburk xeriminin iŝtinge kazaaladyr algaŝ kizi-taa tьkka yr olurar appaar cyve eves-pe po tep podaaŝ udur pilip, aŋaa xomudaas picce-le polza ьqlaptar caskan-men.

Orenburktu pyzeelep turganь tөөgee xama-arzьr cyve polgan tөөleede, onu өq iŝtiniң pizik taңzьzьnga kiirip tөөgyp pizeeŝ-taa kancaar-men. Topcuzu-pile cugaalap kaajьn, tus xoorajьnь py-zeelep turar өjde, tus cerniң erge tutkannarьnь kicceengej ovaarьmьcь coguniң xaraazь-pile xoorajьnь curttakcьlarь aŝtar-suskar, eldep cyuldyn kaccьqdalьn көгyp, at poop turgan. Ыncaar-da Orenburka ulustuң pajdalь ŝьnar-la koncuq xireliq turgan. Con toozazь-la mungaraj pergen, cyu-le polur cyve irgi tiŝken, cyve өrtteeniң aart-taan tep cyvezin aaj-cok kajgaan, cyve өrttee ŝьnar-la aaj-cok ulgatkan turgan polgajaan. Curt-takcьlar teerge, yger-poo oktarь kazaa-xoraazь-nь iŝtinge keep tyzyp turar suq corukka өөр-engilep kalgan, Pugacof pezin yzyrgedip tavarьp kirgilep suq keerge, con onu ьndьq koncuq sonuurgavas toovas appargan. Meen calgaraar tep cyvem aaj-la cok. Ŗaq-taa pargan. Belogor ŝive-zinden cagaa-taa kelbes. Хамьк oruk yzylgen. Maria Ivanovna-pile көрзыкsep, aŋaa sagьŝ covaar teeŝ, kancap-la parzь irgi xөөkkyjym teeŝ ŝь-

daar arga cok кыныр kelgen-men. Саңыс-ла cal-
 гаа сазар сувем аат муницип алгаş ыңай peer kak-
 кылаар ро-ла. Ругасофтун өрşсеели-pile pir ekki aat-
 тың полган кизи-мен, оомга евееш picce cemim-
 ni perzip, оомни муницип алгаş, хуннуң-не хо-
 орај таşтын-се унур, Ругасофтун ааттың улустары-
 pile аткылазыр каар турар ындый-мен оң. Ынсаар
 аткылазыр перgende-le tyrzok teervecciler pottary
 тодуң, ezirik, аады ekki полгаş, азыртар ындый
 сувелер. Хоррајның арган ааттың şerii олarga куş
 cetpes турган. Самдыкта аş cadaң şeriibis хову-
 ce paza yngyleer-le, ыңcalza-таа ховуда рьдарај
 перген ааттың улустарны улуң харда cadaң ulus
 кансаар роор. Угер-рооларны şivee кығыга тур-
 гузур алгаş, адарга хей-ле, суу-таа полвас, хову-
 ce yndyre peer teerge, сөөрттыр ааттар арган пол-
 гаş харга кadalыр, ыңай сорур первес хорзок.
 Pistin caalazyр тер сувевис ындый јанзылың тур-
 ган. Оренбург тызыметтегиниң оваарныр, кичсе-
 enir тер сувези ол роор суве ыşказы!

Pir kattap pir eleen kezek pölyk ulustu tara-
 ды-турады ојладыр сьвьргылар турарьвьста, өөр-
 ynden сьдыр калган pir kazakты таварттыр kelgeş,
 тыурык selemem-pile cara şaар радьгыртыјын тер
 сорумда, кизим хенерттеи пөргын узулгаş:

—Mendi-le, Andrej Petrovic! Mendi caagaj corrup tur-sler-pe?—ter algьrdь.

Køørymge, pistiñ urjadnigivis po poldu. Amьraar ter cyvem xөл-taa cok.

—Mendi-le Maksimьc. Belogor şiveezinden yrde yngen-pe?—tidim.

—Ynge-le yr polvadьm Andrej Petrovic; tyun saa oon eep kelgen-men. Mende slerge ceder cagaazьk par-ijin, teerge, pygy-le podum kьva xona pergeş:

—Kajdal oon?—ter algьrdьm.

Maksimьc xojun-ce xolun sukkaş:

—Mende-le mьnda. Palaşka cedirip perip kør teerge, Slerge cer-le pir argazьn kьльp cedirip peer polgan kizi-men-aa,—ter ьnca teeş, menea şьp kaan saazьn tutsupkaş, ol-la toraan xap coruj pargan. Uk cagaamнь caskaş, ana sirigejnip turup nomcudum:

Xep-xenertten adam-ijemden carьp øskys kalgan kizi tur-men, onu kizi cyu teer poor: purgan-na ьncaar polgaap turar cyve-ьjnaan. Am cer kььnda tørel-tørgylym-taa cok, kørnyr-polcur cyvem-taa cok.

Sler polza menea kezeede ekki cyve kyzep coraan polgaj-sler, paza kandьq-taa kizee tuza kørgyzeringe pelen kizi polgaj-sler, ьncaş slerniñ oonarnь podaaş slerden tuzalamьc ereer tur-men. Po cagaa kancap-taa pir arga-pile slerge ceder polzun teeş purganga calbarьr-men! Maksimьc monu slerge cedirip peer polgan kizi. Slerniñ ulus-pile

atklazьp sorup turganьnarnь ьraktan kaaş-taa көрген-
men tep Maksimьс ьncap olurgan tep Palaşka paза ты-
naan, sler podunarnь ser-le kamnavas tur-sler, paза sler-
ni teeş covap ьqlap purganga calvarьp turar ulus par tep
cyveni podavas tur-sler. Men aaraaş koncuq yr poldum
sөlynde segerej peerimge, accam хөккүjnynь ornunda
pistinь mьnda targalap turar Aleksej Ivanovic, Pugacofka
sөqler-men tep Gerasim paşкьнь korgudup turgaş, meni
xolunga kiirtip aldь. Men am pistinь paзыньвьста тaннь-
ьdadьp алган olurar kizi tur-men. Aleksej Ivanovic meni
kadajьm pol teeş alvadap turar kizi tur. Seenь тыньп ал-
ган kizi-men, cыл тize, Akulina Pamfilovna seni seenim
cybe tep teerveccilerge megeleerge, men onu cазьpkan-
men tep turar tur. Men polza, Aleksej Ivanovic ьşkaş ki-
zininь kadajь polurununь ornunga өlzьmze oozu pelen. Al-
eksej Ivanovic meni koncuq kadьq aazь-cannaar, pir ев-
es podangaş cөpşeeveves polzunza seni men paaraында
tyrzok teerveccige appaьp peer-men, oon Lizaveta Harlo-
va* ьşkaş poldur-sen-ijin tep kьzanьp tur. Picce podanьp
kөrejин-am tep tileerimge, am pir yş xonukta manaar po-
op tur-men-ijin, pir еves ооң soonda меңее kadaj pol-
vas polzunza, piccii-taa kam хaйьra cok poor еves-pe tep
kaan. Ergim Petr Andrejic! Slerden өске oorgalanьp cy-
vem par еves; pagaj меңее polcup көryнерem. Peer тыr-
gen şeriqden corudarьп general polgaş ьnda хaмьк ko-
mandirlardan tilep көryнер, pir еves şьdaar polzunarza
podunar-taa keep көryнер. Slerninь aajьnarda pagaj өskys

Maria Ivanovna şьn-men.

Ol cagaanь nomcaaş, picce-le polza pilinmej-
in par caskan tur-men. Aadьmнь eezemde temi-

* Harlova teerge, Tatışef şiveezininь komendanьnynь uruu polgaş Nizne-Ozer şiveezininь
komendanьnynь kadajь. Pugacof ol хereezenninь aşşaa-pile adazьп өlyrgeş, podun хereqle-
eri-pile ар алgaş, picce poor coruj өlyryp каan.

rim-pile kam cok ter-ter, хooraj-ce ьдыр-la каа-
дым. Орукка пар сьда, хөөккүј уруоңу адыр аь-
гының аргазың родар, ьндық-la таарзыр арга тыр са-
дар каадым. Хoorajга халдыр кiрiп келгеş, шуут-la
generaldыңга cede пергеş, разың-ce тыву-tal-
аş-pile kire perdim.

General tazygazының iштинде тазы танзанында
takрылаан, songaar purungaар кылаштаан тур-la.
Meni көрүп кааş, turup алды.

Meen арың шыражымны көрүп кааş, kajgaj per-
gen kizi poor оң; meen talазыр келгенимниң сь-
dagaаның sagыş covар ajтыра тур.

—Ergim teergim, slerni төreen adam-teoј po-
dap tuzalamь tilep keldim; tileemni хорзok ti-
vejin jozugaар poldurup өрşşеер көрүңер; po xe-
rek polza, meen pygy nazынымның aas-keziinge
хатаарышкан херек cyве,—teerimге:

—Cynyl, oqlum? Seңee men cyny кыыр per-
ip шыдаар-men? Cugaalam,—тер ашак kajgaj per-
gen мындық.

—Ergim teergim, pir rota şeriқ paza pezen
kazaktan ар алгаş, Belogor шыeezin арылааş kel
ter meңee tuzaaldan perip көрүңерem,—tidim.

General-taa men-ce keze-le көрүпкен turup
tur, meni ugaаның ышкыныркан poor тер родаан

poor oñ (ooñ oozu paꝛk ŧ̣n c̣g̣ḅ turgan cybe).
Adak sөөlynde:

—Kajь, kancap ce? Belogor ŧ̣veezin aꝛoqlap ce?—tidir.

—Ol tugajь cediŧ̣kinnioq poorun slerge taꝛ-
g̣braoqlaar-men. Meni salьp corudupsunarza-la ol-
ijin,—tep izioq-le cugaalap tur-men. Ёnca teerim-
ge general paazьn cajgaaŧ̣:

—Kajьn poor, aꝛьjak kizi. Mьndьoq ьrak cer-
ge tajьnnar slerni kol stratektioq ceriңer-pile cor-
zur oruunarnь yze kirip algaŧ̣, slerni ьlap-la ti-
ilep kaarda pelen polur eves-pe. Argьzar oruk ys-
tyr polza... tep par corda, po-taa aŧ̣sak ŧ̣erioq ta-
lazь-pile eldep-le cybezin tөөgeeŧ̣-le turup peeri
ol tur tep korga xona pergeŧ̣, cugaazьn yze ki-
rerin talazь perdim.

—Mironof kapitannьң uruu tuzalamcь tilep,
men-ce cagaa pizidi. ŧ̣vabrin ol uruqnu menea
kadaj pol teeŧ̣ albadap turar tur,—teerimge.

—Kajь, ŧ̣ьnar-pe? O-o, tyrzok-la sojluk tu-
ram ol ŧ̣vabrin, pir eves kulugur meeң xolum-
ga kirer polza, ooңnu-men 24 ŧ̣ak iŧ̣tinde ŧ̣iittir-
geŧ̣, ŧ̣ivee iŧ̣tinge attьꝛp өlyrttyr kaqbaan ce-
rimde adьr! Ёndьoq polza-taa, am xirezinde ŧ̣ь-
danьp turbaaza xorzok-ij.. tep par corda:

—Şьdanьp turbaaza tep-se ьnar! Ol arazynda ol cyben Maria Ivanovnanь kadaj kьlp arkaj-la!—tep şьdazьr arga cok algьra-la perdim.

O-o! ol-taa cygeer cybe tur on. Am xirezinde Şvavrinnь kadajь poop alza ol uruonun podunga ekki on; cyge teerge ol cyben uruonu kadaj kьlp alganda kamgalaar poldur-ijin. Sɵlynde ol cybeni adьp kaaptarьvьska, ol uruoga aşşak poor kizi kajь paar, tьptь peer on. Ergeliq tulgujak xereezenner aşşak cok corbas poor cybe poldur-ijin po. Ol teerge, tulgujak xereezenni aşşak tьp alьrь kьs xereezenden tyrgen poor cybe teerim ol tur-ijin,—tidi.

—Ol uruonu Şvavringa alzьrnьn ornunga ɵlyryp-taa kaajьn tize ɵlyrttyr-men!—tep kancar-taa aaj-cok xoradar ьnca teerimge:

—Pa, pa, pa, pa! Am-taa pile perdim: sen Maria Ivanovnaga ьnakşьj pergen kizi eves-sɵnpe. Ёndьo polza uzur tur! Ёncamьza cok, xɵɵkьj oqlum, seңee pir rota şeriq, pezen kazak perip cer-le şьdavas tur-men. Seңee şeriq pergeş, corudup kaar tep cybe kancar-taa taarşpas cybe tur-ijin. Onu men podumnun xarььsalgamga ar şьdavas-men,—tep aşşak mьndьo.

Kancaar-coor coor tep idegeer cybem cok polgan, paazьm tongaja pergen tur men. Ёncar

turumda xenertten sagъзыmга pir cybe kire хонуп
keer eves-pe: cogum cyu cybe-ijik, oozun
nomcukcu taraazyньң pölyynden көөр tur-ijin tep
şaandakkъньң тоозuccularь ышкаş ынса teerden
өске.

On pir tugaar pölyk

УЈМЕЕНЦИ СУУРУ

Ol par terymelinden toşkun-taa polza,
 Ol tušta todıq cыtkan polgaş
 „Меең сьдыным-се cyge kelgen irgi?“ tep
 Мырпај сассь-pile ajтырьық салған.

A. Sumarokof.

General suqdan yngeş, razьныmга cedip keldim. Savelic meni көрыр кааş, paza ergi can-pile surgaj-la pergen.

—Ezirik teervecciler-pile syrзyp хар тургаş соор-sen, оқlum! бзыгуурттан kizi ыңсар соорup полur cyве-pe моң? Консуқ шақ ыşказыл моң: хеј cer-ge пардың халак. Туурык ијик-pe азы şvet-pile ыңсар саалазыр турган ползуңза узур тур-la, ро cyвелерни каньық саалазыр улuzum теер poor pol-lарнь,—теп пар corda: ақсам cer-le şuptu ceze парыл теп сугаазьн yзyp кақдым.

—Askыңга ceder-ijin, консуқ куурумцулар-ның кансаар-taa cindees cyве тьвар poor-ijik-pe, мен сазьра кааркан полгај-men-aan—теп kizim

amьraan pajdal-pile cugaalaaş, karmaandan iştin-
de toldur mөngynnyq uzun xap uştuр keldi.

—Ce, Savelic, am oonnuң carttyk keziin
menee pergeş, өskezin poduң ap al. Men Belo-
gor şiveezi paraјьn tep,—teerimge:

—Oqlum, Petr Andreјic! Purgandan kortpas-
sen-pe, teerveccilerden ertter cer cok mьndьoј
koncuq өjde kancap cybee paar-sen? Pir eves
poduң poduңnu хажьralavas kizi polzunza, ooda
ada-ijenni хажьralap көrem. Bnaar pargaş coor-
sen? Picce mana: şeriqler kelgeş, tyrzok cybe-
lerni toozazьn tutkulap alzьnna, ьncaarda am
kajnaar-la turalaan ijik-sen, turalaan ceriң-ce co-
rup turgaj-sen-aan,—tep хөөkkyj aşşaam yny sir-
geјnip cugaaladь.

Bndьoј polza-taa, ьjaap-la coruur teen kizi-
men-aa.

—Cugaalazьr хөly ertken tur-ijin. Men coru-
ur uzurluq kizi-men, corvas-taa argam cok. Sa-
gьş covaaş kancaar-sen, Savelic: purgan өrşşeel-
diq cybe polganda, kajьn azьrar, көzy peer-pis-
ьјnan! Kөrem, ьjadьp-ajadьp, хaramnanьp-xu-
ramnanь perdin. Poduңga cyu-le xerek poldur,
ceze-taa uluq өrttektiқ polza azьvas, sadьp al.
Ol akşanь seңee men paazь-pile peerim ol. Pir

eves uş xongaş eep kelbes polzumza... tep corumda Savelic uze kirip kaar eves-pe:

—Ро сүү теп турарың ол, кызырым? Кайы, мен seni caaskaандыгыңны corudar tep-pe? Ынса теп тызынде-таа tileве. Pir eves ылар-la corur teen polzuza, мен seni cadaq-таа ederip coraaş, seni cer-le kaqvas-men. Кайы, seni corudupkaş, таş xerim iştinге meni olurup kaqзын tep-pe? Ындық cyве кайын турар, uгааным ыşкы-пыркан kizi eves-men. Kancaar-таа cyве polза, poduң тураң-na кызырым, ана мен senden cer-le сьдыр kalvas-men,—теп мындық.

Savelic-pile margыşkaş-таа канcaarlan tep po-даaş, кады corup tur-pis-ijin, peletkenip al-ce ti-dim. Oon cartтык şak polgaş, koncuq aadyмын munuptum, pir xooraj curttаксыз kizi pir argan, askak pagaj малын cemgerer cyве тыррайын Sa-velicige xalaska pergen cyве, Savelic oozun munup aldы. Xooraj xaalgazыңга cedip keeribiske, танылдыр pisti erttiripti; Orenburktan ynypte-le perdibis.

Imirttinnep egelep kelgen. Men Pugacoftun turlaa Berdskij tep suurnu tavarыбайын ertter uzurluq kizi-men. Toort oruktu хар хөөркен, ыналза-таа, pygy-le ховуда хыннуң-ne corup turgan aat izi ilden. Eleen-ne celzip olur-men.

Savelicinin pagaj aadъ meңee cetpes, soonda eleen ыrakta сьдър kalgan kalгьдър olur. „Oj, oqlum, araj oozum, ɵrşşeer көrem, araj oozum! Xaralaan po cөldyr cybeң seen uzun tavannyq şulbuzunga cetpes cybe tur-ijin moң. Cor tala-зыr-sen? Najыr-ce par сьtkan polza cyu teer, ɵlyr cerin-ce par сьtkan ulus talaşkaş coor... Petr Andrejic... oqlum Petr Andrejic!... ыncар ɵlyrvejин көrem!.. Oo ɵrşşeezin am, varin oqlu ыncар ɵlyry ol tur!“ tep kizini algьгьp-la coruur тьп-дьq.

Udatrajыn Berdskijniң odu kьzaңajыnь perdi. Tus suurnu kamgalaan cer-le ындьq cooga par cybe irgin, aңaa cede perdivis. Savelic-taa ximirenmi-şaan сьдър kalvajыn soomda corup-la olurgan cybe. Po suurnu pildirtpejin ertte peer cybe eves-pe oң tep corup olurumda xenertten imirttinde paarymda uzun сьdalar tutkulaan peş xire taraaccьnnar tura pergen turlar-la, Pugacof turlaanyң murnakъ taңnyldary ol cybe irgin. Pisti kьmnar sler tep kьjгьrdьlar oң. Cazьt adьn pilir eves, ыт cok ertte peer tur tep corumda, toozazь meni xyreelej-le perdiler, pirezzi тьгьң-aj aadyннь cygeninden tudup aldь. Selememni uşta тыrtтыр kelgeş, taraaccьнның paazyн-ce tut-supta-la perdim; ыncarymга pөгyunge teoęeş

paazy azyrwaýyn paardy ыncalza-taa kizin tendirij pergeş, cygenimden xolun salьptь. Өskeleri korga pergeş, ыnaj poop cьdar arazynda, aadyмнь eezemde temirim-pile şaancyrkaş, kakkaş cettirwejin paadyм.

Tyn tyzyp karangьlap kelgende am kajьyn azyrar-men tep podap coraaş pir xaja kørnyjyn teerimge, Savelicim alaga. Pagaj askak aattyq xөөkkyj aşşaktь teerwecciler tudup algany ol tur, am kancaar coor tep picce manaqьzьnarьmга-taa kizim suraq, moon tutturgany ьlap tur teeş, aadyмнь eej sokkaş, aşşamнь parьp adььp aььm-pile tedir corup kaqдым.

Coogaga cookşulaj peerimge, ulustun ььt-şimeen, algь-kьşkьzь polgaş Saveliciniң ььдь тын-nalyr. Tyrgen-tyrgen xap-la kaqдым, oon udat-raanda-la amdьь caa meni toktaadyr turgan taң-ньы taraaccьnnarьmньң arazynda cedip, kelgen tur-men. Savelic olarньң arazynda tur. Aşşaktь pagaj aadyndan andara тыrtтыр алган, xylyyr tişken turlar. Men cedip keerimge амьraj perdiler. Algь-kьşkьzь-pile xalyьp kelgeş-le, meni aadyndan tyzyr тыrtтыр padьra keldiler. Uluq kizizi-le ol cybe poor on, pirezzi turgaş, slerni xanga am cedire peer-pis, slerni cogum toraan, aзыр kaaptar-pe, aзы таң adaryн manaar-pe,

oozun pistiñ adavъs polgaar,—tep piske cuga-alaj tur. Men udurlanmadъm; Savelic paza me-eñ aajъm-ce poldu oon tañnyldar-taa pisti jo-zulal-pile algaş coruptular.

Сооганъ keşkeş, suur-ce kire perdivis. Pazyñnar toozazynda-la ot kыpkan, kajda-taa ulustuñ ыт-şemeeni koncuoı poldu. Kudumcuga em-ge-cok uluska uzuraşъm, ыncalza-taa karangъ polgaş, pisti kыm-taa eskerbedi, meni Orenburk ofiseri tep-taa pilbedi. Pisti kudumcu peldirinde pir pazyñga şuut-la cedire perdi. Kazaa eziinde aragalъoı kaaş toskaar, paza pir iji yger-poo turar coraan. Taraaccыnnarnыñ pireezi: „Ordu po poldur-ijin po: slerniñ tugajъnarnъ parъp sөqlereli“ teeş, pazyñ-ce kire perdi oñ. Savelicci-ce kornyrymge, kizim-taa xristostap tejleen, iştinde calvarъp nom nomcaan tur. Eleen yr manap kerimge-le, adak sөölynde temgi taraaccыnym unyp kelgeş. „kir-ce: pistiñ adavъs ofiserni kiiptiner“ tidir tep mьndьoı.

Taraaccыnnarnыñ ordu teer ol pazyñыn-ce kire perdim. Pazyñ iştinde caoı-pile kылган iji laa kыpsъp kaan, xanalarъn aldьnnьoı saazyñ-pile şыр xьrvalap kaan coraan. Ыncalza-taa ыncaş, sandajlar, stol, xendirde aзыp kaan xol cunar cy-ve, kadaoıda aзыp kaan arзыл, aзыoıda temir tut-

kuuş, izioq malgaş askında eleen cajiyoq cerde malgaş savalar salgılap kaanb, ol-la pygyny kə-
 oerge, anaa razın-pile təmej-le cordu. Pugacof
 curuk adaanda, tyktyoq pedik pərt kedip alğan,
 pьkтын tajanьpkan janzьrgaa koncuoq olur. Ca-
 nьnda pir kaaş tergiin əəry caşpaalaan polğan
 şincilioq turlar. Orenburktan ofiser kelgen tər-
 tьdnaaş, yjmeenciler koncuoq-la sonuurgar, meen-
 pile uzurazьrda koncuoq jozulap uzurazьr tər pe-
 letkenip turgannarь ilden poldu. Meni Pugacof
 kəryp kaal-la toraan tanьr kaaş, megelenip jan-
 zьrgar olurganь xenertten cide xona perdi. „A,
 mьndaagyлар tur-aa!“ tər şalyrkьnь koncuoq ьn-
 ca teeş: „Ce, kandьoq turup tur-sen? Cyu tugaj-
 ьoq corup cor-sen moq?“ tər ajttьrarga, xuumda
 xereem-pile cybee par cьtkan kizi-men, seen ulu-
 zuq meni mьncap toktaadьp aldь-la po,—tidim.
 „Cogum cunyoq tugajьnda corup coraanь ol?“
 tər meni ajttьrarga, xarьylaar cybe tьppajьn pa-
 ardьm. Pugacof meni əske ulus olurda cybe cu-
 gaalaksavajьn olurar tur po tər podaanь ol po-
 or on: əəryn-ce kəргеş yngylej periner tidir-le.
 Ёncaarga, toozazь yne perdiler, cyoq-le pir ijizi
 şimceş-taa tivediler. Pugacof meni „polar olurda
 tidimi-pile cugaala, polardan cunyoq-taa cazьvas
 kizi-men“ tidi. Adattьnьkьnьn idegeldioq uluzum

teer uluzun karak uzu-pile kɵorymge, pirezzi kuu xɵjleniniŋ kɵr-pile egin azыдыr kɵk pɵs (lenta) artta kaap aıǵan poordan pařka, onza ы-
gавьрьыq cybezi-taa cok, ak salдыq, pyřkygyr,
argan ařřak coraan. Ындыq polza taa, oñ ezin
nazьda cer-le utpas-men-ijin. Сьнь pedik, cazadak
caagaj, ekti kalvak, харь myn tɵrtten peř xire,
сьрьj yngen kьskьl segel salдыq, koncuq řovaa
kɵk karaktyq, tumcuunıñ tanaktarь cok, хавaa-
pile caaktarьnda tɵgerik kьskьl-kьskьl cerlerliq
am řokkar kalvak arьnnыq poop keerde, tyřke
kirgi-teq kizi coraan. Kьзы хɵjlenniq, kьrgьs
řьva tonnuq, kazak хɵlbeger cygyrlyq kizi pol-
gan. Paařtajgьзь (onu sɵelynde pilgen-men)
turgun kapral Belovorodof*) sɵelgyzy Afanasij
Sokolof (xlopuřa** tep řolalыq) kadыq kara-yulet-
pyrge řiittirip řolytken, Sibirniñ uurgajlarьndan
yř kattap turgunnaan kizi ol polgan-ijin.

*) *Belovorodof N. I.* — tep kizi polza, Oktennin tarь pydyrer zavodunıñ azысьнь coraan, Pugacofıñ pir eñ cookku tuzalakсьзь turgan. 1773 ыдыд sɵelgy yjezinde Ufa tep xoorajınyñ adaanga Pugacof řerlinin řtavь tutuptarga, Belovorodof Pugacofıñ talazьn-ce kirgeř, pir otrjat řeriqniñ targazьnğa tomujlatkan. Oon ol otrjadь-pile Ural kirgeř, Permi zavottarьnyñ azысьnnarьnyñ arazьnğa tura-xalьbьřkyn yndyrgen.

**) *Afnasij Sokolof (Xlopuřa)* — tep kizi polza, Tverskij mozinıñ taraacсьнь turgan kizi tur. Moskvaga cybe sɵerttyr azы kьlp turgař, ulus cybezi teerbederkeř, kьmьslattь-
rьp, tumcuunıñ tanaktarьn tura tьrttygař kadыq kara azыlga řiittirip Sibir-ce řolytтыrgen.
Oon iji kattap turgunnaan. Orenburk pyzeeledip turar ojde uk cerniñ gubernatoru Rejns-
dorp tep tyzymet Xlopuřanь Pugacofıñ řeriinge uguulga pizik cedirip per tep taqьzьnğa,
Xlopuřa ol pargař, Pugacofıñ talazьn-ce kirgeř, oñ pir koncuq cook ezi polgan. Puga-
cof tillettingen soonda Xlopuřa tutturgař, 1774 ыдыда Orenburka olyrtken.

Podum koncuq-la sağış sovar olurzumzataa, tavarılgı poop arazın-ce kire pergen uluzumnu kergeş, xəqləksep koncuq men-aa. Bncalza-taa Pugacof meni: „Ce, cugaalam: Orenburktan cogum suu tugajlıq uncyk-sen?“ ter ajttırarga am minni perip tur-men.

Paaş udur pilgenim-pile Pugacofka kallap uzurazır kelgen cybe tölcede, podap coraan cyvemni am-na pottandırsa cıl monu ter paazım-ga eldep podal kirip keldi. Bndıq eves monu cer-le azyqlaar tur ter padaaş, cogum ыncанын teen cyvemni ekki podap-taa alvajın Pugacofıu ajttırғынга:

—Belogor şıbeezinde toramсылadır turar öskys kizi par, onu adırır alır teeş ынар par сыtkan kizi-men,—teerimge, Pugacof karaktарь cidij pergeş alғыр:

—Meen uluzum iştinden kım ыncар öskys kizi toramсылар turar cyvel? Maadır-taa kizi polza, menden saılap kajь paarы ol. Cugaalam: kım puruuluql,—teerge:

—Şvavrin puruuluql. Sen kergen-ne polgaj-sen, temgi pir lama kadajындı razыңнда сыdar aarыql uruqlnu xolunda kiirip razыңнар алған, kyccylep turgaş kadaj kыр aar ter turar kizi tur,—tidim.

—Şvavrinnъ kancaar eves-men adьr. Kulugurnu men ekki-le ьncap kara turazь-pile salьp, con toramcьlattьrar poor-men-on харьн. Oonnu astьrьp kaqvaan cerimde,—ter Pugacof koncuu syrgej cugaaladь.

—Pir sөsten cugaalaptajьn-am. Sen Şvavrinnъ tyvu-talaş-pile şivee komendanьga tomujlap kaaş, am astьrьp kaarьn talazь peer cyң poor. Sen kazaktarnьң targazьngа dvorjan kizini olurtup kaarьngа, kazaktarnьң sagьzьngа pagaj cyve kirgen poldur eves-pe; ulus megelep хортаньrgа-la ɵlyrup kaap, dvorjannarnь ьncap korgutram,—ter Xloruşa cargьraaş ьt-pile cugaalaarga, kɵk lentalьoј aşşak olurgaş:

— Olarnь keergep хажьralaaş соор cybell Şvavrinnъ ɵlyrup-taa kaqza cyu kancap paar ter; харьн teergi ofiserni-taa tartьoј rajьssap kɵrзе cyl: cyge peer morlap kelci irgi ter. Pir eves seni хаан tives kizi polza, seңee cargьldazьp olurgan хеее cyl mon; a pir eves хаан teer kizi polza, po хyнге cedir Orenburkka сеeң tajьzьnnarьң-pile kadь olurganьнъ uzuru cyu kizil? Po kizini тьja алван кьльp разьң-ce kiire pergeş, аңaa tok кьльp kaqvas-pe, men podarьmга тьндаagьlarnь Orenburktuң komandir-

larъ pis-ce pyduy ьдър corutkan ьшкаş tur,—
ter тьндьѳ.

Кырган azаның cugaalaаның uzurun poda-
arymга, cer-le eelen şьн polgu-teѳ. Cogum
кьмннъ холунда kirip kelgen olurarымнъ podap
keeringe, pygy eedim soolaş tidi. Meen sagьş
совар кемзинip olurarымнъ Pugacof pilip kaaş,
men-ce karaan paskaş: „cyl moң, ergim teergi?
Feldmarşalьm şьннъ cugaalady ьшкаş. Sen cyu
ter podaj tur-sen?“ tidi.

Pugacof кьзыгьр olurar poorga, omaam pa-
za kirip keldi. Men polza seen ergende kizi tur-
men, ьncaş meni kancaar-taa tizinze poduң tu-
raң-na cybe-ьjnaan,—ter sertte cok харьыладьм.

—Oozu ьндьѳ-la. Ce, am slerniң хooraj кан-
дьѳ pajdaldьѳ turup tur-moң?—ter Pugacof.

—Mendi caagaj ekki-le turup tur aa,—ter
харьылаарымга, Pugacof:

—Mendi caagaj ekki ce?—ter paza ьnca te-
eş,—A ulus ьnda aştap ɵlyr ter tur ьşkazy! —
ter тьндьѳ.

Adattьнъксьннъ cugaalaань şьн cybe poldur-
ijin, ьncalza-taa, men taңгьрак pergen xyleel-
gemni podaaş, ol teerge mege хор tur, Oren-
vurкта кандьѳ-taa cem-aaş cyuly elvek ter ьn-
сар paardьм. Ынсаарымга, aştak olurgaş:

—Kørbedin-pe, seni arnɣnga-la megelep olurur kizi ɣškazyl po. Bnaarttan turgunnaan kiziler toozuzu-la, Orenburkta aaj-cok aŝ cut poop turar, ɣnda ulus ølgen mal eedin pezin araj tep tɣp cip turar tep keep tur ɣškazyl, a mɣndaagylar polza cyu-taa cyve elbek seccir tep ŝɣnɣzɣɣp olurur tur. Pir ewes Ŝvavrinnɣ azɣp kaar kizi polzunza, ol-la askɣga po erni paza azɣp kaq, ɣncaarga kɣmga-taa adaarganɣoɣ ewes polur oɣ,—tep mɣndɣoɣ.

Saktɣmɣga, xajɣoɣ aŝsaktɣn cugaazɣn tɣɣna-aŝ, Pugacof ŝɣnar-la ɣncaar coor-pe tej pergen ɣŝkaŝ poldu. Sajaan poop, Xloruŝa ezinge udurlanɣ peer ewes-pe.

—Sen, Naumɣs, ana emin erttip, cyve-le polza, pooj tudup cara kezip-le turza tep podaj peer-sen-ijin. Cyu ɣndɣoɣ maadɣr appargan-sen? Kizi køerge, podunun ølyry, po xyn polza araj, taartta polza ertte polu pergen xirezinde am-taa kizi paazɣnga oluruksap olurur, sen cer-le ulus hanɣ tøp pøkpeen kizi poor-sen-pe?—teerge,

Sen cyu mɣndɣoɣ ekkiiɣgek cyve appargan-sen? Keergeer tep cyveni sen kancaap tɣr aar kizi-sen?—tep Belovorodof ɣnca tidi. Xloruŝa olurgaŝ:

—Men paza-la xilincek yylgetken kizi-men, ыңсаş po xolum-taa (ыңса teeş, sөөk cuduruun cuduruktangaş, ceniniñ iştinden tyktyq xolun uzulgaş), po xolum-taa xristos cydylgeliqlernin ханы төккен puruuluq xol cybe. Ыңсалза-taa men tajың kizini өlyryp coraan poordan paşka anaa coraan aalsь kizini өlyryp corvaan-men; xostuq şөleen oruk askыңa, kara arьq iştinge өlyryp coraan poordan өske, iziq malgaş artтыңa olurup algaş pazың iştinge ulus өlyryp corvaan-men; poo ogu-pile, merze pizi-pile өlyryp coraan poordan өske, kadajlar хову-pile өlyryp corvaan-men,—tep ыңса teerge:

Aşşak хaja көрny pergeş: „cirik tumcuk“—tep ximirendi.

—Ында cyu tep ximireni tur-sen, кырган пор-şu? Сеңee men cirik tumcuktan pergej-men-aan; ызыр кыскаşka tumcuuң cire тырттырар шаң pa-za kel tur-ijin... Am podunda меңee салың тура тырттырттыр алдың халак!—tep Хlorуşa алгырар консуq.

—Ergim generaldar! —tep Pugacof uluqzuu koncuq cugaalady.—Margыşkaş coor-sler, polzun am. Pir eves Оренburk ыттарь тоozазь-taa саң-гыс askыыş алдыңa таваннарь тырваңajныр турган polza кандыq poor ыңсаş. Pir eves pistiң askы

ыттаръвьъс роттаръ аразында туткулазъ peer polza po pagaj tur харън. Се, ертезиңерем—тиди.

Хлоруша-pile Belovorodof cangъs-taa sôs cugaalavajън, pot-podun-ce koncuu tyrzok kôrzyp algan olurlar. Po cugaanъ solubas polza, sœly meңee koncuoǰ azъk cok poop polur tur eves-pe oң tep podaasъ, Pugacof-ce kôrgeş, omak pajdal-pile:

— Kôrem, temgi aat-pile ton pergeninge œoryp pajъrlaanъmnъ cugaalaar teeş uttupkaş olurup ap tur-men. Sen eves polza, xoorajga cetpejin orukka tonup œlyp kaar-ijik-men,—te-ërimge, ыncaar poor tep podaan sagъzym-pile Pugacof castъp œoryşkylyu koncuoǰ apparyp karaan pazъp sьgъrartъp algaş:

—œreniң ekki cybezi tœlevirinde tep тыңnavazъk sên-pe. Ыncarga, Şvavrin ol uruqnu toramcълар турар теер тур-sen, ol uruq senee cogum kandъoǰ ugaannъoǰ хатаарзыр kizi cybel? Ыnakşъj pergen kiziң cybe eves-ыjnan? a? meңee tapъoǰ cugaalar perem,—тиди.

Teerniң pajdaly şъmbaj ajazъp kelgende, şъnън cazъrgaş-taa канcaarlan tep podaasъ:

— Cugaalaşkan kizim cybe,—tep харъылаарыма.

—Cugaalaşkan kizim cybe ce!—tep Pugacof algьгьр cugaalaj tur.—Cop moonь murunda cugaalavaan-sen? Ынсаarga pis seni өглер, кудаңга најьрлаај-la-pis харьн!—Oon, Belovorodof-ce көрыңеş:—Аа, feldmarşal! Мындаагылар-pile murundan тура-la өннык ulus-pis; тартьој olurup алгаş, семненмес pis-pe; ertten, kezeeden ceccen cybe teen. Ertten көргеј-pis-aan monu кансаарьн, —tep мындьој poldu.

Olarga мынсап хындyledir tep cybe таарьş-pas-la cybe poldur, ыңсалза-taa am кансаар ро-ор. Разьнньң еезиниң уруоqlарь ији аныјак казак уруој stol кьгьн ак cybe-pile şьркаş, хилеер, ра-льк мыну, pir кааş şил araga, eziriir-хьмыс еккер сальртьлар, оон мен Pugacof полгаş ооң кор-гунсуој өөры-pile paza kattap саныş серже ка-дь семненир узурга таварьşкан ьндьој poldum.

Arga cok узурга таварьşкаş хереccизи полга-ным узур-тырзок најьрлал тькка тынеге cedir pol-du. Sөөlyнде-sөөlyнде uluzumnuң ezirii-taa pa-ardь. Oon Pugacof oludunga olura uјguzuraj peerge, өөры тургаş, meni paza yне per tep im-nepterge, olарньң-pile кадь унур keldim. Хлопу-şаньн tuзаагань јозугаар танныьл kizi meni ал-ван кьльг разьн-ce kiire perdi, Savelic paza ьн-да turup tur, оон ијildirzivisti аңаа хаар кааş

рларды. Ашсам-пыгы-ле ол роор турган сувени
 кайгаан теп сувезинге мenden тьгьнај piccii-
 таа суве ајттырвады. Караңгыда ьнаар сьдыр ал-
 гаş, хомудар химиренир шақ-ла полгаş, адак сө-
 өлынде хаарьктај perdi. Мен-таа сағьзымга ел-
 дер суве kirip podаныр тееş, таңнь атсь piccii-
 таа kada pezin uјguzuravaan tur-men.

Ertteninde meni Pugacof kel tidir теп тьн-
 дық. Cede peerimge, Pugacofтуң разьцьньнь ка-
 заа eziinde уş tadar aat koşkan ygektiқ şanak
 tur. Қудумcuda ulus-таа аај-сok. Pugacofка ezik
 askыnga uzurазь perdim, kizi-таа сувее coruuru-
 pile tyktyқ ton, кьргьс рөрт kedipken унур kel-
 di. Tyungy кадь олурган өөру Pugacofту tol-
 гандьр хуреелер алган сьşрылаңнаан оолаңнаан
 pajdaldық turup turlar, оозу тыун kezeegi pygy
 pajdalынга koncuқ таарьşpas polган-аа. Puga-
 cof meeң-pile omak sergee koncuқ mendileşkeş
 ygektiқ şanакка meeң-pile кадь olurubudam
 tidi.

Oon olurupta-la perdibis.

—Belogor şiveezin-ce хар olur!—теп Puga-
 cofка koşkan уş aattың тьньн тура tudup алган
 kalбак eginniқ tadar kizee ьнса teerge, cyreem
 ana tyrgen-tyrgen sogala perdi. Aattar-таа со-

ruptu, kongulduur kыngыrtkajынь-la pergen, ygek-
tioǵ şanaавыс uzugur corur-latkan... bja arazynda:

—Адыр, turunar! turunar!—ter koncuǵ-la ta-
пыгыт ыт yndy, көorymge Savelic po utkuştur
cygyrup olur. Pugacof aattaryның askып, тырттыр-
тырты.—Oǵlum Petr Andrejic! Am keep kыrgan
kizi meni po ulustың arazynga kaǵvajып көrem
po koncuǵ kuurum... ter corda:

—Аа, pijeegi-le kыrgan cyve-pe. Paza kattap
көrzyр keep tur-pis-aa. Се, мыја ijinge кыстыпыр
alam,—ter Pugacof Savelicige ына teerge, oozu
olurup ар сыда:

—Cettirdim, харыжааттым, cettirdim, төreen
adam! Pagaj ашşak meni ekki көрыр setkilim
oozumнадыр каанынга purgan авыралында cys
хар харлаар pol. Seni teeş nazыда purganga cal-
варыр coruur-men, ынаarga temgi pir kodan ke-
zi tonubus tugajында askыmdan cer-le хej etpes-
men—tidi.

Ol kodan kezi ton tugajында Pugacof ceze
poor, am cer-le caa хорadaј perip polur turgan.
Харып sajaan poor, adattyныксы азыпмајып par-
gan еves-pe оң, cok-polza тыпнавааны ол poor,
cok-polza kaksы aarak cugaalaan araj таарыспас
cugaаны тоовааны ол poor оң. Aattar халдыр-la
каǵдылар; кудунында coraan ulus taraj тыşкы,

kurlaandan eegip səgyrygyleerge, Pugacof iji talazьn-ce paazьn tongannadьgьlap cordu. Picce poor coruj suurdan yngeş, tas oruktap ьдыр-la kaqдывьs.

Бнсаарда meen sagьзымга cyy kirip cora-аньн podap көөр polza ilden poor. Menee-taa kor ereş cok polgan kizi tur-ijin tep sanap coraan kizim-pile am kaaş-la şak polgaş, көрзыr uzurluoq turgan-men. Қатъза peer yjevіs kandьoq janзыьoq polurun іştimde podadьm... Хuu саль-тьмнь холунда tudup алган polgaş eldep uzur таварьşkaş meen-pile pyduy холваşkan холваальoq kiziniң tugajьn paза podap, kyzyr sarььмнь адь-гьр peer polgan kiziniң тalaş tyrgen kadьoq tok-şunu хan cin yндыrykseer aazь-caңьн іştimde sa-гьндьm. Ооң kapitan uruu polurun Pugacof kaj-ьн pilir-ijik; Şvavrin xoradaaş, Pugacofka хамьк cyveni cugaalap perividip polur; Pugacof оон өске-taa arga-pile cyveniң şьн uzurun pilip ap polur poldur-ijin... Бнсар paarga Maria Ivanov-nanь кансаар irgi tep podap keeringe, pygy eedim soolaş кььнгаş, paazьm tygy адььр turup kelgen.

Бнсар podаньр сорумда, Pugacof оомни хе-нерттен yze kirip:

—Мьндаагьлар суну подань перзик ирги?—теп айттырар евес-пе.

—Кансар поданмас poor. Мен полза офисер, дворян кизи тур-мен; тын саа сенее уdur тулчул соруп турдум, ам по хын полза сеен-pile сагьс уgek-шанак иштінде соруп сор-мен, ьнсаш pygy пазьньмда аас-кезиктич сорурум senden полур тур—теп харьылаарьмга.

Pygacof—ьнсаарга сыл? Коргул олур-сен-пе? —теп айттырган.

Мен сенее бир каттап өршсееткен кизи полгаш сен ам мени хайьралар өршсеерден турзук, харьн мение тузалаар poor-сен, теп идегеен-мен-аа,— тееримге адаттьньксь олургаш:

—Сеен оон-таа шьн тур, кьгьм сьнар шьн тур. Сен көрген-не полгаж-сен, меен оoldарьм seni хьйрттап көрүп олурвазьктар-пе; темги бир ашак теерге, seni шивішкін кизи теер, ериидеер, азыр ө-л-үрер херек ону теп по хын консул турду, ьн-са-ла-таа,—тееш Savelic-pile тadar кизее тынал-дыгьс төледе ьдын оozumnatкаш,—мен сеен stakan араган-pile kodan kezi тонунну подааш, сөршсееревен-мен-аа. Көрведиң-пе, slerniң улустарьнарньн сугаазь-теч таан ьндыч консул хан изиксеер кизи евес пoldur-мен-ийин,—теп ьнса тиди.

Buca teerge, Belogor şiveezin ezelep ap turğanьн sagьnzьmza-taa, moon-pile margьškaş-taa kancaarlan tep podaaş, хarьbьzьnga cangьs-taa sөs cugaalavadьm.

Pugacof picce kada ьт cok coraaş:

—Orenburkta meni ulus cyu tizip tur?—tep ajttьrarga,

—Seen-pile şьdazьbь pergezimeer-le tur tizir cybe tur. Cynu cugaalaarlan: poduңnu uluska eki-le aldarzьdbьr алган kizi tur-sen,—teerimge

Adattьnьkсьnьң şьrajь maktanьp uluurgangan şinci kire pergeş, omaa koncuq.

—Men kajnaar-taa corup caalazьr kizi-menьjnан. Juzejeva* adaanga tuluşkanьvьstь slerniң ьnda Orenburkta pilir-pe kandьoqьl? Анаа төртten general ɵlyrtty, төрт pɵlyk şeriq tutturup xolga kirdi. Sen cyu tep podaar-sen: Prussijньң хань meen-pile şьdazьr teer sen-pe, kandьoq teer-sen?—tep ajttьrdь on.

Teerвecciniң ideergeen podaarьmга ana katьrьnсьoq ьškaş.

—Sen poduң cyu tep podaar-sen? Friderik-pile polza şьdazьr ьškaş sen-pe, kandьoq-sen?—teerimge,

* Juzejeva teerge, Orenburktan 120 pьrьstaa cerde kɵdee suur cybe tur. 1773 cьldьң nojavьrньң 7-de anaа Pugacof cazaktьң şeriln tilep kaan.

—Fedor Fedorovic-pile pe? Cyge şьdaşpas tep? Slernin generaldarьнарнъ суу-таа cok azar kizi ьşказы-мен, ьнцаарга olar Fedorovicini азьр ка- ar turgannar ьşказыгaj. Амдьгаа cedir cygeer aas-keziktiq-le caalазьр keldim. Picce polzun ad- ьr, Moskva-ce corupkan şaamda суу poor eves, көргеj-pis-aan,—tidir-le. Oon men olura:

—Кажь, sen Moskva-ce paar tep turar sen-pe? — tep ajttьrardьm.

ьнца teeringe, adattьнкьсь picce podanь per- geş, oozum:

—Oj ta, Kudumcum tar, ergem am-taa evesş kizi-le tur-men. Өөрым ooldar kazarlap turar tur- lar. Oor ulus poldur-ijin. Men kulak salvajьn kic- seenip turvajьn şaamda xorzok. Kazan-na aştьrьp egelej tur-pis, ьнцаарда olar pottarьнъn mojunun meeң paazьm-pile sadьp alьr tep turar ulus pol- dur-ijin,—tep ьнца tidi.

—Ol-ijin хагьн! Sen хагьн ol ulustan erttezik сьвьрльр сьдьр kalgaş, кадьн-хаандан өрşşeel tilezinze oozu teere eves-ьjnан,—teeringe, Puga- cof ьнсаp kajьn poor teen şincilioj kattьrьmzaaş:

—Cok, men puruum minnir хөлым ertken. Meni өрşşeer tep cybe kajьn turar. Egeleenim ьş- kaş yrgylcylep-le көреjinem. Paza kancap pilir, yylem pyde-taa peer çadaваş. Grişka Otrjepjef

Moskvanь xaannap turzuk cop, — tep xarьbьzь mьn-
dьq.

— Ынцаарга, оон оозу суу роор төncyк, пилir-
sler-pe? Оонну улус сонга караандан yндыр өк-
tapkaş, cara-cura keskileeş, өrttetkeş, xylyn yger-
poo iştin-ce urgaş, adьp yндыrypcyk cop!—ti-
dim. Ынца теeringe, Pugaçof ciktii tyrzok xej-
aadь kirip:

—Peer тыңnam. Piccii coruur şaamda pir кь-
gan kalmьk kadajdan тыңnaan toolum par, oom-
nu seңee men ьдьp perejin şybe. Pir kattap ezir
kaargandan ajttьrgan tur: kaargan kuş sen cyge
cьrьk telegej кьrьnga yş cys xar xarlaar kizi-sen,
a men cyge cyq-le yzen yş xar xarlaar kizi-men.
—teerge, kaargan turgaş,—sen polza tiriq xan
izer, men polza өlgen cybe eedi ciir tur-men ьн-
caş ьндьq tur, aqvajьn,—tep xarьbьlaan. Ezir ol-
urgaş, ьндьq polza, pis paza ьндьq cybeden кө-
eel adьram, kandьq eves tep podaan tur. Oon
cyu poor-ijik, ezir-pile kaargan uşkaş corrupta-la
pergen. Uzur coruurга, pir cerde өlgen aat cьt-
kan tur. Oon ijilee tyzyp paгьp xonup ap turlar.
Kaargan soktap cip-cip, koncuq-la ekki tur teer-
ge, ezir tumcuu-pile pir soktap көrgeş, оон pa-
za pir soktap көrgeş, calгьньп kalvaş-kalvaş кь-
gaş, kaarganga: po kajьn poor, kaargan akьm;

уш сус съл иштінде өлген суве ееди сир согууру-
нун орнунга саныс каттар тирю хан изип алгань
теере тур, оон соонда кансаар-таа суве полза,
пурган-на полгаж-аан—teen тур. Калмык тоол ка-
жь хире тур се?—тиди.

—Тывъзык-ла суве тур. Ынсаарга улус өлырп, ул-
ус сувези уртер соруп согуур тер суве өлген
суве ееди соктар сир суве ол ышказы,—тидим.
Ынса тееримге, Ругасоф мен-се каягаджьныр көр-
геш, суве ыттаваан, каяввстын-таа ыдыввс сидип,
тус-тузубуста иштивисте родань пердивис. Тадар кизи
уягансью ыгн ылаж пердii Savelic удумзурал пер-
ген шанак ериинде саяннайныр olur. Угектич шан-
ааввс кышкь кылаң орук-pile etter олурган суве
...Pir көрежин тееримге-ле, Jaik-xemniң кыдында
кадыр cerde xerim kazaalyч, uluч konga kagar
cerliч piccii көdee суур көсты перди, оон pir он
реш минут хире полгаш Belogor шивезин-се хар-
кире пердивис.

On iji tugaar pölyk

ӨSKYS URUQ

Pistin jablonubusta*
 Paaş-taa, puduk-taa cok;
 Pistin knjaginiriste
 Ada-taa, ije-taa cok
 Alalap kaastaar kizi-taa,
 Algap jöreer kыm-taa cok.

Kuda ЫЗЪ.

Угектиқ җанаавъс комendan разъңънъң ezi-
 inge хар cede perdi. Ulus Pugacoftuң коңгулу-
 урунуң ьдън таңр кааҗ, соовустан cyгырзyp
 еңderlip-le kelgen. Шvabrin адатънъксьнъ ezik
 askында cada кьънда казак хер kedipken, se-
 gel салън узадьр өstyryp алган po utkup yнyp
 keldi. Өskelenikci ideget podunун өөryп, cyт-
 kyldyq paraаң polurun оqlаңajнър сьшpылаңajнър
 cугаалар, Pugacoftu ygek иштinden yндырзyp ал-
 дь. Oон kизиң meni көryп кааҗ, kezек аңгалaj

* Jablon teerge, jablok teer cimistin сьбь.

pergen turgaş; ыңсар соруј анаа аппаргаş мен-
 це холун сунгаş: „Sen paza piste kirdiң-pe?
 Şaqda-la ыңсаар сувени!“ тер сьдырда-la, мен хая
 көрнү пергеş, суну-taa хабьылавадым.

Şaqdan tura pat тапьырым өөреелге кire pe-
 eribiske, komendan хөөрткыjnyn диплом pizii
 ханада азыр каан турву-şaan тур, ону көргеş,
 kizi өлып каарга хөөрынге pizik pizeeş азыр ка-
 ар роог суве полгај, ро pizik еrtken şaqnyn
 ындьој мунгарансьој pizii роор турарь-taa ол ыş-
 каş консуун аар тер сагьызм кударар консуој-
 ij. Ivan Kuzmic кадајынын хөөрем сугаазынга
 uјguzuraj перген олургулаар сьмцак sandaјь пар
 суве полгај, Pugacof ында олурар алды. Şvavrin
 podu Pugacofka araga еккер tuttu. Pugacof pic-
 cii kozagar şil iştin izipkeş, оон мен-це ајьткаş:
 „Polarga paza tut“ теerge, Şvavrin таван tudup
 алган мende кeldi, мен-taa оозун алвајьн paza
 хая көрнү перdim. Podaарьмга, Şvavrin iştinde
 pir-le суве podar covар турган ыşкаş. Podu cer-
 le ugaangьr kizi суве, ыңсаş Pugacof mende
 pir-le pagaj суве podar kelgen тур тер сувени
 pilip каан полвајьн оң. Podu Pugacofтан korgar
 полгаş, мен-це ындазында каразьныр көргыlej
 тур оң. Pugacof şiveenin pajdaly кандьој турар
 тур, тајьынын şeriiniң tugajьнда суу тынналыр

tur suq tigilep, øske-taa ындьq janzыьq cybeler ajttыrgылар olura xep-xenertten Şvavrinнь:

—Cugaalam, kyzyrum, cyu ындьq uruq тында razыңnar alğan turup turar kizi-sen? Kajam, mee көrgyzem oonni,—ter тындьq.

Şvavrinньң arнь ølyq cybe-teq agara-la pergen.

—Хааным... Хааным, razыңnar alğan eves-ijin, aarьq kizi... øreelinde cыdar kizi-ijin,—ter kizin yny sirigejniп cugaalady.

—Kaj, meni ol uruunga cedir ce,—ter adatyньkcy ornundan turgaş cugaalady. Ындьq тындьq teer arga cok, kancaar poor. Şvavrin Pugacofu Maria Ivanovnanьң øreelin-ce ederttip algaş coruptarga, men olarньң soo-pile ederiptim.

Şvavrin cadanь ynyр par cыda toktaaj pergeş:

—Хааным! Sler menden cyny-taa negeer ergeliq polgaj-sler, meen kadaжымньң cыdar øreelin-ce øske kizi kiirvejin көрүр көрүнерем,—tidi. Ынca teerge ana sirigejni перgen tur-men.

—Kaj, kadaжланьр alğan tur-sen-aa!—ter, cыca perip kaaptarьңga peletkenip, Şvavriңga ыncap алгыьр par corumda Pugacof turgaş meni yze kirip:

—Ajaar! Po tugajьn men pilir-men. Oon Şvavrin-ce көryngeş,—a sen ideergep kolcывa.

Seen kadajьn-taa, kadajьn eves-taa polza, mь-naar kьmьnь kiirerin men podum pilir-men. Ergim teergim, meen soom-pile kiriner ce,—tidi.

Şvavrin Өreeldin eziinin askьnğa paza kattap turup algaş:

—Хааньм, slerge paaş udur cugaalap kaajьn, koncuq халььдар aaraaş, purundaa хynden peer yzyk cok temeerep-le сьдар kizi cybe,—ter ьдьь zyktelip-yzyktelip cugaalaarga.

Pugacof—Aзыт!—tidi.

Şvavrin karmaan yzer-yzer, tylgyurym ap alvaan tur-men,—ter mьndьq. Oon Pugacof хаalgань pudu-pile teverge, Şoocca adьrlьp caştaj pergeş, хаалга aзыттына perdi, kire perdivis.

Kөryp kaaş, аngalaj-la pergen tur-men. Maria Ivanovna şala кьrьnda orvak-samdar taraacsьn platjalьq, арнь-раазьньн ак-ук, paksьraань-taa koncuq, paaзьньн tygy uş-paaş cok ьпаг-тьнаар appargan olur-la. Paaгьnda хиун ьşkaş cybede суq tur, ооң askьnda tilindek хileep сальр каан. Кузырым мені көryp kaaş, сьгваş кь-льнгаş, алгыра кааркан. Ынсаарда кансар pargаньмьн пилves-men.

Pugacof Şvavrin-ce көргеş, хоганьь koncuq kattьгьmzaaş:

—Emnelgen ceri tas tur aa!—teeş oon soon-da Maria Ivanovnaga kылаştap cede pergeş,—Аа, кызырым, сене ашсаң cyge мыңар kezemce көргызе перген кизил? Оон ыңар раарь хире суу кандық рууу cybe кыльркан кизи-sen? Cugaalam mee,—teerge.

—Ашсам! Меең ашсам евес кизи. Казан-таа оон кадажь полвас-men! Оон орнууга өлыр те-ен-men, бир евес meni адьрр кақвас полза өлы-рым-ne ро харьп,—теп, Maria Ivanovna мындық.

Pugacot Şvavrin-ce şiriini koncuq көргеş:

—Кажь, sen meni megelep сьдар şoru tur-sen-aa! Оон жалазьнга кансандьрагынь pilip tur-sen-pe, ojluk cok cybe?—teerge, Şvavrin сөгы-ryp tejlep aaj-cok... Turgun kazактың pudunga tejlep calьган сьдар dvorjan kizini көргеş, pak-sьньр cydeksiner teeş, murnunda хорadaan хь-ььь setkilim kezек kada pastьna перген. Оон Pugacof сьмцај пергеş:

—Ро удаада өрşeel көргызыр tur-men-ijin сене, ьндық полза-таа, ам бир рууу cybe кь-льрсьнза seen moon paza sagьндыра peer еves-pe,—teeş oon Maria Ivanovna-ce көргеş:—yn ce, caraş кьс, сене мен erge şөlee хажарлап tur-men. Хаан мен poor-men,—теп eeldek екки-зи koncuq cugaalaarga.

Maria Ivanovna Pugacof-ce tyrgeni tyrzok korypkeş, ada-ijemni ɵlyrgen kizi po tur tep endevejın pilip kaaş, iji xolu-pile arnyn tuqlapkaş, mederel cok keep tyzerge, pağp kɵdyrer teeş tap perip cɵdɵrɵmda, şaqdakkɵ ergi tɵnɵzɵm Palaşka eres tidimi koncuq xap kirip kelgeş eezin azaaj perdi, pis-taa yzelee yngeş aalcy ɵreelin-ce kire perdişis. Pugacof kattɵrɵmzaj aarak:

—Ce, cyl moon, ergim teergi! Caraş kɵstɵ adɵrɵr aldɵvɵs-aa! Cyu tep podaj tur-sen, lama-ce kiziden corutkaş, ol lama keerge ceeninni ɵqlɵp jozulap per tives-pis-pe? Kuda tyzyp peerde adazyńń ornı poor kizi men polgaj-la-men, Şvavrın polza kudagajɵvɵş polgaj-la, cula izip najɵrlap-najɵrlap, kazaavɵs eziin xaap-la algaj-pis!—tidi.

Cer-le ɵncaar poor tep podaan kizi-men: Şvavrın Pugacofıu sanalyn tɵnnap kaaş, xora-daan tep cybezi aaj-cok.

—Хааным!--tep kiziń ana pat alğyra tur. —Puruuluq-la poldum, men slerni megelepken kizi-men; ɵncalza-taa Grinjef paza slerni megelep olurar tur. Temgi uruq polza po cernin lama-zɵnɵc ceeni eves, xağp po şiveeni ezelep al-

ғыңарда өлырткен Ivan Mironoftuң uruu cybe, —
ter мындық.

Pugacof ottuқ karaktarын мен-се көрып kel-
geş:

—Po cyu appardь am?—ter aajып тырраjып
menden ajтырarga.

Şvavrin senee шынып cugaaladь,—ter тооваj-
ып харыладым.

Pugacof арны şiriini koncuқ кыныр kelgeş:

—Mee sen onu cugaalavaan-sen-aa—ter ы-
caj тырттыр кақдь.

—Poduң podap көr-taan, Mironoftuң uruu
tiriқ ter seen uluzuң olurda ыncap cugaalap po-
lur turgan-pe. Ыncap cugaalaan polza, olar ol
uruқни херверлер кааркан турar-ijik, кым ону
адыыр амь-тынып алыр ter podaar-sler!—ter ха-
гылаарыма, Pugacof kattыгаş:

—Ol-taa шып. Meen ezirik kalcaa uluzum
хөөккүj uruқни kajып хажьралаар ter. Азыраан
ijezi lama kadajь olарны megelepkeni харып ек-
ki poor tur,—tidi. Saғызының аjаны арaj ekki
poorga:

—Oj, seni ta кым ter адаар cybe, pilves-men,
piliksevejин-taa tur-men ыncаш... Ындық polza-taa,
purgan көрып tur poor, seen menee cedirgen
tuzаңны senee амь тынып-pile төлеp-taa per tize,

харып өөрүр-мен. Меең адымга полгаş xristos-ка cydeen setkilimge таарыспас cybeden negeve-jin-ne көрүр көр. Сен менее пужаньң cedirgen kizi-sen. Egeleennej tujulunga cedir: purgan kaj-naar-la парьнар тер аждар тур, ьнаар-la corup coruur кыдыр pagaj өскыс уруо-pile meni салыр corudubut. Ынаарга pis, sen kajaa-таа coruur polzunza, кансар-таа пар polzunza, seen xilin-cktiq амь-тьньнь ар өрşseener тер purganga хуннуң-не теjлеp coruur-pis... тер ьнаа тееримге,

Pugacoftuң кадьој sagьзь сьмсар ujaraj per-gen ьşkaş poldu.

—Seenii-pile poop tur-ijin! Ölyrer polza ölyrer, өрşseer polza өрşseer тер меең саңым ьндыој kizi-мен. Сен caraş кызынь ар алгаş, kaj-naar-la appaar-ijik-sen, poduң тураң-pile, ьнааң-гаş ьнак ертиој ekki caagaj curttap coruңar!—тер ьнаа тееш.

Şvavrin-ce көрынгеş, kizizi менее сагырткан pygy-le өрттеelder, şiveeler-ce ertter tugajьнда ро kizee erttirilgeden pizip per tidi. Şvavrin teerge, adagaş-teoј аңгалaj pergen, кара раарь халaja pergen tur-la. Pugacof şiveenin pajdalьн көөр kizi-мен тееш Şvavrinнь ederttip алгаş corup kaodь. Men coruur kizi-мен, peletkenmeezim-ce хорзок тееш сьдыр калдым.

Temgi ɵreelim-ce xap cede peerimge, ezik xaaqıby. Soktaarymga:

—Кымы?—ter Palaşka ajttıra tur. Men-men ter adym adaarymga, xalga ында ынар Maria Ivanovna:

—Pisce mananar, Petr Andrejic. Men xep kedip ar tur-men. Sler Akulina Pamfilovna suq-ce paryp turuđaram: men añaa toraan cede peer-men,—ter xɵkkujny ыды yndy.

Men oñ aajy-pile Gerasim paşkыny razы-ыnga cede peerimge, paşkы kadajy-pile meni utkup yne xalyzyp keldiler. Savelic paryp cugaalaj kaapkan cybe irgin.

—Mendi-le, Petr Andrejic. Purgan avralыnda paза kattap ыncap kɵzyr cybe tur-aa. Kandыq turup tur-sler moңar? Pis teerge, slerni xunnyn-ne saktyp cugaalazyp turduvus. Maria Ivanovna xɵkkuj kyzyryvus sler cok ceriңerge kɵveen cybezi cok tyrep turgan polgajaan!... Sler xarып kancap Pugacof-pile taarзyp corup turar kizi por-sler, kyzyrym. Kancap xarып slerni ɵlyryp kaqvaаны oñ? Ce, tyrzok amыttanny ыjazы-таа polza cygeer-le tur oñ,—ter lama kadajy мындыq.

—Ce, polzunam, kыrgan kɵşkyn. Cyzyn-ne ыncap turarlaan onu. Мындыq амыдралды ту-

gajında cigaa-la xəj polvas-ijik-pe oqlum Petr Andrejic. Kirip moorlanaram. Kəryşpeenivisten peer şaq polgan tur-ijin po tep, gerasimniñ ad-azь yze kirip kaqđь.

Lamanь kadajь meni xyndylep aşkarьp cem-gere-le perdi, ol arazьnda cigaaзыn cer-le yspe-en. Şvavrin kancaar albadap turgaş olardan Maria Ivanovnanь yndyrtytьp algaş parganьn, Maria Ivanovnanьң ьqlar-сьktar, olardan carlyr tura cok turganьn ooң podu-pile Maria Ivanovna Pa-laşka tep (podunuң ediskiziniң aajь-pile urjadnik-tь pezin pilissaajttadьp turgan orlan-xorttan ur-uqnu) tamcьştyr yrgylycy xarьlzazьp turganьn men-ce cagaadan pizi tep Maria Ivanovnaga sy-me ajttьp perip turganьn polgaş oon-taa ɵske cyveler cigaalap peerge, men paza podumnun corup coraan pajdalьmnь topcuzu-pile tɵgyp perdim. Lama kadajь-pile ijelee olarnьң murnun-da megelepkenin Pugacof tьңnar kaan tep tьң-nar kaaş, kirestilep tejlediler. Akulina Pamfil-ovna. „ɵrşsee xajьrakkan, purgan avьgazьn!“ tidi. Puluttu purgan tavarytrajьn sьvьrьp erttire peer polzun. Aleksej Ivanьc-taa tas tur-aa cyu teerlen: kizi eves-le cyve tur-ijin oң!“ tep taptyqla ьnca tep corda xaalga azyttьngan soonda-la, Maria Ivanovna agarьp paksьraan arнь kylymzyryj per-

gen, taraaccып хевин уштуп кааркаш, pijeekki-le janzызь-pile anaa tартыь koncuq kettinipken kirip keldi.

Kyzyrymny xolundan segirip algaş, eleen yr polguza cangыs-taa sөs cugaalap cadap kaanmen. Өөрыр амьраан иивус-pile kajывьs-taa ыт cok tur-pis. Eelerivis pis polarga am xereevis cyu poor, cajlap peer tur tep podaань ol coor on, pisti кааркаш, унур coruj pardылар, pis-taa ijelee-le artтывьs. Cyu-taa cybe ultundurgan. Pis cugaalaşkaş, sagызвьs хандыр cugaalазыр cadap kaqдывьs. Maria Ivanovna-taa şivee ezelettirgen өjynden egeleeş-le kancар pargанып cybe artтыр-вајып cugaalap perdi, paza tyrzok Şvavringa kancандыгыр көрveenin көрыр канcaар-taa aaj-cok pagaj pajdaldыq турганып cybe artтырвајып төөгүр perdi. Pis pijeekki... сыргaldыq шаqпы пaza podap sактыр kelgeş, ijelee ыqlазыр каан-pis... Adak sөөlynde, am cyny канcaар tep турар podальмнь kizimge cugaalap pere perdim Puga-coftuң ergezinde polgaş Şvavringa cagyrtkan şiveege хевеер турup каар şыдавас kizi poldur-ijin Orenburk kirer-pe teerge, tolgандыр pyzeeletken tyreqdep uluq ажып көрыр турар ындыq хоорaj-ce kancар paar poor. Төрели teerge, telegej кьгьнда cangыs-taa пар еves. Kөdeede meen ada-ijem

suq-ce paraalam teerge, kyzyrym murnunda me-
 eñ accamnyñ tura cok turganýndan korgup, pa-
 aştaj tırttylgaş xorzok, ыncalza-taa sagъзын са-
 zap kaqдым. Töreen curttu teeş ölger хавъжаа-
 ьој тајыньс кизиниң uruun xyleep алыр тер cybeni
 accam харып askым kezii tur xyleelgem tur тер
 көөрүн pilgen-men. Onu podaaş, adak soonda:
 —Kyzyrym Maria Ivanovna! Seni men kadaşym
 тер sanap tur-men. Eldep cybe көөрүп мыңсар
 coraaş, kancap-taa adьгыbas кыдыр тырсыр катты-
 зыр алган poduvustu сагыр каар şьdaptar, tele-
 geј кырында ындыој cybe am cer-le cok,—teeringe
 Maria Ivanovna, ьjadььccal роор megelenir, kajьп
 роор ындыој-мындыој tigiler хеј ыncангылаар суој
 cybe cokka anaa тыңнар turdu. Podunun хуи
 салымь meeңii-pile каттыза pergenin pilip turgan
 kizi. Ындыој polza-taa, slerniң ada-ijener сөпsee-
 reer polza, am slernin kadaşьнар polur-men,—
 тер paza каттар ынца teerge, oozu-pile-taa mar-
 gyşpadьm. Oon, şьп-na setkilvis-pile кансаар-
 таа аај-cok оşkazyрkan-pis—ыncангаş аравьс-
 тың uzurun yze şiitpirleenivis ol.

Pir şak polgaş, urjadnik Pugacoftuң xolunun
 yzyun salganьның овур-авыгь аај-cok erttirilge
 pizik ekker pergeş slerni Pugacof kel tidir тер
 мындыој. Cede peerimge, Pugacof coruur тер

peletkenip alğan tur. Caŋbьs menden-ne ɵske ulus pygydeziŋge kizi eves xoralbьq ideget polgan ol koncuq ьrba sьpsьq kizi-pile carlbьrьmda sagьzьm kandьq pajdaldьq turganьn tajьlvьrlap ьdavas-men. Cybeniь ьpьnь sazьrgaş kancaar poor. Ol ɵjde Pugacoftu xajьralap sagьzьm covaaş aaj cok-ijin. Am myn xɵly ertkelekte, oon paaştap turar tyrzok uluzunuь iştinden oon podun adьrьp uştup algaş, amь tьnьn albьnьn kancaar-taa aaj-cok kyzer turgan-men. Ol-la sagьzьmda, kyzel podalbьmьnь cugaalaajьn teeringe, canьvьsta ьvavrin, tolgandьr sьnmarlaşkan ulus par polgaş, cugaalap ьdavaan-men.

Carlbьrda koncuq najьraldьq carьldьvьs. Pugacof, ulus arazьnda turgan Akulina Pamfilovna-nь kɵryp kaaş, salaazь-pile kьzangaş, karaan pirle utkalbьq pazьrtь, oon soonda ygektiьq şanakka olurupkaş, ulaaccьzьn Berda-ce xap olur tidi, oon aattar şimceeş coruptarga, Pugacof şanak iştinden paza kattap uştunup kelgeş: „Pajьrlьq, ergim teergi! Pir şaqda kɵzy peeribis cadavas poor“ tep men-ce algьrdь. Sɵɵlynde ьnpap-la kɵryşken-pis, ьncalza-taa ol kɵryşken yjevisti cyu teer poorlan!..

Pugacof coruj pargan. Oon yş koş aadьnьn xap par cьtkan ak xovuzun-ce eleen yr kɵryp

alğan tur-men. Ulus-taa taraj perdi, Şvabrin cide pergen. Lama razьньн-се саныр кееримге pis toraan corruptar кыдыр суу-хөөну тоозаьн pelet-ker kaan tur. Piccii-taa saadaвайьн toraan-na corruptar tidim. Хамьк-la суу-хөөвусту komendannьн ergi şanaanga сальтть. Улаассылар aattarьн toraan-na şanakka suga kaaptтылар. Maria Ivanovna tуган artтында хөөр kaan ada-ijeзиниң хөөгүнуң jozulальн кыгаş keejin teerge, men paza ydep kadь паражьн teerimге cok men caaskaan парьр көрежин teeş coruj paardь. Picce polgaş, karaanьн сазь oozuum төктүр patкылар cedip keldi. Şanak-taa taştьн pelen. Gerasim paş-кь kadaжь-pile taştьн ezik askьнда ynyp keldiler ygektiқ şanak iştинге Maria Ivanovna, Falaşka, men yzelee oluruptubus. Savelic ulaaccьньн кь-ьянда сьнньр олурup aldь „Pажьнльој, Maria Ivanovna kuzьr uruum! Pажьнльој, Petr Andrejic, kuzьr oqlum! Oruk-suur mendi caagaj coruңar, purgan авьральнда aas-keziktiқ ekki coruңar!“ tep lamanьн хөөккүj kadaжь ьncандь. Corupkannьвьста көөрүмге, komendan razьньнньн songazьнньн karaanda Şvabrin арнь-раазьнньн хорadaan tep cybezi aaj-cok turup tur. Pastьrgan tajзьнньн kocculap elekteeş-taa coorlan tep podaaş, өскеер көрнү perdim. Adak сөөлыnde, şivee kazaazьнньн

eziinden yngeş, Velogor şıbeezin nazьda kaap-
kaş coruplattьvьs.

On yş tugaar pölyk

РАЗЪННАТКАНЫМ

Aзынмас-слер теерги, алваным ындыр полгаş,
 Ам toraan slerni аппаратъ разъннаар тур-мен.
 — Uzurdan ertter eves, ындыр-la-ьжнап, ьncalza-cok
 Uk uzurun portta undyrzymze kandьr irgi.

Knjaznin.

Ertten caa aaj-cok sagьзым covар турган кы-
 зур урур-pile ьncар хер-хенертten таварзыр алгаş,
 харьн-таа podumга idegevejн, ро-la роор тур-
 ган cybe pygydezi anaa pir хеј tyzym poor теp
 podap cor-men. Maria Ivanovna иştinde podangan
 pajdal-pile pirde men-ce, pirde oruk-ce көрүр
 каар olur, oozun podaarьmга, ам-таа minnip
 cybenиң uzurun pilvejн olur ьşkaş. Cyreevis emin
 erttir pat turup şьlaqдаан полгаş, ьт cok olur-
 pis. Pilveen pis-ijin, iji şak хире polganda, paza
 Pugacoftun ergezinde turar pir cookku şiveede
 хар kire pergen тур-pis. Ortta aattарьвьсть solup
 aldьвьс. Olарнь şanakka suga каарканьньң tyr-
 geni, Pugacoftun komendanga olurttup каан узун

saldьoј kazaktьn pisti teeş kezeezi koncuoј tala-
zьp corup turarьn suoј podaarьmга, pisti cedirip
kelgen ulaaccьnьn askь tьspezinin xaraazь-pile
meni хаанньн хаазь tep podaan хире poldular.

Оон ьңај paza corup-la kaqдьвььs. Imirttinner
kelgen. Pir piccii xoopajcьгаşka cookşular keldibis,
ьnda adattьnькcьга (Pugacofka) parьp kattьzar tep
par cьdar şьbrak kezek şerioј par tep temgi uzun
saldьoј komendan ьnca teen cybe. Pisti тапньы-
dar tokтаадьр aldь. „Кьмнарь!“ tep ajттьrarga, „Ха-
анньн xinin kesken ijezi ɵɵnьн eezi-pile“ tep uluoј
ььт-pile хагьыладь. Оон хенертten pir kezek şeriqler
pisti tolgандьр хьрееlep kelgeş, pisti ekkі-paak
sɵqler-taa aaj-cok. ystyу erninde saldьoј vax-
mistir (aattьoј şeriqlin tuzaaldьoј kizizi) turgaş:
„Peer yn, aza tɵreli! Podunnu cunar-pazьnга
taptьoј cundurgaş, ɵɵnьн eezin adьram!“ tep
meңee ьnca tidi.

Men ygek iştinden yngeş, meni targanarga
cediriner tidim. Ofiser kɵryp kaaş, şeriqler ekkіpa-
ak cugaazьn cugalavaјьn paardьlar. Vaxmistir me-
ni majorga (cancьnга) cedireri-pile ederttip corruptu.
Savelic soomdan cьдьр kalvaјьn: „Хаан tɵreli po-
lur tep cybe po poor. Ottan тьгьңај calвььş-ce
kire peer tep... Purgan-na авьразьnam. Та cyу
poor cybe-ьјnan po?“ tep cugaalattьньр ximire-

nip-taa koncuq. Şanaktıq aattarvıvs soovus-pile kylaştap olurlar.

Peş minut polgaş, koncuq cıgk tenniq razınga keidivis. Vaxmistir meni taqnyldadyr kaaş, Slerniñ tugajıñarnı parıp cugaalaajın teeş kirgeş, ol toraan-na tedir ynyp kelgeş, cugaala-anı polza, teergilerden meni xyleep alyr caj cok polgaş, meni kara-razynga apparıp sup kaaş, eonnyñ eezin podunga ekkelzin tep tuzaagan tep mındıq.

—Po cyu tep cyvel? Ugaanı tenij pergen kizi cyve-pe?—tep xoradaan tep cyvem aaj-cok algıragınga.

—Oozun pilves-men-ijin ıñar. Pistiñ teergilerden mındaagylar slerni kara-razynga apparıp sukkaş, mındaagylar slerniñ eonnyñ eezi mında-agylarnı pistiñ teergiler ekkeliner tep menee tuzaagan mındıq cyve-ijin, mındaagylar!—tep Vaxmistir xagıladı.

Cada-ce xalıp yndım. Taqnyldar meni tudar-taa tivediler, oon peş xire şeriq ofiserleri moozalazıp közer ojnaan olurgan ereel-ce şuut-la xap kire perdım. Majoru közerin ap aşkan olur. Majornu köörümge, pir kattap simbirskijniñ ulus aragalaarrazynga meni caa utkan Ivan

Ivanovic Zurinьm po poorga, kajgaj-la perip tur-men.

—Кажь, ьлар-pe? Ivan Ivanovic! Кажь, sen-sen-pe?—ter algьra perdim.

—Sylde-le po, Petr Andrejic! Kancар, kajьn cedip kelgenin ol? Tas tur, aqvajьm. Kөzerlep oluruptar sen-pe?

—Азыгvas, азыгvas. Харьп разьндan менее тьр turup көives sen-pe?

—Разьднь соор-sen? Меец разьдньmга тургаj-la-s. n.

—Xorzok-ijin: caaskaan eves kizi-men.

—bncaarga ezinni paza manaa ekkeep al-taan.

—Cyge eş paar. Po teerge... xereezen kizi poldur-ijin.

—Xereezen kizi ce? Кажьп ada тьрттьр алганьд ol? At tur-sen-aa, aqvajьm!—(ter cugaalaarda, Zurin koncuq ajannьoq kьдыр сыгьrarga, ulus şuptuzu kattьrьp cirt tyze-le peerge, ьjadьp angalaj-la pergen-men.)

Се, харьп poop tur. Kwartirdan тьрттьр pergej-men-aan. Araj xomudancьoq tur-aa... Pijee canьвьs-pile тартьoq najьrlap xөqleer cyvesti.. Oj, ooldar! Pugacoftuң төrelcigezin cop ekkelvejин tur-sler? азь cyl, syreedep tur-pe? Kortpa ter cugaalanar-taan: Barin polza kizini kancавьтрас-

taa, anaa koncuq ekki varin cyve tep cugaalanar-taan, ыңсаş mojnun-ce aa periptiner-taan,— tep Zurin cugaalaarga.

—Po cyu tep turarың ol? Pugacovtun төrelci-gezi tep cyң poor? Kalgan Mironof kapitannың uruu ыşказы. Tutturgan turgan uruqни adыгьр алгаş, көede accam suqga apparыр kaajып teeş, ып-aar appar сьдарым ро,—tidim.

—Cyu tep ce? Kajы, амды саа seeң tugajыпнь меңее keep cugaalap turgаны ol cyve-pe? Kajып ындық poor! Po ser-le кандық ugaannyқ cyve appardы?

—Sөolynde тоozазып cugaalap peer-men. амдызында таşтып seeң şeriqleriң саа korgudup-kaan uruqни oozurgadyр каар көrem—tidim.

Zurin ol taraan-na uluzunga ajttыşкып tuzaal perdi. Paza, podunuң pilvejin soora ugaapkannың puruuzun Maria Ivanovnanың murnunga minnip cugaalaar teeş podu таşкаар ынур pargaş, оон Maria Ivanovnanы хоорajның pir ekki pazыңга apparыр olurtturun vaxmistirge tuzaap kaqды. Men аңаа хонагь-pile сьдыр kaldым.

Cemnendivis, оон ijeleen artтыр каарыыска, ро-la corup coraan pajdalымнь cugaalap peerimge, Zurin meni koncuq kicceengelii-pile тың-

nadъ. Oon cugaam toozuptarъmга, kizim paazъn sajgaaş: „Ol-la ыncар согур турганъң харън ек-ki-le cybe tur; pir-le cybe ekki ebes роор тур-aa: sen cyge ыncар elekke kadaј аьksaj pergen kizi роор-sen? Ak setkildiқ ofiser kizi men seni me-geleer teeş ebes; kadaј аьг теп cybe хej cybe poldur-ijin, sen менее şьnzьk. Poda-taan, sen kadaј-kudaј uruқ-tarъқ-pile sөөrttynъcyр ыncар coraaş соор kizi роор-sen? Хej cybe tur-ijin, ка-авът. Sen тьncан şybe; kapitannъң uruu-pile carъp al. Simbirskij kirer oruktu arъқлар каан-men, ам ьнда ажьы cok. Ol uruқnu caaskaандьrзъn таartta toraan-на ada-ijeң ce corudupkaş, poduң meen ortjadъmга сьдьp kal. Orenburk-ce pargaş со-ор-sen. Ынаар paar polzunza yjmeencilerniң хо-lunga kattap kirer-sen, ам kirzinze olarnъn хо-lundan paza kattap argalap тургаş адьrъp аьг теп sen-pe, ыncангаş, ынакşьl-unакşьl теп tenek coruң podu-la cide peer, ооң соonda анаа ар-раар-sen“ теп тьндьқ.

Men Zurinnъң оозунга ьндьқ консуқ сөр-şeereveen polzumza-taa. адьтнь podap көөрүм-ge, кадын-хаанньң şeriinge тураръm erge-cok poldu. Zurinnъң sьmezин ederip, Maria Ivanovna-нь көдее undyrypkeş, podum Zurinnъң otriadъң-га сьдьp каар теп şiidip алдым.

Savelic meen xevim uştur teeş cedip keerge, taartta Maria Ivanovna-pile kadь corruptar tur-sen, Ынсаş pelen turar-sen şyve,—teeringe, kizim turgaş:

—Ol cyu teerin ol, oqlukkuzuum? Seni kan-cap kaapkaş corup kaar kizi men? Cede peerim-ge, ada-ijen cyu teeril?—tep кыьктаньр par cor-da, po xeder tura cok aşşak polgajan tep po-daaş, şьн setkilim yndyryp cьmcaк eeldekten-zimze aзыvas poor tep podaaş:

—Ergeliq ezim, Arkip Savelic! кыьктанмаьн, menee pujaнньо kizi poop korem men maңaa turgaş xedeldi coor tep п.ен, хагьн pir eves Maria Ivanovna sen cokka coruj paar polza sa-гььм амьгавас-men. Maria Ivanovnaga tuza cedirip corzuңza, meңee tuza cedirgenin paza ol polur, cyge teerge şaq tajвьнcьraj peeri pi-lek-le Maria Ivanovna-pile olurzup aar tep şuut şiidip algan kizi-men,—teeringe.

Savelic kancaar-taa aaj-cok kajgaan pajdal-pile xoldarьн oluj-soluj tutkaş;

—Kadajlanьr tep! Мындьо caş xirezinde ka-dajlanьr tej pergen ool turgan cylaан mon! Ынсаарьнга, accан, аваң cyu teer tep podaj tur-sen?—teerge.

—Maria Ivanovnanъ pile pergen şaanda cerle cəpşeeréerler on. Men senee paza idegep turmen Ыңсаş. Accam, авам senee şынзьгар polgaj: sen paza pistiң tugajьвьсть tilep, kergej-le-sen ale. Ындьој-ьјnan—tidim.

Ыңсаарьмга, ашşak iştinde өөreen setkili-pile:

—O-o, men cyy teer poor-men am oqlum Petr Andrejic! Sen araj elekten kadaj алыр тер pargan polzunza-taa, Maria Ivanovna teerge şьnap-la koncuoј ekki uruoј polgajaan, Ыңсаş picce-pacca kem-taa, канcaarlan. Seenii-pile poop tur-ijin! Tariјgi purgan-teoј uruumnu ydep cedirgeş.мьндьој uruoјга өncy-taa xerek cok-ijin-ter adaң-ijenge kulun men тыңnadьp cedirgej-men-aan, oqlum,—tidi.

Saveliciniң oozunga pajьr cedirgeş, oon Zurin-pile sangьs өreelge udup cьдьp аldьm. Өөreen uum-pile тыкка хөөrep kaавьдьp tur-men. Zurin paaştaj meeң-pile turalьoј cugaalazьp cьtkan cybe on, oon Ыңсар cьtsa-cьtsa kizimniң cugaazь coordu evezep, uş-paaş cok appargan. Adak sөөlynde, хагьлар peeriniң ornunга kizim хаарьктавь-şaan tumcuu сьььгајнь perdi. Men-taa paza Ыдьm cidip, udatpajьn ezimniң ylegerin ederiptim.

Taarttazьnda ertten Maria Ivanovnaga pargaş, мынсаар-мынсаар теп podap tur-men теп тынна-дыгьмга, шынар-la oozu teere poor teeş, meen podalyтнь toraan-na сөпşeeredi. Zurиннь otrjadь ol-la хын хoorajdan унуп coruptar теп par-gan төлеede, saadap турар cybe kajda poor, аңаа тура-la Maria Ivanovnanь Savelicige taaskaş, podunga ada-ijemge ceder cagaamнь pergeş, mendileşkeş сагьдыт. Maria Ivanovna ыqlapkaş; „Mendi caagaj, Petr Andrejic! Pis am ta көрзыр-pis, ta көрыşpes-pis, oozun cangьs purgan pilir poldur, ьндыql polza-taa slerni nazьda utpas-men cerge хөмдыргыземze cedir meen cyreemge caaskaan arttar-sen“ теп oozuum cigaladь. Cyny-taa харьылаар arga cok poldum. Ulus теп cybe pisti tolgандьr yqlap-le kelgen. Ulustuqla, eldep ezin cybe-taa cigaalaaş kancaarlan теп podadьт. Oon Maria Ivanovna coruj paardь. Men-taa Zu-rинниң разьнып-ce cigaa soodum cok mungaraj pergen сапыr keldim, Zurin meni хөqledir sagьş-тыql, men podumниң mungaamнь podum cазьp алььпn teen-men, ьнцаңгаş хынzedir-le kalcaarap хөqlap тура хынzeeş, kezeezinde хoorajdan унуп-ken-pis.

Ынцаарда fevral ајнь ergiledir ьнсаp турга-львьs ol. Тајьп coruduuşkununga saat poop tur-

gan кьъş erttip, pistiñ generalдаръвьъs temnii-pile xödelir tep peletkenip turgan cybe. Pugacof Orenburk adaanda turvu-şaan. Ыncap turda, ооң сапънга otrjat şeriqler kattъзьр, cyk-cykten teer-becciler ujazъn-ce cookşulap olurgannar. Уjмер турар көдеe суurlar pistiñ şeriivisti көрүр кааş, томааръj peer, kajaa-taa paаръвьъska teerbecciler pisten ojlap ьңaj роор ьндьоj turgan, ьнцаş ро-даp көөрге, ро pajdal udavas тооступ таjвьңсь-раар uгаанньоj turgan cybe.

Udatpaanda-la, Golisъn* nojan Tatişef şivee-ниñ сапънга Pugacoftu puza şapkaş uluzun cer pьдарadyr сьвьгьркаş, Orenburktu xostap каан, onu podaarga, yjmeencilerge ең сөөлgy şiitpirliq soguuşkunnu pergeni ol ьşkaş polgan. Ынцаarda Zurинъ kezek yjmeen ваşkirlarga udur corudup каан, ьнцаş ol ваşkirlарнь көрвеjin corubusta-la taragьlaj pergen polgan-ijin. Cas tyzyp keeri-pile pir piccii tadar суурга рооjлup сьдър алган-пис. Piccii хемнер суu ериinden ашкаş, хамьк орукту роор алган. Суну-taa кьlganda cok анаа сьдър pergen ulus кансаар роор, ро тьндьоj teerbecciler, cerlik cybeler-pile caalazьr tep cy-beni кандьоj саам teer роор, хej calgaарансьоj

* *Golisъn P. M.* tep kizi polza, Pugacof-pile caalazьr turgan şeriqlin targazь turgan.

cybe tur-ijin, udavas soksaj peer on tizip sagъ-
зъвъs cazaar sagъшъoј-pis.

bncaza-taa, Pugacof ѿyge tutturar poor.
Харън sibiir zavottarъnda cede pergeş, ыnda
caa хөј өөр сьър алгаş, kattap tyrzoktanъp turup
pergen poldu. Pugacof cediışkinniq corup tura-
гънъң suraa kattap nepterep pargan. Sibiir şibe-
elerin ypter kaapkan tep medee тыnadъвъs.
Udatpaanda, adattынкъсъ Kazannъ ezelep arkan,
am харън Moskva-ce caalap corupkan tur tep
medee тыnalъp keerge, ceskinciq pagaj ymekci
cyu cybege kyş cederil ol tep ideger udumzurap,
sagъş tajвъң olurgan şeriq targalarъ хөлzeeş-le
pargan. Zuringe şeriinni Volganъң ol carън-ce
kezir tep tuzaal kelgen.

Pistiң caaga corup turganъвъs polgaş caanъң
toozulganън төөгееş-taa kancaar-men, topcuzu-
pile cugaalap kaajън, тыкка-la cybe syuder, kon-
cuq pajdal poor turgan-aa. Kajda-taa sagъrga
tep cybeni soksatkan; pomeşsikter arъoј-arga
iştin-ce caşтынъp kirgilej pergen. teervecciler
kajda-taa uzur-tyrzoktangan, tus-tus otrjattarнъң
targalarъ pottarънъң kara-turazъ-pile şiiderin şiit-
ken, өрşşeel көргyzeringe өрşşeel көргyskeni
paza olaa iştinde өөрт tep cybe өөskyp kederep
pargan-ындъoј. Pygy uluq telgem orannъң paj-

dalъ carzъncъoĭ-la turgan polgaj-aan... Purgan avъraĭnda, kam хажьга сок хеј ъндѡĭ orus уј-meen polvas polzunam!

Pugacof, Ivan Ivanovic Mixelsonga * аштьгьр сырдыгеş, tezipken polgan. Oon uđavaјьн тыңна-агъвьска, Pugacof cyu-taa сок cыca şартьгьр pastьrgan poldu. Adak sөөlynde, adattьньксьньң podu tutturgan tur, ьncangaş şeriin toktaat tep Zurin ьндѡĭ tuzaal алган. Caa-taa тоозулган. Am-na ada-ijem aальн-ce парьр, olарнь оşкаарьт ol tur, tep, paza Maria Ivanovnadан medee cer-le albaan kizi polgaj-men, oomni көөрүм ol tur tep подааş, амьрап өөрүр, саş uruoĭ-teoĭ хальр tyзур каансаар-таа ааж-сөк мен. Ынсаарьт-га, Zurin катьргаş, ektin кьскаş: „Сор, сен амьрап тур-сен! Кадая алыр polzunza, cyde-taa сок хеј paar-sen!“ тиди,

Ынсалза-таа, ьја араьнда sagъзьтга eldep cybe kirgeş өөрүşкүмнү pаксьрадьр каqдь. Kem-puruu сок анаа хөlynde coraan ьнса хөј kizi амьттанның хан-cиниге porазьр-porазьр, ам po-du өlyрттыр tep турар консуoĭ idegettin tugajьн подааş, ala-caјьгаар sagъзьт cоваар tep cybezi

**Mixelson I. I.* (1740–1807)—Pugacoftun yndyrgen тура-хальбьşкьнн пaskan general tur. 1775 cыда Mixelson uđaa-taraазь-pile tulcup тургаş, Pugacoftun şeriin тилеп pazarga, II тугаар Ekaterina tep хаан Mixelsonnu 1000 паaş тарассьн-pile şаппаан.

aaj-cok:—Emeljan, seni aar. Cyge-le poo cъdazynga ŝiŝteli pervezi irgi-sen, azь yger-poo ogunuñ tazanьnga tavarzь pervezi irgi-sen? Ёncangan polzuñza señee oon teere cyu poor—ter iŝtimde xomudap olur-men.—Kancaar teeŝ am kancaar poor. Pugaçoftu podap keerimge-le, oon podunuñ амьдъралънъñ pir kancaar-taa aaj-cok koncuoŝ oյynde meni oŗŝseer тьнъм алгань polgaŝ tyzok Ŝvavrinnъñ xolundan meeñ kadaյъм polur teen kyzyrumny adьrьp kaanь sagьzьmdan cer-le ьравas-ijin.

Zurin meñee ŝolee pergen. Pir kaaŝ xonuktan oom iŝtiniñ arazьnda kattap cede pergen, ьnda Maria Ivanovnamнь kattap kooer uzurluoŝ turgan-men... Ёncalza-taa, xep-xeneritten koncuoŝ cybe tavarьŝkaŝ, coruum pyder poor-ijik-pe.

Aalьm-ce coruur teen xynymde, taptьoŝ corup aattanьptar turumda, piccii razьnьm-ce Zurin xolunda saazьn tudup algan, koncuoŝ sagьŝ covaan pajdaldьoŝ kirip keldi. Cyreem-ce pir-le cybe kadaj idipken ьŝkaŝ kььndь. Cogum cyuden kortkanьn pilvejin korga perip tur-men. Aյbьccьmнь undyrypkeŝ, señee pir cybe tugajьnda keldim—ter mьndьoŝ kizim.

—Cyu polgan?—ter sagьzьm aarьp ajttьra-rymga, kizim men-ce saazьnьn sungaŝ:

—Picce pagaj cyve polgan tur-ijin po. Nom-cup korem, am saa mьndьoј cyve alдыm,—ter mьndьoј.

Nomcup kɵorymge, men kajaa taa tavarьs-sьmza meni tutkaş, top-toraan tuskaj tannьyl-pile Kazanda Pugacoftuң xereeniң tugajьnda turguskan хьнар рајьссаар komis-ce* corudup periner tep tus-tus şeriој targalarь şuptuzunga corutkan cazьt tuzaal poldu.

Picce-le polza saazьn saldьnьp parьp tyze castь. „Am kancaar teer! Men tuzaaldan ertter uzur turgan eves. Seen Pugacof-pile najьralдыoј corup turganьn suraa ьncap-mьncap coraaş sazак ceringe cede pergen poor-ijin on. Seen mo-onda kizi korgar cyu poor, komistьң ceringe uzurun yndyryp peeringe seen xereen cyu-taa polvajьn paar poor tep idegeer-men-aa. Kudaraaş coor-sen, хагьн corubut“ tep Zurinniң cugaazь po poldu. Kem-puruu cyve yylgedipken eves-men, suuttan cyge korgar-men хагьн uluzum-pile taptьoј uzurazьr ɵjymny am pir kaaş aj ertkize songaarladyr appaar coor-pe, onu rodaaş хагьн korgup turgan-men. Tergem-taa pelen polu pergen. Zurin, meen-pile najьralдыoј

* Pugacoftuң xereeniң tugajьnda хьнар рајьссаар komistь cazак cerinden 1774. сьldьn nojavr ajda turguskan.

mendilezip carıldı. Meni tergee olurtkaş, meñ-
pile kadı iji şeriq, selemelerin uştup tutkaş olur-
gular aldılar, oon uluq oruktap corruptum.

On tørt tugaar pølyk

SUUT

Татсыр сугаа—
Talaj calgъ la.

Уleger søs.

Ро-ла сувениң тьнсар парганьньң пүрүүзү Огөнвүрктан турам-пйе унур сорүј парганьнда-ла полган роор, оон сер-ле сажлаvas тер пйлип алган-мен. Актъьтньң хереccизин пелен көргүзүр полур турган-мен, cyge теerge, cyвее унур сорүр сорүктү хоруқдаан cyве сер-ле турваан, харьн ьндьој сорүктү рүгү-ле куş-пйе теткйп турган cyве полгај. Мені консуқ тырген кизи тур-сен тер пүрүүдәдәр полур турган, ьнсалза-таа тарга-раşкьн тузаальн тоовас тур-сен тер ьнса теер узур сер-ле турваан. ьндьој полза-таа, менң Ругаcof-пйе најьралдьој харьлзәзәр турганьтнь хөј кизилер хереccилер şьньнга тuldurup полур полгаş оомну петтйи кьдьь тер подаарга, консуқ каразьнсьој роор полур узурлуқ согаан. Раарьтга

meni ына-ына теп раяьссай-ла тур евес-ре харь-
 ызыга ына-ына teejin адыр теп pygy oruktu
 turgaар podap kelgeş cyu-taa polza suuttuң mur-
 nunга шыьп-на cugaalap perzimze агарьр унур
 альгьмда ең-не pelen polgaş paza ең-не idegel-
 dioј arga ol tur теп pilgeş, cer-le ынапыьп теп
 šiidip адым.

Kazanga cedip keeringe, kuruqladyр каар-
 кан, өрттенip kalган хooraj poldu. Kudumcular-
 да, разьңнар ornunda оваа хөmyрler, кьрь-таа
 cok, songazy-таа өрттең разьң ханаларьндан өске
 cyu-taa cok. Pugacoftuң artтырьр кааş pargan
 izi ol ышказы! Meni өрттенip kalган хooraj
 orttuzunda mendi kalган шыее-се kiire per-
 geş, şeriqler таныьл ofiserge tuzaар peerge,
 oozu targan kizi ekkeldirgeş, puttaryмнь temir-
 letkeş, temirni aas cok кыдыр pydyр каңнадыр
 кақды. Ooң soonda, kara-разьң-се kiirgeş kuruql
 ханаларьы, temir-pile хана-карaktaј рьзыqlap
 tuqlap каан piccii songальы ишти тар карангыр
 ындыы ыт kazaazy-teoј өреелге sup кақды.

Egeleerde мыңсар egeleeninden көөрге moon
 ынај cyu oјluktuoј cybe көөр-men теп podadyм.
 Ынальмыза таа, omak sergeemni-таа, ынаган
 idegelimni-таа ышкымаан-men. Кассьыдар муң-
 гақдаан ulus pygydeziniң podun argalanьr ar-

gazyn xereqler, cara-cura tırtıyıp kaapkan pol-za-taa aғында ағы суреemden purganga calba-ғыр cydees, ооң аmdанын аңған paaştaj аркаş sagъым амыр uduj perdim, moon songaar kan-cap-taa paarымга sagъş соваваан-men.

Taartazynda kara-pazyñ kadarccъzъ meni ot-turupkaş, seni komis cerinde xereqleen tur tidi. Oon iji şeriq meni kazaа iştin tavarttъ kome-dan pazyñnğa appargaş, murnukku Өreelinge toktaagaş, caaskaandyрмнъ iştikki Өreelderin-ce kiiripti.

Eleen-ne ындьој telgem zaal Өreelge kire peerimge, кырын saazынар-pile şыр kaan stol art-тында iji kizi olur pirezzi kadьој şiriin sook paj-daldьој, nazынь eleen appargan general, pirezzi ceerwi ses xire харьој, taştъ хевiriniң tapтъ koncuq, ындazynda orlan-xorttan адааның ciigi koncuq аныjak gvardi kapitan poldu. Songa ka-raanda tuskaj stol artтында kulaаның artтында uzyyn кызьдыркан, saazынының кырын-ce sogajыр алған, meen Өccуymny piziir tep peletkenip kaap-kan sekreter olur. Pajыssaар egeleerde, adьмнъ, ызгыурымнъ ajttырдылар. General olurгаş, And-rej Petrovic Grinjeftin оқлу евес-sen-pe? teerge харьылаарымга „ындьој хундылуқ kizi тындьој ојluk cok оолдуқ polur tep cybe хомудансыој

tur-aa“ tep ŝiriini koncuq ыncap kaqıdъ. Meen kыгьmга ŝamnap turar cyyder cyu-taa polur cy-ve polza, cyvenin ŝыпн izin kara cokka undyryp turgaş, aktыmнъ kөгyzyp ŝьdaar poor-men tep idegeen-men-aa.—tep corgaar хaгьладьт. Meen ыncap ideger corgaar olurарьт generalдың sa-гьзынга таарыраан соор-ijin оң. „Askың ŝoru cyve tur-sen-aa, aqвaйьт, ындьq polza-taa sen-den turzuk cyvelerni kөгyp kelgen ulus poldur-pis-ijin!“ tep men-ce хаваан tyjyp алгаŝ ыncа tidi.

Оон аныjak kizi олургаŝ, cынyң uzurunda, каъ yjede Pugacoftuң азы алваньнга kirgen-sler, paза Pugacof кандьq taalgalarga Slerni хереq-lerp турганы?-tep айттырга:

Men polza ofiser, dvorjan kizi podum-pile turgaş, Pugacoftuң кандьq-taa азы алваньнга kirer polгаŝ ооң кандьq-taa хyleelge taalgazyң хyleep алыг uzurum cer-le cok-la, tep хорадар хaгьладьт.

Ыncарьмга темги-le paйыssaаксыт олургаŝ „Ыncарга, адаттынксы idegetten dvorjan, ofiser kizini caaskaандьзың хажьралар арттырп кааŝ, ооң өске өгьyn тоозазың pyтpes jozu-pile өlyг-gylep кааныңьң uzuru cer-le cyu irgi? ŝak ol ofiser, dvorjan kiziniң yjmeenciler-pile кады пажьралдыq

najьrlap, eñ tergiin pytpes idegetten pelekke ton, aat, pezen kəpejek ap turganьнн узuru cer-le cyu irgi? Cyuden ьncap eldeptioq najьraldazь perzi irgi, pir eves şuut-la yzeli əskerli perveen polza, azь perttii kьдьь-pile aьrga, koncuq paak, kem-puzuttuu-pile saldьncak sulargaj turganь ev-es cyve polza, uk najьraldьн yndezin uzuru cer-le cыл ьncaş?" tidir-le.

Gvardi ofiseri ьnca teerge, setkilim kancaartaа aaj-cok xomudap xoradaј pergen, aktььmnьн xereecizin izioq-le cugaalap egeledim. Pugacof-pile xovuga koncuq xar tyvu yjezinde tanьзьp egeleenimni, Pugacof Belogor şiveezin ezelep ap turgaş, meni tanьp kaaş, əlyrvejин parganьн tə-əgyp perdim. Adattьньксьдан aat-pile tonnu arkanьm şьn-na, ol, adьmga araj pagaj polgan cyve-aa, ьндьoј polza-taa Belogar şiveezin pytpes idegetten mьrьңaj kancaartaа arga cok 'appargьza kamgalap turgan-men,—tep, oomnu cugaaladьm. Adak səəlynde, Orenburk tolgandьr pyzееledip algaş jadarap tyrep turar əjde şьdaar şaam-pile tuza cedirzip turganьmnь xereccilep şьdaar general-taa par polgaj tep generalьmnь aјьttьm.

Şiriin aşşak stol kьrьndan aзыk pizik ap algaş, oozun tьңnaldьr nomeudu: „Praporşik Grin-

jef polza, alban azььь polgaş podunun pergen tangьraanga kancap-taa okta taarьşpas xerek uylgedip, uk. yjmeen samььnga kirzip, pytpes ideget-pile xarьlzazьь turgan teer pajdaldьь cybe pizip, ol tugajьn teergiler slerden ajttьrganьңar-ga uzurun tajьььrlap tudarьm polza: uk prapor-şik Grinjef polza, ertken 1773 cььдьң oktavr ajьң caazььndan egeleeş po cььдьң fevral ajьң 24-ke cedir Orenburka şeriq albanьңa turgan kizi cybe, fevraldьң myn 14-te xoorajdan yngeş, ol-la xeveer meeң şeriim-ce kelbedi. Pistiң tala-ce kirgennerden тьңnaarga, Pugacof kədee suur-ga turda Grinjef anaа pargaş, myn Pugacof-pile kadь, murnunda şeriq albanьңa turgan ceri polur Belogor şiveezin-ce pargan kizi tep тьңnalьr tur; Ыncaarga, oоң podu azьь albanьңa kanduq turganьl teerzinge meeң xarььlaarьm polza..." tep par coruj nomcivajьn soksap kaaş, meni: „Ce am cunu cugaalaar-sen aktььпнь xereccizi poldurup?“ tep şiriini koncuq Ыnca tidi.

Egeleenim Ыşkaş Ыncaar cugaalap, Maria Ivanovna-pile xarьlzaamнь əske cybelerni cazььvaanьm Ыşkaş izin kara cokka cugaalap perejin adьr tep par coruj, xep-xenertten kancaar-taa aaj-cok хəпнум cok appargan. Pir eves Maria Ivanov-

наһың аһың адартар ползумза, комис ооң родун еkkeldirip хараһыладыр теер-ынан, ыңсар-ла кызырның аһың пытпес идегеттерниң паак хор медеезиниң аразыңга кириштирип, оон родун оларны-pile тулгаһтыр еkkeldirttir apparza, ыңдыо-ла консуоҕ суве каян турар poor тер ыңдыоҕ podal paazynga kirip kelgeş, pudula pergeş хараһылаар ааһың тырраһың pargan-men.

Меең хараһылаһытпыһ мун сугеер суылдоҕ-зунур пар сьткан ыһкаş şitkekcilerim суу ро-ор-ижик, pudulup ыңсар paazynga meni kattap uluоҕ karazyj pervezik-pe. Gvardi ofiseri olurgaş, ро kizini kol medeelekci-pile тулгаһтыртар суве тур,—tidir-le. Ыңсаарга generalь **tyungy pytпes idegetti** кыҕыртыр келинер тиди. Puruudаксыт кым-на суве ирги тер ezik askың-ce маң-pile-le көр-дүм. Pir kaaş minut polgan soonda, taşтын те-мир таоҕzap kelze-le ezik азыттына perdi, kizi ki-rip kelze-le—Şvavrin ро. Kizimniң өskerilgentep субезин kajgaan тур-men. Аһыр paksьрааны, арны-һың суоҕ ак-uk тер сувези ааҕ-ла cok. Cookka ce-dir paazyһың тыгы tazьr-la ~~kara~~ суве polgaj, am teerge суу-таа cok агарыр kalgan, segel salь teerge уş-paaş cok ыңаар-тыңаар appargьлаан. Kizim meni puruudadyr суылдерин арај pagaaj polza-таа tidimi-pile kattap cugaalady. Ооң су-

gaalaanьnda polza, Pugacof Grinjefti Orenburk-ce şivişkinnediri-pile corutkan cyve, po Grinjeft ol pargaş xoorajнң iştinde cyu poop turar tugajьnda pizimel medeelerin tamcьдыр peeri-pile хуннуң-ne xoorajdan yнур, Pugacoftuң өөry-pile atкылашкан poop paгьp турган kizi, sөөlynde-sөөlynde, adattьнкcьнң talazьn-ce тьгьпaj шу-ut kirip, oон podu-pile kadь şiveeler kezip хар, podunuң ьгвакcь еş өөryнүң tuzaalьп ezeleer teeş, paza adattькcьнң ylep perip coruur шаң-naльп альr teeş, темги еş-өөryн paак cyвee sugarьп koncuq oraldazьp турган kizi тер ьндьoј janzьльoј poldu. Oон oozun ьттaвajьп тьппар алгаş, pir-le cyve şьтвaj poldu eves-pe оң тер podadьm. Cyl теer polza, koncuq кьспьncьoј idegedиң Maria Ivanovnanьң adьп adavajьп par-gan poldur-ijin, ta ol канcaарь ol cyve. Kadaj кьльp альr teeş cadap-la kaan kizizin adaptar te-erge podu uluurgak cyve polgaş, adьп podaaş adavaan cyve-ijik-pe, азь meeң ьттaвajьп par-gan uzurum ьşkaş cyreende piccii азьrgancьoј-taa polza paza ьндьoј şьтвaj setkildioј турган polgaş, ьncalcьк-pe, cyu-taa polza komis olurda Belogor komendanьнң uruunuң adьп adavaan-na eves-pe. ьндьoј polganda, ol attь yндыryp cer-le polvas tur eves-pe оң тер podap aldьm,

oon šiitkekcilerden. Şvavrinnъң өссуун puruu te-
er polzunza xereccizinge cunu cugaalaar-sen,—
teerge, paaştaj-la uzurun yundyр cugaalaanъm-
dan өске, podumnuң актъм tugajъnda xerecci
poldurar cyvem coguj, tidim. Се polarnъ yndyre
periner—tidi general. Ijelee kadъ yndyvys. Şva-
vrin-ce anaa көryngeş, cyve-taa tivedim. Ынсаар-
ьмга kizim хорadaan pajdal-pile кьзььр kattъ-
ьмzaaş, temiriniң ilcirvezin көдыргеş, meni mur-
nar tyrgen-tyrgen кылаштаaş corup kaqдъ. Meni
kara-pazynga kattap sukkaş, oon songaar cer-le
pajъssavaannar.

Nomcukcuga am тыңnadър cugaalaar cyvem-
ni toozazъn podum karaam-pile көрbeen kizi pol-
dur eves-men-pe; ьндьој polza-taa, ol tugajъnda
ulustuң төөгур cugaalaanъn тыкка хөј тыңнар kel-
gen polgaş onu piccii-taa cyve artтырвајьн pilir-
men, хагън-taa saktъьмга ol-la cyve роор tur-
da, karakka көзылвејин podum-pile olurzur tur-
gan cyve-teoј-men.

Maria Ivanovna cede peerge, adam-ijem хөөк-
кыј өскыс uruоnu өөнге kiirip ergeledip алыр тер
cyve polza purgan авьралъnda askъвьс kezii pol-
gan tur ter, ergi yjeniң uluzunuң jozuzu-pile шы-
ар-la koncuој амьгар хылеер алгаş, udatрајьн,
Maria Ivanovnaga кансаар-taa aaj cok ьnak appar-

gannar teer, cyge teerge Maria Ivanovna-pile tартыој pilişken kizi ооң poduңга ьнакşьvas arga cok kizi poldur-ijin. Meen ьнакşьj pergen coruumnu accam mal aарыој cyvenin kalcaарap турарь ol tur-ijin tep көрвес appargan polgaş авам polza, Petruşam мындьој koncuој ekki kapitan uruun ар aар polza, tep kyzeen-ne cyvezi ol teer.

Meen pazьnatkan tugajьmnь тыннар кааş, өөм ишти koncuој-la kajgaan teer. Oon Maria Ivanovna adam-ijemge meen Pugacof-pile таьза pergenimnin eldep uzurun koncuој тартыој cугаа-lap peerge, adam-ijem sagьзь оозургаardan тур-zuk, харьн онu picce polgaş-la sagьнгаş кан-caar-taa aaj-cok kattьзьр каар турарлар teer. Ха-ань tyzylgezinden tyzyrgeş, dvorjan ajmaan cok кьыр teen sorulгалыој paak самььн yjmeenge meen оолум кансар kirzir poor tep подааş, ac-cam Savelicini şьңгыь pajьssap көөрге, аşşак тургаş, оолдуң Emeljan Pugacof-pile кадь најьр-aldьој corup тургань-taa şьн, uk pytpes ideget оолдуң амь-тыньн ар ьнсар хажьралар тургань-taa şьн, ьндьој polza-taa оөлдун talazьndan yzeli өскерlip ьрвар tep cer-le cangьs-taa ьндьој cyve тыннаваан-men tep таңьраан pergen teer. Oon аşşактар sagьзь оозумнуккаş, kelze coguur ме-dee kazan-na kelir poldu tep manap olurup al-

vas-ijikter-pe. Maria Ivanovna podu koncuq sagьş covar turgan polza-taa, setkili koncuq picce, kic-seengejliq kizi polgaş cyve ыттаваан tur.

Oon pir kaaş cedi-xonuk ertken soonda xenertten Peterburkta pistin төrelibis poor B** nojandan cagaa kelves-ijik-pe. Nojan meen tugajьmnь pi-zeen cyve irgin. Kizin ergi can-pile paaştaj jozulap coruj тыннаткань polza, oqluqarnь yjmeencilernin хереенге холвазыр kirişken tep karazaan coruk şьnar-la kuştyq paгьmdaalyq poor tur—ындьoq хuoqvaj cyve par poor-pe, ыncangaş oqluqarnь jozuzu-pile paazyр ap şiider uzurluq turgan polza-taa, kadьn-xaandan uk oolduqa dazyньн accь-xa-vьjaazyр polgaş nazь cetken pajdaьn хyndytкер көргеş, myн kem-puruu хerek yylgetken ooldu paak өlymden cajlatkaş, Siviirnin pir ырак cerince nazьda şölyp corudar tep cyq-le ыncaar tuz-aagan tur tep pizeen polgan teer.

Xep-xenertten ындьoq koncuq covalanga tav-aгьşkaş, accam picce-le polza өlyp kal cazyр tur. Oon soonda, accam anaada kadьoq-cidiq podu saldьn-na-la pergen polgaş anaada ыттavajьn iştinde mungaqdaar podu am teerge kancaar-taa aaj-cok xomudap, xoradaan tep cyvezi aaj-cok: „Kajь, meen oqlum Pugacoftun podalynga kirişken tep te! Purgan-na po, po хire кьгьр kelgeş

kizi paза тьндьоҕу сыве көөр сыве тур-аа! Кадьна-хаан ону амьзь-pile šiiderinden cайладьр каан те! Ынсар каарга меее сывеер апраар-ре ьнсаҕ? Оон өлүрттүрү ьндьоҕу консуоҕу евес тур, харьн пир ьраккь ugum poor kizi podunун ььн setkil са-гьзь-pile cайлыҕ cок камгалаар teen xereen камгалаар cыткаҕ kizi азьр өлүрер cerge өлүрткен-таа; accam polza, Вољнскіј Хрусоф* олар-pile кадь кассьоҕдар-таа каан-на, ьндьоҕу polza-таа, dvorjan kizi podunун таңьраага өскеленip теervecciler, өлүркcyлер, тургун кудар-pile катъза peer tep cer-le тьндьоҕу турар poor-pe!.. Pistиң ьзьгуур аймаавьска ьжансьоҕу, puzar тур-ам!.." tep kattap-kattap cугaalattьньр la турган тур. Accamньң ьнсар харьк-сьрааньндан kortkaҕ, авам, accam olurда ьолаарьндан tidinmes, харьн улустуң тамсьыр cугаазь mege poor, ulus cугаазьнга kizi idegeer евес сыве poldur-ijin tep, accamньң omak sergeen kattap egiderin oraldazьр турза-таа, accam ettinmes cer-le xorzok теер.

Marija Ivanovna өскелерниң ьуптuzundan artьк xilincektenip турup тур. Ынсаваьйн-на tep

* Вољнскіј, А. Р. (1689-1740)—ол kizi polza, Anna Ioannovna хаанньң тuzунда ьндьоҕу сайьт тургун сыве тур. Суну кьльпкан kizil тize, таьтккь хаматть пир kezek kiziler uk хereeen хааннь поттарньнд аажьнга kiirip саьртть peerge, olarga polyk ulus евиледеp алгаҕ temissezip турган kizi тур. Оон kol-la ezi polza, Хрусоф, А. Р. (1691-1740)—теp kizi турган. Biron, Osterman tep kizilerge udurlaньр, кyрyненin erge саьргазьн tudup aar tep peletkenip турган tidirtkeҕ uk Вољнскіј-pile Хрусоф иji астьрп өлүрткен сыве тур.

podaar polza, aktъьнынъ хереccizin cugaalap ŷ-
 daar-la kizi polgaj tep meni ъncap podaaŷ, cybe-
 niң uzurun pile tьrttър kaaŷ, oоң совалаң көрүр
 сьдарьнынъ puruuzu meen-ne кььмда роор тур,
 tep, карааның сазьн төр хиліncektenip turza-taa
 oozun ulustuңŷuptuzundan сазьтър, ol arazynda,
 meni uŷtur альгьнынъ argazy cyu irgi tep uzyk
 cok podanър turup tur.

Pir kattap kezee accam tyzylgeliq sandajь-
 ga Pridvornыj Kalendarьн ьняj peer aŷкьlap көр-
 үр olurarga, sagьзь өskeer cartтккаŷ nomcuur-
 ga anaada ьŷkaŷ eves роорга ergi ŷaқнынъ кьлаŷ
 ьгьзьн сьгьгьр olurup tur. Avam polza tyk-pi-
 le сььој хөјлең аргьр, тун кььр олурган cybe-
 ziniң кььн-ce ьнда kajda карааның сазь tamдь-
 lap каар olurup tur. Oон paza аңаа cybe кььр
 олурган Maria Ivanovna: Peterburk kirveen ŷaam-
 da cer-le хорзок poldum, ьнцаŷ meni ьнаар се-
 dirttip каарьнынъ argazyн таарьŷтър көрүңер,—
 tep хер-xenerтten ьнца teerge, авамнынъ coruduk-
 savas хомудаарь консуқ: „Peterburk рагьксааŷ
 coor-sen? Oода sen, Maria Ivanovna, pisti каар-
 каŷ раарьн ol роор-pe?“ teen. Ынцаарга Maria
 Ivanovna олургаŷ, meen moon songaar ekki pa-
 gaj coruurum ро coruktan полур тур, ьнаар paar

uzurum polza, podunun şьncь padь cytkyldyy te-eş амьзьndan kogaraan kiziniң uruu men kyştyođ ulustan tetkimce, tuzalamсь tileejin tep,—teen tur.

Accamньң paazь tongaja-la perip tur, cyge teerge, oqlunun uylgedip kaan xeree tep şьньнда mege cyve tugajьnda sөs-le тыңnaza, podun-na koncuođ cemelep sөs kыдыр saktьр pat-la ert-tirer turgan kizi tur. Oon uluođ, тыңgaş: „Pargaj-la-sen хаьн, uruum! Seen aas-keziktiođ ekki coruurunğa saat poluksaar eves-pis. Хаьн yzeli өs-kerlip adьн puzarttatpaan ekki kizee paгьр alзьңza ol ekki polgajan, uruum“ tep ьnca teeş yne perip tur.

Oon, Maria Ivanovna авам-pile ijelee-le сь-дыр kalgaş, podальн авамга picce cugaalap peerge, авам Maria Ivanovnanь карааньң cазь төkty pergen oşkaaş, podap алган cybeңниң yylezi pyder polzun purganga calварьр tur teen. Cyu poor, Maria Ivanovnanь coruurunğa peletkeeş, pir kaaş xongaş, padь şьncь Palaşkazь-pile kadь, şьncь Savelicizin edertkeş corudubudup tur. Savelic polza, menden kyş-pile cardьrgaş, cyu-taa polza mo-oң aлыр teen uruunğa eş poor corzumza ol-taa cygeer tur-ijin tep podap coraan eves-pe.

Maria Ivanovna Sofiaga* амьг-мeндi cedip kelgeş, өргеe ol yjede Sarskoje seloda turar tep тыннааş, аһаа toktaagaş, өрттеel pазьһьһьд pиr кьһьһьга tyзырттынyp алган tur. Maria Ivanovna-pile өрттеel targазьһьд kadajь toraan-na хөөre- zip, men polza өргеeһиң ot сальг kiziziniң ceeni kizi-men teeş өргеeһиң турup turar pajдаһьһьд ki- zi pilbes kajь-la caзьт cybelerin cugaalap pere-le perip tur. Kadьн-хаанһьд ottur, kofe izer, таş- каар yнyp агаарлаар өжy cogum kajь-kajь şak pooru, ol yjede uk хаанһьд саһьнда кьм-кьм tep консуoқ хундыткен ьзьгуурлуoқ улустар турup турарь туyn хун cem соoқlap олургаş cyу tep туктам- наp тургань, kezee кьмһь хyleep алгань суoқ те- ен ьşкаş-la, emge cok cybe хөөrep pergen tur, Anna Vlasjevnaһьд oozun piziir polza kaaş ama төөгy pizik полур polгаş songu yjenin улузун- га консуoқ хeрeктиoқ poop полур турган tur. Maira Ivanovna uk kadajһьд cugaазьһьд kicceengejlep тыннаp алган, oон иjelee saat ишти kirip kaarda, An- na Vlasjevna иji кьдьһьн тургаар ьjaş тараан oruk pyryzynyn, көвурьуoқ pyryzynyn төөгyzyn төөгyp perip coraan polгаş sagьзьһьга cedir агаарlap- агаарlap алгаş, өрттеelin-ce tedir иji podunun pot-

*Sofia—teerge, ьһсаарда Sarskoje Selo (Хаан cajлаа) tep турган амьг Пуş- kin-хөөрајһьд саһьнда pиr piccii өрттеel суурунһьд адь tur. Сөөlyнде ol өрттеel суурзук uk хөөрајга каттыза pergen.

podunga taarǵskanь koncuoǵ canьp keep turlar.

Ooñ taarttaзыnda ertten ertte Maria Ivanovna odungaş, kettinip algaş, saat-ce oozum ynyp coruj paarga, ol erttenniñ taptyoǵ saagajь-taa koncuoǵ, kystuñ saa тыньзынга sargargьlaj pergen lipa tep ыjaştарныñ paaştарында хун теер kelgen, telgem хөldyñ кырь şimceş-taa кыьnmas сажьnanь pergen, ottup kelgen kuular хөл кьдььп хөлegeleen şet ыjaştар алдындан corgaar cybe-teoǵ eştip yngyleen turgan. Petr Aleksandrovic Rumjansef graфтың* cookta tiileen tiilelgeziniñ tugajьnda turaskaal turguskan көкtyoǵ şьnaalьoǵ caraş cer cьtkan, ooñ canь-pile Maria Ivanovna erttip cьdarga, xenertten angli ukсаalьoǵ ak ьт eere pergeş, udur mannap keerge, Maria Ivanovna korga pergeş, turup ap tur. Myn ыja arazьnda „kortpanar ьзыгvas cybe“ tep taptyь koncuoǵ xereezen kizi ьдь yngen. Ooñ Maria Ivanovna көerge, turaskaldьñ tuzunda uzun sandajda xereezen kizi olurup tur. Maria Ivanovna uzun sandajnyñ pir uzunğa olurup алган. Temgi xereezen kizi Maria Ivanovna-ce karak salvas көryp-le olurar poop tur, ьnсаarga Maria Ivanovna paza uk xereezen-

* *Rumjansef-Zadunajskij* tep kizi polza, 1768—1774 cьldarda Orus-pile Tyryk ulus caalaşkaş, Orus ulus tiileerde, Orustuñ şeriin komandlap turgan ьndьoǵ general kizi turgan cьbe tur. Uk Rumjansef ьnсаarda Kagul tep xemge tiileeniniñ tugajьnda Sarskoje Seloga turaskal turguskan cybe tur.

ni puttargъndan paazynga cedir karaanъn uzu-pile kergylej tьrttьp kœorge, ertten keder ak platjalъo, tyne keder tuskaj pir ьndъo pœrttyo, cъlъo col-dak ton-şьrgъbь xep eştir algan, xarъ myn tœrtten xire, kъзы caaktъo, tolu arnъn kœorge cor-gaar şœleen cybe-teo, kœk karaktarъ polgaş şala-la picce xylymzyrup oluragъnъn ьndazynda tap-tъo tep cybezi ana-la kajgamcъk, ьndъo kizi pol-gan. Uk xereezen kizi paaştaj cugaalaj perip tur.

—Sler po cerniъ kizizi eves poor-sler-aa?—
teen.

—Ije ьndъo-ijin: tyyn caa kœdeeden kelgen-men.

—Ada-ijener-pile keldiner-ijnan ale?

—Cok ьnar. Caaskaan kelgen-men.

—Mъndъo piccii kizi kancap caaskaan cor-uur poor?

—Accam-taa, avam-taa cok kizi-men-ijin.

—Sler mъnda pir xerektio cor-ijnan-sler?

—Ije ьndъo-ijin. Kadъn-xaanga tilelge kiirer teeş kelgen kizi-men.

—Sler œskys kizi tur-sler: ьncangaş slerge ulus pagaj caъnaar tur-ьjnan, ol tugajъnda xomudap kelgen poor-sler-aa?

—Cok ьnar. Erge xemceeniъ talazъ-pile cybe şiittirip alyr teeş eves, œrşşeel tilep kelgen kizi-men.

—Sler cogum kыm poor irgi-sler?

—Kapitan Mironoftuң, uruu-men.

Kapitan Mironoftuң! Қажь, temgi pir Orenburk şiveelerinin pireeziniң komendanъ turgan kiziniң-pe?

—Ije ьндьој-ijin.

ьнца teerge, uk xereezen kiziniң sagъзь со-
vaj pergen ьшкаş polgan teer.

—Pir eves men slerniң xereeңerge kirzi pergen polzumza, meңii puruu-la poor tur; ьндьој polza-taa men өргеe ьнцаar corgulaar kizi-men; ьncangaş sler tileeңerniң uzurun menee cugaalap perves-sler-pe, men slerge tuzalamсь көргызыр ьдaptарьm cadavas,—ter ulam-na ergeledi aarak eeldek cugaalaarga, Maria Ivanovna turgaş, хун-
дылер ражьr cedirgen. Та суу kizi cyве ьндьој, ьncalza cok kiziniң cyreen cajgaar-la ezelep, cer-
le idegee-teoј ьнаньştьој kizi poorga, Maria Ivan-
ovna karmaandan сьр tyryp kaan saazьньн uzul-
gaş podunuң tanьvazь polcukcuzunga tutsuptar-
ga, oozu iştinde nomcuј-la perip tur.

Ol xereezen kizi paaştaj, cyldьoјzynyp olur-
gan şinciliq kicceeңgeјliq nomcup olurgaş, xen-
ertten arнь хuu-la peerge,—pygy-le şimceeşkinin
karak salvajьн көрыр olurgan Maria Ivanovna,
сар-саа ьндьој koncuq oozum taptьој tajьн ol-

urgan arьнь şiriin apparganьn koryp kaaş, korga perip tur. Uk xereezen kizi olurğaş:

—Sler Grinjeftiң tugajьnda tilep tur-sler-pe? Хаан оңи ɵrşşeer şьdavas. Grinjef polza, pydyulyk cybe pilves, idegecceel polgaş, adattьнксьpile ьncap eştencip-koştancь pergen eves, харьncer-le paak joralьoı xoralьoı tyrzok ideget polgaş ьncap pargan kizi coraan,—tep sook şiriini koncuoı ьnca teerge,—Oj, slerniң oonar şьn eves!—tep Maria Ivanovьna algьra kaaptarga—kancap şьn eves cybel!—tep pireezi pygy-le arьn-paazь kьzьp kelgeş ьnca tep tur.

—Şьn eves, purgan po, şьn eves cybe tur! Men toozazьn pilir-men, men slerge toozazьn cugaalap peer-men. Caңьs meen uzurumdan ьncap tyrep corup turgan kizi. Pir eves oon podu suuttun murnuңga aktьnьң uzurun yndyryp cugaalavaan polza, meni puduldurvas teeş, cyq-le ьncangaş ьncanganь ol,—tep ьnca teeş, meen nomcukcumnuң piliri pygy-le cybeni izioı tylykpile tɵgylep cugaalap perip tur.

ьncarga xereezen kizi kicceel salьp тьңnar algaş, oon soonda:

—Kajda tyştynер?—tep ajttьrarga, pireezi:—Anna Vlasjevna suoıda,—teerge, xylymzyreeş:—Aa, pilir-men. Ca, pajьrlьoı, pistiң uzuraşkanьвьs.

tugajъn kыmга-taa сугаалаvas-sler. Sler сaгaaнaг хагъъзын yr manavas poor-sler tep idegeer-men, — teeş turgaş, къгъ serliq alej teer oruk-ce yne pergen, Maria Ivanovnazъ ьnanъp ɵɵreen tep cybezi koncuq, Anna Vlasjevnazъn-ce canъp keerge, oozu kyzyn ertten ertte agaarlaarga, anъjak kыs kiziniң kadъnга xoralъq coor teeş attъnъp, халъьn-togaazъn ekkelgeş, şajlap olura ɵrgee tugajъnda tɵnmes-patpas сугаazъn сaa-la сугаалаp egelej pergen olurda хep-xenertten ɵrgeeniң cuuza tergelioq aadъ taşъn ezik askъnda keep turupkan soonda xaa kirip kelgeş, Mironova tep kыsъ kadъn-xaan calap kel teerge cor-men tep ьncangan tur.

Anna Vlasjevna kajgaj pergeş, tyvurej-le perbes-ijik-pe. „oj, ɵrşşeezin! slerni kadъn-xaan orduzunda xereqletken ыşkazy. Slerni kancap pilipkaan coor? Sler am kancap kadъn-xaanga paraalgaar kizi poor-sler? Sler ordu canъnъn uluzu ыşkaş ьncaar cer pazъp pezin pilves poor-sler-ijin, araan men slerni cedirzimze kandъqы? Cyu-taa polza men kadъ corzumza cygeer polgajaan, ьncaar-mъncaar paraalgaar tep ajttъp perip corajla-men. Paza mъndъq, orukka coraan хevinер-pile kancap paar kizi poor-sler? Tuduoqcu kadaj-ce kiziden corutkaş, oоң сагъq plajttъзыn ekkeldirer

coor-pe?" tep corda xaa turgaş, Maria Ivanovna ol-la xevi-pile caaskaan kelzin teen cyve kadъn хаан,—teen. Am kancaar poor: Maria Ivanovna cuuzaga olurupkaş, Anna Vlasjevnanъn syme ca-gъn тьннаp алгаş, ordu-ce corrupta-la perip tur.

Maria Ivanovna pistiң pir šiidibis polur tep parganъn endevejin, cyree kancaar-taa aaj-cok sop par cъдыrda, pir kaaş minut polgaş cuuza ordu canъnga toktaagan-na, Maria Ivanovna-taa cadanъ ɵy sɵgy sirgejnip-le yngen. Murnunda xaalgalар азыттына хонур pergen soonda-la, тьнсаар-тьнсаар tep хаазынь айтканъ-pile канcaar-taa aaj-cok kaas koja тазыгаларнь erttip kirip-le turgan, adak soonda pir хаадыр хaalgaga kelgeş, sler manaa turuңar, men slerniң tugajъn-арнь парыр тьннадъжън teeş xaa kire perip tur.

Kadъn хаан-pile тьргъңaj арън kɵzyrym po-kizi tur-men-aa tep podaaş, kortkanъnga Maria Ivanovna put kьrъnga araj-tep turup tur eves-pe, picce polgaş xaalga азыттыңан-na Maria Ivanovna-taa kadъn-xaannъn kettiner ɵreelin-ce kire pergen.

Kadъn-xaан хер kettiner stolunуң canъnda pir kaaş xaalarga хyreeledip алган олурган. Uk хаалар Maria Ivanovанъ хyндылыу-pile erttirip-terge kadъn-xaан Maria Ivanovna-ce ekkizi kon-

cuq kornyp keerge, temin saa ьндьoq koncuq izin
 kara cokka cugaalazьp turgan xereezen kizizin
 Maria Ivanovna tanьj тыттьp kaap tur. Kadьn-
 хаан, Maria Ivanonань podun-ce kel tep appar-
 gaş: „Men səzymnyң şaanga cedip, slerniң tilee-
 erni kyussedip şьdaanьmga амьrap tur-men-aa.
 Slerniң xereener toozulgan. Slerniң aşşaanar pol-
 ur kiziniң aktьn pyzyrep pildim. Po tur cagaa,
 monu sler peeңer polur kizee podunar cedirip
 peer tur-sler“ tep xylymzyryp cugaalaarga, Maria
 Ivanovna cagaань xolu siriңejnip xyleep algaş,
 ьoqlapkaş, kadьn-хааньн pudunga səgyryp keep
 tyzerge, хаан Maria Ivanovnanь turguskaş oşkar-
 kan, oon cugaalazь pergeş. „Sler paj eves-sler,
 oozun men pilir-men, ьндьoq polza-taa Mironof-
 tuң uruunıң murnunga əreliq-men. Moon son-
 gaargьnar tugajьnda sagьş covabanar. Slerniң
 xərengi-xokşul pajdalьnarнь men pilip taarьştьrgaj-
 men-aan“ —teeş, Kadьn-хаан xəokkyj əskys uruq-
 nu ergeledip-ergeledip, salьp coruduptarga, Mar-
 ia Ivanovna temgi cuuzazь-pile canьp kelgen.
 Cedip keerge, kazan-na kelir poldu tep şьdaşpaj-
 ьn olurgan Anna Vlasjevna ajttьrgaş-la turup per-
 gen, Maria Ivanovnazь məldyk-kaldьk-la харььlap
 turup tur. Anna Vlasjevna kancap-taa pargan
 тьндьoq uttuuccal kandьoq aajьoq uruqlan mon

ter araj xomudaksap turgan polza-taa, kədee kizi cer-le ьндьоҗ ьядьссал poor cybe ter podaaş, uluq azьrvaan teer. Ol-la xyn, Maria Ivanovna, Peterburktu sonuurgap pir kəryp-taa alvajьn, kə-deezin-ce cana perip tur...

Petr Andrejevic Grinjeftin təөгylep pizeen cybezi portta cetkeş soksap turar tur. Songu tərelinden тьңnaarga, ооң podu 1774 сыдын səөлgy yjezinde, хааньң podu-pile carьk polgan tuzaalь jozugaar kara-pazьndan xostalьp ungen; Pugacoftu əlyrer cerge paarga, ulus arazьnda turgan Grinjefti Pugacof tanьp kaaş paazьn sogaş kьlgan, оон picce polganda Pugacoftuң uk paazьn keskeş ханьн təgyldyr-le conga kərgysken teer coraan. Ооң soonda udatrajьn Petr Andrejevic Maria Ivanovna-pile aşşak kadaj poop olurzap ar tur. Olarnьң songu təreli Simbirskij mozuzunda mendi caagaj curttap coruur. *** dan yzen pьrьstaa cerde on pomeşşiktin ergezinde cer ter kədee suur par. Pir varin kizinin fligel ter pazьnьннн іştin de II tugaar Ekaterinanьң podunuң xolupile pizeen cagaazь ter şildiқ xooluқ cagaa kərgyzyр turar cybe. Ыnda cyu ter pizeenil tize, Petr Andrejviciniң adazьnга pizeen polgaş ооң оқlunuң актьь şьn polganь paza Mironof kapi-

lanňıđ uruunıđ ugaannıđ, setkiliniđ ekkizin mak-
tar pizeen coraan. Petr Andrejevic Grinjeftin
songu trel-sadızyňıđ pirezı pisti oon kыrgan ac-
cazyňıđ tgyp pizeen yjezinge xamaarzyr co-
gaal cogaadyr turar ulus tep tınnaaş, uk kыr-
gan accazyňıđ tgylel piziin piske ekker per-
gen ыndıđ cyve. Pis polza, uk tgylel pizikti
plyk pyryzynıđ egezinge taptıđ taarzyr yleger
cugaalar tыр pizeeş, paza camдыk ulustıđ attarыn
skertkeş tuskaj хевилер yndyrer teeribiske treli
crşeereen mыndıđ cyve-ıjın po.

Хевилекci.

1836 с. Октаврıđ 19 х.

TOPCUZU

arın

1. <i>Pir tugaar pölyk</i> —Gvardi serzandъзь	3
2. <i>Iji tugaar pölyk</i> —Oruk paaştakсъзь	21
3. <i>Yş tugaar pölyk</i> —Şıvee	41
4. <i>Tört tugaar pölyk</i> —Şaşkыlazъьşкып	54
5. <i>Peş tugaar pölyk</i> —Bnakşы	73
6. <i>Aldь tugaar pölyk</i> —Pugacoftuң хөdelgeeni	87
7. <i>Cedi tugaar pölyk</i> —Хөme tavзър kelgeni	107
8. <i>Ses tugaar pölyk</i> —Kel tıveen aalsъ	122
9. <i>Tos tugaar pölyk</i> —Сагылганъьъь	138
10. <i>On tugaar pölyk</i> —Хoorajнь pyzeeleeni	148
11. <i>On pir tugaar pölyk</i> —Уjmeenci suuru	164
12. <i>On iji tugaar pölyk</i> —Өskys uruq	187
13. <i>On yş tugaar pölyk</i> —Pазьцнатканъм	202
14. <i>On tört tugaar pölyk</i> —Suut	217

Cogaal № 213. Сагъд № 456. Tırazъ 3.000 kezek.

Къзы-хooraj. Kyrtıprograf, Şettınkin kudumcuzu, pазьц № 5.